

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

ქეთევან გურჩიანი

თურმეობითის მწკრივთა წარმოება სვანურ კილოებში
(დიალექტურ მონაცემთა შეპირისპირებითი ანალიზი)

1005

ფილოლოგიის (აკადემიური) დოქტორის კვალიფიკაციის მოსაპოვებლად
წარმოდგენილი

დ ი ს ე რ ტ ა ც ი ა

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი ტარიელ ფუტყარაძე

ქუთაისი, 2018

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა (საკითხის აქტუალობა, მიზანი, ამოცანები)

შესავალი

- 0.1. თურმეობითის ფორმათა ისტორიისათვის სალიტერატურო ქართულში
- 0.2. საკითხის შესწავლის ისტორიისათვის სვანურ კილოებში
- 0.3. მწკრივთა სემანტიკური კომპონენტები. ევიდენციალობის კატეგორიისათვის
- 0.4. ზმნის სტრუქტურული ელემენტები
  - 0.4.1. პირის ნიშნები
  - 0.4.2. რიცხვის ნიშნები
  - 0.4.3. ზმნისწინი
  - 0.4.4. ხმოვანი პრეფიქსები
  - 0.4.5. თემის ნიშნები

თავი I – I თურმეობითი სვანურ კილოებში

- 1.1. I თურმეობითის წარმოება
- 1.2. I თურმეობითის ფუნქციურ-სემანტიკური დახასიათება
- 1.3. I თურმეობითის დიალექტური სახესხვაობები (სხვადასხვა ყალიბის ზმნების ყველა პირის ფორმების დამოწმებით)

თავი II – II თურმეობითი სვანურ კილოებში

- 2.1. II თურმეობითის წარმოება
- 2.2. II თურმეობითის ფუნქციურ-სემანტიკური დახასიათება
- 2.3. II თურმეობითის დიალექტური სახესხვაობები (სხვადასხვა ყალიბის ზმნების ყველა პირის ფორმების დამოწმებით)

თავი III – III თურმეობითი სვანურ კილოებში

- 3.1. ზოგადი დახასიათება
- 3.2. III თურმეობითის წარმოება
- 3.3. III თურმეობითის ფუნქციურ-სემანტიკური დახასიათება
- 3.4. III თურმეობითის დიალექტური სახესხვაობები (სხვადასხვა ყალიბის ზმნების ყველა პირის ფორმების დამოწმებით)

თავი IV – IV თურმეობითი სვანურ კილოებში

- 4.1. IV თურმეობითის წარმოება

4.2. IV თურმეობითის ფუნქციურ-სემანტიკური დახასიათება

4.3. IV თურმეობითის დიალექტური სახესხვაობები (სხვადასხვა ყალიბის ზმნების ყველა პირის ფორმების დამოწმებით)

ძირითადი დასკვნები

გამოყენებული ლიტერატურა

წინასიტყვა

თემის აქტუალობა. ქართველური ენობრივი სამყარო უნიკალურია, რამდენადაც მსოფლიოში არ არსებობს ენა, რომელსაც ჰქონდეს 16-საუკუნოვანი უწყვეტი სამწიგნობრო ტრადიციაც და დიალექტების სახით არსებული მრავალფეროვანი ქვესისტემებიც. ქართველური დიალექტების მრავალფეროვნებას

განსაზღვრავს მრავალეთნიკური კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში მცხოვრები ქართველების ინტენსიური სამეზობლო კონტაქტები. განაპირა კუთხეებში მცხოვრები ქართველების ზეპირ მეტყველებაში ასახულია არა მხოლოდ საერთოქართველურიდან მომდინარე არქაული მოვლენები, არამედ ადსტრატული პროცესებით წარმოქმნილი ბევრი საინტერესო მოვლენა. ამ მხრივ კვლევის საინტერესო პერსპექტივებს ქმნის ამიერკავკასიის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში მცხოვრები ქართველების - სვანების - სამეტყველო კოდების შესწავლა. ცნობილი ფაქტია, რომ სვანეთში წარმართული შელოცვების ენაც და ქრისტიანული ღვთისმსახურების ენაც ოდითგანვე, მრავალი საუკუნის მანძილზე იყო და დღესაც არის ქართული სამწიგნობრო ენა, რომელიც მომდინარეობს საერთოქართველური ფუძეებიდან და არა - რომელიმე ქართული კილოდან (საკითხის ისტორიისათვის იხ., ტ. ფუტკარაძე, 2005); შესაბამისად, სვანთა დედაენა და კულტურის ენაა ქართული ენა. საშინაო სიტუაციებში, როგორც ყველა სხვა ქართველი, სვანიც იყენებს კუთხურ მეტყველებას, რომელიც არის საერთოქართველური ენის ტრანსფორმირებული ვარიანტი გარკვეული ადსტრატული მინარევებით. სვანური მეტყველება დღეს რეალიზებულია ოთხი ძირითადი დიალექტის სახით: ბალსზემოური, ბალსქვემოური, ლენტეხური, ლაშხური. მკვლევართა ნაწილი გამოყოფს მეხუთე კილოს - ჩოლურულს. რამდენადაც ზმნა არის იბერიულ-კავკასიური ენების ხერხემალი, საინტერესოა, **სვანური ზმნის თავისებურებების დიასისტემური აღწერა, რომ საფუძველი მომზადდეს უფრო სიღრმისეული კვლევებისათვის.**

ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში სვანური ზმნის სტრუქტურის შესახებ არაერთი საინტერესო გამოკვლევა არსებობს, სადაც გაშუქებულია სვანური ზმნის ფორმაწარმოებასთან დაკავშირებული საკითხები. თურმეობითის მწკრივები სვანურ კილოებში სპეციალური შესწავლის საგანი არ ყოფილა. ამდენად, საინტერესოა აღნიშნულ ზმნურ ფორმათა წარმოებისა და ფუნქციონირების კვლევა ცალკეული კილოების მონაცემთა შედარება-შეპირისპირების საფუძველზე.

კვლევის მიზანი და ამოცანები. სადისერტაციო ნაშრომში წარმოდგენილი კვლევის მიზანია ქართველური ზმნის პარადიგმაში თურმეობითების სახელით ცნობილი მწკრივების დიასისტემური ანალიზი; შესაბამისად, ნაშრომში მიზნად დავისახეთ ოთხივე სვანური კილოს მონაცემების გათვალისწინებით პირველი

თურმეობითის, მეორე თურმეობითის, მესამე თურმეობითისა და მეოთხე თურმეობითის ფორმების ფორმოზირი და ფუნქციურ-სემანტიკური დახასიათება.

კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე გამოიკვეთა შესასრულებელი ამოცანები: სვანური ზმნის შესახებ არსებული სპეციალური ლიტერატურის დამუშავება ცალკეულ საკითხებზე (ტერმინოლოგია, ყალიბების წარმოება, ზმნის სტრუქტურული ელემენტები, ევიდენციალობის კატეგორია...); ცალ-ცალკე თავებში წარმოდგენილია თურმეობითის სახელწოდების ოთხი მწკრივის წარმოება და ფუნქციურ-სემანტიკური დახასიათება ცალკეული კილოების (ბალსზემოური, ბალსქვემოური, ლაშური, ლენტეხური) მონაცემთა მიხედვით. ნაჩვენებია, ერთი მხრივ, სვანურ კილოებს შორის არსებული მსგავსება-განსხვავება, ხოლო, მეორე მხრივ, სვანური კილოების მიმართება ქართულ სალიტერატურო ენასა და სხვა ქართველურ ქვესისტემებთან, აღნიშნულია საერთოქართული კანონზომიერებები და სპეციფიკური ნიშნები. აღწერილია დასახელებულ მწკრივებში უღლების თავისებურებანი სხვადასხვა ყალიბის ზმნების ყველა პირის ფორმების დამოწმებით.

სადისერტაციო ნაშრომზე მუშაობის პროცესში დამუშავდა შესაბამისი ემპირიული მასალა: როგორც გამოქვეყნებული სვანური ტექსტები, ასევე აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის ინსტიტუტში (ამჟამად ქართველოლოგიის ცენტრში) დაცული სვანური ტექსტები. გარდა ამისა, კვლევისას გათვალისწინებულია ახალი დიალექტური მასალა, რომელიც ჩვენ მიერ საველე პირობებშია ჩაწერილი 2012-2015 წლებში.

კვლევის მეთოდები. ნაშრომში გამოყენებულია ველზე მუშაობისა და ემპირიული მასალის სტატისტიკური, სისტემური აღწერის მეთოდი, აგრეთვე შედარება-შეპირისპირებისა და ანალიზის მეთოდები.

ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა. ნაშრომი გარკვეულ წვლილს შეიტანს როგორც საკუთრივ სვანური მეტყველების გრამატიკული სტრუქტურისა და ზმნური პარადიგმების, ასევე, ქართველური ენობრივი სამყაროს შესწავლის საქმეში.

კვლევის შედეგები მნიშვნელოვანია ზოგადი და ქართველური ენათმეცნიერების, ასევე სვანური კილოების პრაქტიკული კურსისათვის.

სადისერტაციო ნაშრომი შედგება წინასიტყვის, შესავლის, ოთხი თავის, ძირითადი დასკვნებისა და გამოყენებული ლიტერატურისაგან.

წინასიტყვაში წარმოდგენილია საკითხის აქტუალობა, სიახლე, მიზანი, ამოცანები, კვლევის მეთოდები, ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული ღირებულება; ნაშრომის ზოგადი სტრუქტურა.

შესავალი შედგება 4 პარაგრაფისაგან. ცალ-ცალკე გაანალიზებულია კვლევასთან დაკავშირებული ზოგადი საკითხები. კერძოდ:

პირველ პარაგრაფში მოცემულია თურმეობითის ფორმათა ისტორია სალიტერატურო ქართულში. განხილულია საანალიზო ფორმათა ტერმინოლოგიის საკითხი ქართული სამეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით.

მეორე პარაგრაფი ეთმობა საკითხის შესწავლის ისტორიას სვანურ კილოებში. ზოგადად მიმოხილულია ზმნის ფორმაწარმოების საკითხების შესახებ არსებული სამეცნიერო ლიტერატურა, წარმოჩენილია როგორც უცხოელი, ისე ქართველი მკვლევრების დამსახურება საკითხის შესწავლის კუთხით.

მესამე პარაგრაფში დახასიათებულია მწკრივთა სემანტიკური კომპონენტები. ვრცლად გაანალიზებულია ევიდენციალობის (უნახაობის) კატეგორია ზოგადად და სვანურ კილოებში.

მეოთხე პარაგრაფი გაანალიზებულია ზმნის სტრუქტურული ელემენტები: პირის ნიშნები, რიცხვის ნიშნები, ზმნისწინი, ხმოვანი პრეფიქსები, თემის ნიშნები. ნაჩვენებია მიმართება, ერთი მხრივ, სვანურ კილოებს შორის, ხოლო მეორე მხრივ, ქართულ სალიტერატურო ენასა და სხვა ქართველურ ქვესისტემებთან.

პირველი თავი შეეხება I თურმეობითის ფორმათა დახასიათებას სვანურ კილოებში. შედგება სამი ქვეთავისაგან. პირველ ქვეთავში განხილულია I თურმეობითის წარმოება სვანურ კილოებში (ბალსზემოურში, ბალსქვემოურში, ლენტეხურში, ლაშხურში). წარმოჩენილია ეცერული კილოკავის თავისებურებები; ნაჩვენებია სხვადასხვა კილოებს შორის არსებული მსგავსება-განსხვავება. ამასთან, სვანურ კილოთა მონაცემები შედარებულია ქართულთან და სხვა ქართველურ ქვესისტემებთან; მეორე ქვეთავში მოცემულია I თურმეობითის ფუნქციურ-სემანტიკური დახასიათება, საილუსტრაციო მასალა მოხმობილია როგორც გამოქვეყნებული ტექსტებიდან, ისე თანამედროვე მეტყველებიდან; მესამე ქვეთავში წარმოდგენილია I თურმეობითის ფორმათა დიალექტური სახესხვაობები (სხვადასხვა ყალიბის ზმნების ყველა პირის ფორმების დამოწმებით).

მეორე თავში პირველი თავის ანალოგიური პრინციპით შესწავლილია II თურმეობითის ფორმათა წარმოებისა და ფუნქცია-სემანტიკის საკითხები სვანურ კილოებში. აქაც სამი ქვეთავი გამოიყოფა.

მესამე თავი ეძღვნება III თურმეობითის ფორმოზ-სემანტიკურ ანალიზს სვანურ კილოებში. გამოყოფილია ოთხი ქვეთავი. პირველი ქვეთავი ეძღვნება III სერიის გამოყოფის ისტორიას, ზოგად მიმოხილვას. მომდევნო ქვეთავები წინა თავების ანალოგიურად არის გამოყოფილი და საკითხებიც შესაბამისად გაანალიზებული.

მეოთხე თავში განხილულია IV თურმეობითის წარმოებისა და ფუნქციონირების საკითხების სვანურ კილოებში. მოცემული თავიც სამ ქვეთავს მოიცავს, სადაც დაწვრილებით მიმოხილულია: IV თურმეობითის წარმოება, IV თურმეობითის ფუნქციურ-სემანტიკური დახასიათება, IV თურმეობითის დიალექტური სახესხვაობები (სხვადასხვა ყალიბის ზმნების ყველა პირის ფორმების დამოწმებით).

ძირითად დასკვნებში წარმოდგენილია კვლევის შედეგები.

სადოქტორო ნაშრომს თან ერთვის **გამოყენებული ლიტერატურის** ნუსხა.

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

1. თურმეობითის ფორმათა შესწავლის ისტორიისათვის სალიტერატურო ქართულში

სალიტერატურო ქართულში თურმეობითის სახელწოდების ორი მწკრივია ცნობილი: I თურმეობითი და II თურმეობითი, რომლებიც III სერიაში შედის.

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ დრო-კილოთა III ჯგუფის ფორმები გვიანდელი წარმოშობისაა: საფუძვლად უდევს სტატიკური ზმნის აწმყოს ფორმები (ჩიქობავა 1948; შანიძე 1953...). ასეა როგორც სალიტერატურო ქართულში, ისე ქართველურ კილოებში.

ქართული ზმნის დრო-კილოთა ფორმების სერიებად დაყოფა ნიკო მარის სახელს უკავშირდება. მან პირველმა დააჯგუფა ერთნაირი წარმოების ფორმები,

რის შედეგადაც გამოყო სამი ჯგუფი. მანამდე არსებულ გრამატიკებში ზმნის ფორმები ჯგუფდებოდა ფუნქციის მიხედვით, რაც მეტისმეტად ართულებდა უღლების სისტემაში გარკვევას.

მესამე სერიაში შემავალი თურმეობითის ფორმები/მწკრივები სხვადასხვა სახელწოდებით გვხვდება ძველ გრამატიკებში.

ზურაბ შანშოვანის ქართულ გრამატიკაში მარადის სრული (პირველი თურმეობითი) და ზესრული (მეორე თურმეობითი) შეტანილია სამოდვრო (თხრობით) კილოში, როგორც წარსული დროის აღმნიშვნელი ფორმები. ტერმინები „მარადის სრული“ და „ზესრული“ ამ ფორმათა ფუნქციაზე მიუთითებენ: გამოხატავენ სრულ, დამთავრებულ მოქმედებას.

ანტონ პირველის „ქართულ ღრამატიკაში“, განსხვავებით ზ. შანშოვანის გრამატიკისგან, მოცემულია ზმნის ფორმათა ვრცელი ანალიზი. ავტორის აზრით, დრო სამი აქვს ზმნას: აწმყო, ნამყო და მყოობადი. თავის მხრივ, ნამყო დროში ოთხგვარ ფორმას გამოყოფს: ნამყო უსრული, ნამყო სრული, ნამყო უსრულესი და ნამყო უუსრულესი. ნამყო უსრულესი პირველი თურმეობითია, ნამყო უუსრულესი – მეორე თურმეობითი. ანტონი ნამყო უსრულესის მაწარმოებლებად ასახელებს: -ია, -იეს, -ამს, -ვარ აფიქსებს. ავტორს შეუტანია როგორც ძველი, ასევე ახალი, დიალექტური ფორმები. ამის გამო ზმნები წარმოდგენილია პარალელური ფორმებით. შემიკვრია\\შემიკრვიეს\\შემიკრავს. ნამყო უუსრულესი იწარმოება ნამყო უსრულესისაგან -ა ან -ი ნიშნების დართვით (შემეკრა).

ვნებითის ფორმათა საწარმოებლად ნამყო უსრულესში გამოყენებულია ნამყოს მიმღეობა და მეშველი ზმნა აწმყოს ფორმით (შეყვარებულ ვარ, ხარ, არს), ნამყო უუსრულესში კი - ნამყოს მიმღეობა და მეშველი ზმნა ნამყო სრულში (შეყვარებულ ვიყავ).

ზმნის ფორმათა დაჯგუფების ამოსავალ პრინციპად მიჩნეულია მათი ფუნქცია. ამის მიხედვით გამოყოფილია ზმნის ოთხი კილო (სქესი): საზღვრებითი, საწადისი, ბრძანებითი, პირობითი. საზღვრებით (თხრობით) კილოს ყველა დრო მოეპოვება. მათ შორისაა ნამყო უსრულესი და ნამყო უუსრულესი. განსახილველი მწკრივები ნამყო უსრულესი (ვაშათუ შემეკრავს) და ნამყო უუსრულესი (ვაშათუ შემეკრა) კავშირებით კილოში აღმოჩნდა.

ანტონ კათალიკოსი განასხვავებს, ერთი მხრით, გარდამავალი და გარდაუვალი ზმნების და, მეორე მხრით, გარდაუვალი ერთპირიანი და გარდაუვალი ზმნების წარმოების თავისებურებებს თურმეობითში.

ზმნურ ფორმათა წარმოების მხრივ ანტონ პირველის გრამატიკას მისდევს გაიოზ რექტორის „ქართული ღრამატიკა“. აქაც საზღვრებით (თხრობით) კილოში შეტანილია ნამყო უსრულესი (მიქიეს) და ნამყოი უუსრულესი (მექო).

ანტონ კათალიკოსის გრამატიკას იმეორებენ უმთავრესად შემდგომი პერიოდის გრამატიკებიც (დავით ბაგრატიონის, ვარლამ არქიეპისკოპოსის, იოანე ბატონიშვილის და სხვათა). დასახელებული ავტორები დრო-კილოთა დახასიათებისას იცავენ ტრადიციულ წესებსა და ტერმინებს.

განსხვავებული ტერმინები გვხვდება პლ. იოსელიანის გრამატიკაში. ავტორი საზღვრებით (თხრობით) კილოში სხვა ფორმებთან ერთად ასახელებს ქმნილ უსრულესს (პირველ თურმეობითს), რომელიც „აჩუნებს მოქმედებასა და ვნებასა ადრევე შესრულებულსა (დამიწერიეს)“. სათუვო (კავშირებით) კილოში გამეორებულია იგივე ფორმები, რაც თხრობითშია ჩამოთვლილი: ქმნადი უსრული – მეწერა, ქმნადი სრული - დამეწერა.

დიმიტრი ყიფიანის ქართულ გრამატიკაში ჩვენებითი (თხრობითი), პირობითი, ნატვრითი ანუ საწადისი კილოებისათვის გამოყოფილია 20 დრო (მწკრივი) (გარჩეულია ზმნის სრული და უსრული სახე). თხრობით კილოში (ჩვენებით დახრაში) დასახელებულია დრო გავლილი - ბერძ. აორისტი (მიკეთებია) და დრო გავლილი აორისტი გათავებული (გამიკეთებია); პირობით კილოში შეტანილია დრო გავლილი უსრული (მეკეთებინა) და დრო გავლილი სრული (გამეკეთებინა). როგორც ჩანს, ავტორს ერთი ტერმინი აქვს ნახმარი ორივე დროისათვის - „დრო გავლილი“, ეს გამოწვეული უნდა იყოს იმით, რომ „დრო გავლილი“ ჩვეულებრივ ნამყოს მნიშვნელობისაა. სამივე მწკრივი მნიშვნელობით ნამყოა, ამდენად, სახელწოდებაც საერთო აქვთ.

დავით ჩუბინაშვილი თავის „ქართულ ღრამატიკაში“ ვრცლად ახასიათებს დრო-კილოთა ფორმებს. საზღვრებით კილოში დასახელებულია ხუთი დრო: აწმდგომი, ქმნილი უსრული, ქმნილი სრული (წყვეტილი), ქმნილი უუსრულესი (პირველი თურმეობით) და ქმნადი. იგივე ტერმინები გვაქვს პირობით კილოშიც, სადაც ქმნილი სრული მეორე თურმეობითის ტოლია. ავტორი საგანგებოდ ეხება

მწკრივთა წარმოებასაც: ქმნილი უუსრულები (პირველი თურმეობითი) იწარმოება აწმდგომისაგან (აწმყოსაგან) - -ია, -იე-ს დართვით (მიჭერია ან მიჭერეის), ქმნილი სრული (მეორე თურმეობითი: მეწერა) და ქმნილი უუსრულები (მესამე კავშირებითი) ქმნილი სრულისგან.

თედო ჟორდანას გრამატიკაში იგივე ტერმინები - „ნამყო უსრულები“ და „ნამყო უუსრულები“ გვხვდება. ნამყო უუსრულების ფუნქციური დახასიათებისას საგანგებოდაა მითითებული, რომ ის უწინარეს მოქმედებას აღნიშნავს. ავტორი ნაწილობრივ ეხება მწკრივთა წარმოებასაც: ნამყო ისტორიული იწარმოება აწმყო დროისგან „მიმატებით წინა ნაკვეთისა მი: სვამს - მისვამს: ხოლო ნამყო სრულისგან მიიღება ნამყო უუსრულები, ანუ წინარე წარსული: თხარა-მეთხარა.

ძირითადად ამგვარად არის დახასიათებული ზმნის დროთა ფორმები და ჩვენთვის საინტერესო მწკრივები განხილულ გრამატიკებში. აქ ფორმათა დაჯგუფებისათვის ამოსავალია ფუნქცია და არა წარმოება. ამიტომაც ზმნის ერთსა და იმავე ფორმას როგორც სხვადასხვა, ისე ცალკეული გრამატიკების მიხედვით, ხან თხრობით კილოში ვხვდებით და ხან პირობით-ნატვრითში.

ნიკო მარმა შრომაში - „ძირითადი ტაბულები ძველი ქართული ენის გრამატიკისა“ - პირველად დააჯგუფა დრო-კილოთა ფორმები სერიებად, რასაც საფუძვლად დაედო საწარმოებელ ფუძეთა სხვაობა. ავტორი მესამე ჯგუფის ფორმებისათვის იყენებს ტრადიციულ ტერმინებს: „ნამყო სრული“, „ნამყო წინარეწარსული“ და „ნამყო კავშირებითი“.

ნ. მარის მიერ მოცემულ მწკრივთა დაჯგუფებიდან ჩანს, რომ დროთა პირველი და მეორე ჯგუფისათვის ამოსავალი პრინციპია საწარმოებელ ფუძეთა ერთიანობა (თემის ნიშნის მქონეობა ან უქონლობა); მესამე ჯგუფი ამ პრინციპს მოკლებულია. მესამე სერიაში მთავარია წარმოების ერთიანობა: კერძოდ, გარდამავალ ზმნათა დაჯგუფების საფუძველია ინვერსია, წინადადების სინტაქსური კონსტრუქცია, ხოლო გარდაუვალ ზმნათათვის - მეშველზმნიანი წარმოება. ეს უკანასკნელი პრინციპი მხოლოდ ნაწილობრივ ეხება ორპირიან გარდაუვალ ზმნებს, რომლებსაც საანალიზო კონსტრუქციაში ახასიათებთ როგორც აღწერითი, ისე ორგანული წარმოება.

მართალია, ნ. მარის ტაბულებში ახლებურად დაჯგუფდა დრო-კილოთა ფორმები და მესამე სერიის მწკრივები ცალკე გამოიყო, მაგრამ მომდევნო

გრამატიკები მაინც იცავენ ზმნის დროთა ტრადიციულ დაყოფასა და ტერმინოლოგიას.

მესამე სერიის მწკრივები ვრცლად და თანამიმდევრობით არის წარმოდგენილი აკაკი შანიძის ქართულ გრამატიკაში. აქ ზმნის კატეგორიები (დრო, კილო...) ცალ-ცალკეა გაანალიზებული. ავტორი თხრობითი კილოს ნამყოფორმებს ყოფს ორ ჯგუფად: ნახულისა და უნახავის ჯგუფებად. უნახავის ჯგუფში დასახელებულია I თურმეობითი და II თურმეობითი. აქვეა განმარტებული, რომ I თურმეობითი ის ნამყოფა, რომელიც გადმოგვცემს, რომ შედეგი აწმყოში ჩანს. დასკვნა წარსულში მომხდარი ამბის შესახებ საუბრის მომენტშია გაკეთებული იმ კვალის მიხედვით, რომელიც წარსულში მომხდარ ამბავს დაუტოვებია (დაჰკარგვია). ხოლო II თურმეობითი ის ნამყოფ დროა, რომელიც გადმოგვცემს, რომ წინათ მომხდარი ამბის შედეგი წარსულშივე ჩანდა, მაგრამ არ ვიცით, თუ როგორია მდგომარეობა საუბრის მომენტში.

დრო-კილოთა სამი ჯგუფი სამ სერიადაა წარმოდგენილი. მესამე სერიაშია შეტანილი I და II თურმეობითები (აგრეთვე მესამე კავშირებითი).

ტერმინი თურმეობითი აკ. შანიძემ შემოიტანა ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში. თურმეობითი მომდინარეობს მწკრივის ფუნქციისაგან (მიუთითებს უნახავ მოქმედებაზე), მაგრამ აშკარაა, რომ ეს მწკრივები ყოველთვის არ გამოხატავენ უნახაობას და ასეთ შემთხვევაში ტერმინი მწკრივის შინაარსს არ შეეფერება. ძნელია აბსოლუტურად ზუსტი ტერმინების შექმნა, რასაც ცხადყოფს საანალიზო მწკრივთა აღმნიშვნელი ტერმინების მრავალფეროვნება.

როგორც აღვნიშნეთ, I თურმეობითისა და II თურმეობითის აღსანიშნავად სპეციალურ ლიტერატურაში პარალელურად სხვადასხვა ტერმინი იხმარება: კერძოდ:

I თურმეობითი გადმოიცემა შემდეგი ტერმინებით: მარადის სრული (ზ. შანშოვანი), ნამყოფ უსრულესი (ანტონ I, გაიოზი, იოანე ბატონიშვილი, კ. დოდაშვილი, ი. ნიკოლაიშვილი), ქმნილი უსრულესი (პლ. იოსელიანი), დრო გავლილი აორისტი (დიმ. ყიფიანი), ქმნილი უუსრულესი (დ. ჩუბინაშვილი), ნამყოფ უუსრულესი, ანუ დრო ისტორიული (თ. ჯორდანიას), ნამყოფ მრავალგზისი (მ. ჯანაშვილი), ნამყოფ I (ს. ხუნდაძე), ნამყოფ სრული (ნ. მარი), ნამყოფ რელატიური

(ი. ნიკოლაიშვილი), საზღვრებული წარსული (დ. კარიჭაშვილი), ნამყო წარსული (ვ. თოფურია), პირველი თურმეობითი (ა. შანიძე), პირველი შედეგობითი (ბ.ჯორბენაძე).

II თურმეობითის პარალელურად გამოიყენება ტერმინები: ზესრული (ზ.შანშოვანი), ნამყო უუსრულესი (ანტონ I, გაიოზი, იოანე ბატონიშვილი, ს.დოდაშვილი, ი. ნიკოლაიშვილი), ქმნადი უსრულესი და სრული (დიმ. ყიფიანი), ქმნილი სრული (დ. ჩუბინაშვილი), წინარეწარსული ანუ ნამყო უუსრულესი (თ.ჟორდანიას), ნამყო ოდინდელი (მ. ჯანაშვილი), ნამყო I (ს.ხუნდაძე), ნამყო წინარეწარსული (ნ. მარი, ი. ნიკოლაიშვილი, ვ. თოფურია), მეორე თურმეობითი (ა. შანიძე), მეორე შედეგობითი (ბ. ჯორბენაძე).

მიუხედავად ტერმინოლოგიური მრავალფეროვნებისა, დღეს ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში საანალიზო ფორმათა აღსანიშნავად დამკვიდრებულია: **თურმეობითი** და **შედეგობითი**. ჩვენ ნაშრომში ვიყენებთ ყველაზე გავრცელებულ ტერმინს **თურმეობითი**.

2. საკითხის შესწავლის ისტორიისათვის სვანურ კილოებში

სვანურის კილოების შესახებ პირველი ნაშრომები უცხოელმა მეცნიერებმა წარმოადგინეს, რაც უმთავრესად დიალექტურ ტექსტებსა და ლექსიკური მასალას მოიცავდა.

სვანურის პირველი გრამატიკული მიმოხილვა (მეგრულ-ჭანურთან ერთად) მოცემულია გეორგ როზენის შრომაში *Ossetische Sprachlehre nebst einer Abhandlung über das Mingrelische, Suanische und Abchasische* (1847: 57-70). მასში ლაშხური კილოს მონაცემებზე დაყრდნობით განხილულია ზმნის უღლების არსებითი საკითხები.

გ. როზენის მასალას ეყდნობა შემდგომი პერიოდის გამოკვლევები: ფ. ბოპი (*Die kaukasischen Glieder des indoeuropäischen Sprachstamms*, 1847), ფრ. მიულერი (*Grundriss der Sprachwissenschaft*, III, 1884: 208-209), აგრეთვე ალ. ცაგარელი (*Сравнительный обзор морфологии иберийской группы кавказских языков*, 1872).

ალექსანდრე ცაგარელი ცალკეულ საკითხებზე გ. როზენისეულ შეხედულებებს იზიარებს. ავტორის მიხედვით, იბერიულ ზმნაში შეიძლება გამოიყოს: ფუძე, შემაერთებელი ხმოვანი, ფლექსიები, ზმნური დაბოლოება, რიცხვის, პირისა და დროის ნიშნები. ა.ცაგარელი გამოკვლევაში ეხება გარკვეული ზმნური ფორმების (აწმყოს, ნამყო უსრულის, ნამყო სრულის, ნამყო წინარეწარსულისა და მყოფადის) წარმოებას.

პეტრე უსლარს ეკუთვნის შრომები: „Грамматический очерк сванетского языка“ - იფარული მეტყველების (ბალსზემოური კილოს) მასალაზე დაყრდნობით; „მოკლე გრამატიკა სვანური ენისა“, რომელიც 1961 წელს დაიწერა, ავტორის გარდაცვალების შემდეგ დაიბეჭდა აფხაზური ენის შესახებ მისი მონოგრაფიის დამატების სახით.

მე-19 ს. ბოლოსა და მე-20 ს. დასაწყისში იზრდება ინტერესი სვანურის შესწავლისა. 1890 წელს კავკასიის სასწავლო ოლქის ჟურნალში “Сборник материалов для описания местностей и племен кавказа” გამოქვეყნდა სვანური ანდაზები, გამოცანები და სიმღერები, ჩაწერილი და რუსულად თარგმნილი ბ. ნიჟარაძის მიერ. აღნიშნულ ტექსტებს ახლავს სვანურის მიმოხილვა, დაწერილი მ. ზავადსკის მიერ. ამავე ტომში დაბეჭდილია ა. გრენის Грамматический заметки („გრამატიკული შენიშვნები“) თავის მიერვე შეკრებილ სვანურ ტექსტებზე. მოკლე გრამატიკული ანალიზია მოცემული. ეს ნაშრომი ყურადღებას იმსახურებს იმით, რომ მასში პირველად იხსენიება ჩოლურული.

„მოკლე განხილვა სვანური გრამატიკისა“ (1911) ეკუთვნის თავისუფალ სვანს - **ბესარიონ ნიჟარაძეს** (1852-1919). აღნიშნული ნაშრომი ცალკე ბროშურის სახით გამოიცა 2013 წელს. მასში მოკლედ არის გაანალიზებული სვანური გრამატიკის უმნიშვნელოვანესი მოვლენები. „მისი მნიშვნელობა ქართველურ ენათა შესწავლის ისტორიაში განუზომელია: ესაა პირველი ნაშრომი, სვანური ენის გრამატიკის საკითხებზე დაწერილი, ქართულ ენაზე...“ (ჭუმბურიძე 2013: 3).

სვანურის გრამატიკის ცალკეული საკითხები სხვა კავკასიურ ენებთან მიმართებით განხილული აქვთ რ. ერკერტს, ა. დირს.

პირველ ეტაპზე სვანური კილოების შესახებ გამოქვეყნებული პუბლიკაციები ზოგადი ხასიათისა იყო და ძირითადად სვანური მეტყველების ნიმუშების შეკრებასა და ლექსიკური მასალის კვლევას მოიცავდა. ვარლამ თოფურია სწორად შენიშნავდა:

„სვანური დიალექტებიდან ყველაზე უფრო ხშირად იყენებდნენ უშგულურს, ნაკლებად - ლაშხურს, ბალსზემოურს, იშვიათად - ბალქვემოურსა და ჩოლურულს. სრულებით არ ყოფილა დაკვირვების ობიექტად ლენტეხური. ესა თუ ის დიალექტი გამოცხადებული იყო მთელ სვანურ ენად. დავსძენთ, რომ არც ტექსტები და არც მიმოხილვები სანდო და დამაკმაყოფილებელი არ არის” (თოფურია 2002: 151).

სვანური კილოების მეცნიერული შესწავლა ნიკო მარის სახელს უკავშირდება. მან პირველმა დაადგინა სვანური კილოებისა და კილოკავ-თქმების რაოდენობა, მათი დაყოფის საფუძველი (ხმოვანთა სიგრძე, უმლაუტი, სხვაობა ბრუნებასა და უღლებაში....). გამოყო ოთხი კილო: ზემო-ინგურული, ქვემო-ინგურული, ზემო-ლაშხური და ქვემო-ლაშხური (მარი 1913: 15-16).

მოგვიანებით აკაკი შანიძემ დააზუსტა სვანურ დიალექტთა დაყოფის საფუძველი, კილოთა სახელწოდებები: ბალსზემოური, ბალსქვემოური, ლაშხური და ლენტეხური (შანიძე 1981: 321-322). მკვლევარმა დაადგინა ფონეტიკურ კანონზომიერებათა ძალა და მნიშვნელობა სვანურ კილოთა მორფოლოგიურ სტრუქტურაში.

სვანურის შესწავლის ისტორიაში საეტაპო მნიშვნელობისაა ვარლამ თოფურიას ფუნდამენტური ნაშრომი „სვანური ენა. 1. ზმნა” (1931), სადაც სვანური კილოების ზმნური პარადიგმა მონოგრაფიულად არის შესწავლილი. მკვლევარმა გააანალიზა სვანური კილოების ზმნური კატეგორიები, ზმნის მორფოლოგიური ელემენტები, უღვლილების სისტემა. გამოყო დროთა სამი ჯგუფი:

I. აწმყო, ნამყოუსრული, კონიუნქტივი I, მყოფადუსრული, პირობითი, თურმეობითი I და II. მყოფადსრული, პირობითი.

II. აორისტი, კონიუნქტივი II.

III. ნამყოსრული, ნამყო წინარეწარსული და კონიუნქტივი III (თოფურია 1967: 71).

ამდენად, ვ. თოფურია სვანურში სულ 14 მწკრივს გამოყოფს.

ვ. თოფურიას კლასიფიკაციაში თურმეობითის სახელწოდების ორი მწკრივია გამოყოფილი: თურმეობითი I და თურმეობითი II, რომლებიც დრო-კილოთა პირველ სერიაშია განთავსებული. III სერიაში შემავალ „თურმეობითის” ფორმებს კი ნამყოსრულსა და ნამყო წინარეწარსულს უწოდებს. მკვლევარი დაწვრილებით

მსჯელობს თითოეული მწკრივის წარმოების თავისებურებებზე დიალექტთა მონაცემების მიხედვით.

ვ. თოფურიას დასკვნა სრულიად გასაზიარებელია ჩვენთვისაც: „სვანური უღვლილების სისტემა ქართველურია. ზმნას იგივე კატეგორიები მოეპოვება, რაც ქართულსა და ზანურს. ქართველური ზმნის მექანიზმი საერთოდ რთულია, მაგრამ სვანურისა – განსაკუთრებით. მას მეტი აქვს ინკლუზივ-ექსკლუზივის ფორმები, თურმეობითი 1 და თურმეობითი 2, მყოფადი უსრული და სხვ. ეს ბადებს საკითხთა წყებას მათი გენეზისისა და პირველადობის შესახებ” (თოფურია 2002: 175).

1953 წელს გამოქვეყნდა გიორგი როგავას საყურადღებო ნაშრომი „დრო-კილოთა მეოთხე ჯგუფის ნაკვთები ქართველურ ენებში“. მკვლევარი III სერიის თურმეობითებს პირობითად უწოდებს დრო-კილოთა II ჯგუფის შესაბამის თურმეობითებს, შემოკლებით აორისტის თურმეობითებს და განასხვავებს მათ დრო-კილოთა I ჯგუფის შესაბამისი თურმეობითებისაგან, შემოკლებით აწმყოს თურმეობითებისაგან (მეგრ. ნო-, იმერ.-ლეჩხ.-რაჭ. ნა- პრეფიქსიანი ფორმები). აღნიშნულ ფორმათა ცალკე ნაკვთებად გამოყოფას, ავტორის აზრით, მოეპოვება როგორც მორფოლოგიური, ისე სინტაქსური საფუძველი. აწმყოს თურმეობითები ახასიათებს სვანურსაც: „დროული ფორმები ხუაგმინა „ვუშენებდი თურმე“ და ლუმგამუნ ხუი „ნაშენებ ვარ“ უნდა გამოიყოს სვანურში დრო-კილოთა მეოთხე ჯგუფად“ (გ. როგავა, 1953: 26).

1961 წელს დაიბეჭდა ნოდარ ნათაძის შრომა „მყოფადისათვის ქართველურ ენებში“, რომელშიც განხილულია მყოფადის გამოსახატავად სხვადასხვა ზმნურ ყალიბთა გამოყენების შემთხვევები ქართველურ ქვესისტემებში, მათ შორის სვანურ კილოებში.

კლარა გაგუას შრომაში „დრონაკლი ზმნები სვანურში“ (1976) შესწავლილია სვანურ დრონაკლ ზმნათა სახეები ცალკეული კილოების მიხედვით; აღწერილია მწკრივთა წარმოების მიხედვით ნაკლული ზმნები. კერძოდ, გამოყოფილია ორი ჯგუფი: ძირმონაცვლე დრონაკლი ზმნები და ფუძემონაცვლე დრონაკლი ზმნები. ნაჩვენებია აღნიშნული ტიპის ზმნათა უღლების სპეციფიკა თურმეობითის მწკრივებში. ნაშრომში წარმოდგენილ ზმნათა პარადიგმები მიჰყვება ზმნის ფორმათა ვ. თოფურიასეულ კლასიფიკაციას.

ზურაბ ჭუმბურიძე გამოკვლევაში „მყოფადი ქართველურ ენებში“ ვრცლად მსჯელობს სვანურის უღლების სისტემაზე, მწკრივთა ტერმინოლოგიის საკითხებზე. ავტორის აზრით, ვ. თოფურიას მიერ თურმეობითი I-ისა და თურმეობითი II-ის სახელით აღნიშნული ფორმები პირველ სერიას არ ეკუთვნის და ცალკე უნდა გამოიყოს თურმეობითი III-ისა და თურმეობითი IV-ის სახელწოდებით. ხოლო თურმეობითი I დამკვიდრდა უწინდელი ნამყოსრულის ნაცვლად, თურმეობითი II კი – ნამყო წინარეწარსულის მაგიერ.

ასევე, მკვლევარმა ვ. თოფურიას მიერ ორგან (აწმყოსეულ და მყოფადისეულ ჯგუფებში) დასახელებული პირობითის ფორმა გამიჯნა ტერმინებით: პირობითუსრული და პირობითსრული: პირობითუსრული აწმყოს წრეში განათავსა, პირობითსრული კი – მყოფადის წრეში. ამდენად, ზ. ჭუმბურიძის მიხედვით, სვანურის დრო-კილოთა სისტემა შემდეგ სახეს მიიღებს:

I სერია: აწმყოს წრე – აწმყო, უწყვეტილი, I კავშირებითი, მყოფადუსრული, პირობითუსრული,; მყოფადის წრე – მყოფასრული, პირობითსრული.

II სერია: წყვეტილი, II კავშირებითი.

III სერია: I თურმეობითი, II თურმეობითი, III კავშირებითი.

IV სერია: III თურმეობითი, IV თურმეობითი, IV კავშირებითი (ჭუმბურიძე 1986: 158).

ანალოგიური კლასიფიკაცია წარმოდგენილია 2007 წელს გამოცემულ წიგნში „სვანური ენა“ (შემდგენლები: ზ. ჭუმბურიძე, ლ. ნიჟარაძე, რ. ქურდაძე):

I სერია: აწმყოს წრე – აწმყო, უწყვეტილი, I კავშირებითი, მყოფადუსრული, პირობითუსრული; მყოფადის წრე – მყოფასრული, პირობითსრული.

II სერია: წყვეტილი, II კავშირებითი.

III სერია: I თურმეობითი, II თურმეობითი, III კავშირებითი“ (სვანური ენა 2007: 136).

IV სერიის შესახებ აღნიშნულია: „IV სერიის მწკრივები ქართველურ ენებში სუსტადაა განვითარებული და იშვიათად გვხვდება, ამიტომ ჩვენ მათ წინამდებარე წიგნში გვერდს ვუვლით“ (იქვე: 135).

ალექსანდრე ონიანი წიგნში "სვანური ენა" დრო-კილოთა ოთხ სერიას გამოყოფს:

I სერია: აწმყო, უწყვეტელი, I კავშირებითი, მყოფადუსრული, მყოფადსრული, პირობითუსრული, პირობითსრული;

II სერია: წყვეტილი, II კავშირებითი;

III სერია: I თურმეობითი, II თურმეობითი, III კავშირებითი;

IV სერია: III თურმეობითი, IV თურმეობითი (ონიანი 1998: 153-207). აქაც თურმეობითის ოთხი მწკრივი გვაქვს: I თურმეობითი, II თურმეობითი (III სერიაში), III თურმეობითი, IV თურმეობითი (IV სერიაში).

იზა ჩანტლაძის შრომაში „ქართველოლოგიური ძიებანი (1998) გაშუქებულია სვანური ზმნის სტრუქტურის ცალკეული საკითხები. წინასიტყვაობაში ავტორი შენიშნავს: „...ზმნის სტრუქტურა არსებითად ერთნაირია (უღვლილება ქართველურ ენებში გაცილებით ადრე უნდა ჩამოყალიბებულიყო, ვიდრე ბრუნება)” (ჩანტლაძე 1998: 4).

2017 წელს გამოვიდა ამავე ავტორის ნაშრომი „სვანური ენის შესწავლის ისტორია”, სადაც წარმოჩენილია ქართველ და უცხოელ მკვლევართა ღვაწლი სვანური კილოების შესწავლის საქმეში.

2008 წელს გამოიცა **ვარლამ თოფურიას** „სვანური ენის სახელმძღვანელო” (გამომცემლები: გ. თოფურია, ი. ჩანტლაძე).

2008-2009 წელს გამოქვეყნდა **ქეთევან მარგიანი-სუბარის** ნაშრომი „ზემოსვანურ დიალექტთა მორფოსინტაქსური ანალიზის ზოგი ასპექტი (ენგურისა და კოდორის მოსახლეობის მეტყველების მიხედვით)”.

2012 წელს დაიბეჭდა ქ. მარგიანი-სუბარის მონოგრაფია „ევიდენციულობის კატეგორია სვანურ ენაში”, რომელშიც განხილულია თურმეობითის/შედეგობითის მწკრივთა წარმოებისა და სემანტიკის საკითხები, კერძოდ, გაანალიზებულია ევიდენციულობის, უნახაობის მნიშვნელობის გამოხატვის საშუალებები სვანურ კილოებში.

სვანური ზმნის ფორმაწარმოებასთან დაკავშირებული საკითხები გაშუქებულია აგრეთვე გ. მაჭავარიანის, მ. ქალდანის, კ. დონდუას, გ. დეეტერსის, ე. ოსიძის, რ.ასათიანის, ლ. პალმაიტისის, ი. ჩანტლაძის, მ. სალიანის, ქ. მარგიანის და სხვა მკვლევართა ნაშრომებში.

ზმნის ფორმაწარმოების საკითხების კვლევას სვანური კილოების მონაცემთა გათვალისწინებით უადრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართველური ზმნის სტრუქტურის საფუძვლიანი შესწავლისათვის.

ვ. თოფურია მართებულად შენიშნავდა: „სვანურში დაცული არქაიზმები და მოგვიანებით მიღებული ინოვაციები, რთული ფონეტიკური პროცესები, სტრუქტურული სხვაობანი, დიალექტური თავისებურებანი, სხვა ენათა სუბსტრატის არსებობა და დიალექტთა ნარეობა ხელშესახებ მასალას იძლევა კერძო და ზოგადენათმეცნიერული საკითხების წამოსაყენებლად და გადასაჭრელად. ამ მხრივ ბევრი რამ გაკეთდა, მაგრამ ჯერ კიდევ ბევრი საკითხია შესასწავლი და გასაშუქებელი”.

სვანურ კილოებში თურმეობითის ფორმათა წარმოება მონოგრაფიული შესწავლის საგანი არ ყოფილა. ამდენად, საინტერესოა აღნიშნულ ზმნურ ფორმათა წარმოებისა და ფუნქციონირების კვლევა ცალკეული კილოების მიხედვით; საკითხის დამუშავებისას, გამოქვეყნებული სამეცნიერო გამოკვლევებისა და დიალექტური ტექსტების გარდა, გამოყენებულია ახალი, ჩვენ მიერ ჩაწერილი სხვადასხვა დიალექტური მასალა, რაც გვიჩვენებს სვანურ კილოებში თურმეობითის ფორმათა წარმოების მხრივ სხვა ქართველურ ქვესისტემებთან მიმართებით არსებულ საერთო თუ განსხვავებულ, სპეციფიკურ ნიშნებს. რაც საერთო ჯამში ნათლად წარმოაჩინს გრამატიკული სტრუქტურისა და ზმნური პარადიგმების ზოგად ქართულ (ქართველურ) კანონზომიერებს.

3. მწკრივთა სემანტიკური კომპონენტები. ვეიდენცილობის კატეგორიისათვის

ზოგადად, მწკრივები - საუღლებელი ერთეულები - ერთმანეთისაგან სხვაობენ არა მხოლოდ ფორმოზრევად, მაწარმოებელი აფიქსებით, არამედ სემანტიკური მახასიათებლების მიხედვით. აკ. შანიძის აზრით, ზმნურ ფორმებს შეუძლიათ გამოხატონ: დრო, კილო, ასპექტი, გზისობა, აქტი... მწკრივებს სახელი მეტწილად სწორედ სემანტიკური კომპონენტების მიხედვით აქვთ დარქმეული. მაგ., აწმყოს მწკრივისთვის ნიშანდობლივია ახლანდელი დროის გადმოცემა; უწყვეტელი უწყვეტ,

უსრულ მოქმედებას გამოხატავს; წყვეტილი შეწყვეტილ მოქმედებაზე მიუთითებს; კავშირებითის ფორმებისათვის არათხრობითი კილოს სემანტიკაა მთავარი... თურმეობითის ფორმათა არსებით სემანტიკურ მახასიათებლად უნახავი მოქმედების, **ევიდენციალობის** აღნიშვნა მიიჩნევა; შდრ.:

„ქართულ ენაში თურმეობითის მწკრივებს სახელი დაერქვა **უნახაობის** ელემენტის მიხედვით. ამ მწკრივთა ფორმები გადმოგვცემს ისეთ მოქმედებებსაც, რომლის შედეგი ჩანს (ან ჩანდა) და ამ შედეგის მიხედვით გააზრებულია თვით მოქმედება. ამიტომ მათ შედეგობრივიც (რეზულტატიური) შეიძლება ვუწოდოთ” (შანიძე 1973: 223).

როგორც ჩანს, თურმეობითის ფორმებისათვის მნიშვნელოვანია აქტი, რომელიც გვიჩვენებს, ნახა მოუბარმა ზმნით გამოხატული მოქმედება თუ არა: „ნახულის ფორმა გადმოგვცემს პირდაპირ, უშუალოდ მოპოვებულ ცნობას მოქმედების შესახებ, უნახავისა კი ისეთს, რომელიც ისე მომხდარა, რომ მოუბარი იმ დროს იქ არ ყოფილა, ანდა, თუ ყოფილა და დასწრებია, ცნობიერება მაინც არ ჰქონია... ამიტომ, თუ ნახულის ფორმა საზოგადოდ ცნობიერია, სამაგიეროდ, უნახავი ფორმა უცნობელი იქნება” (იქვე: 211).

ევიდენციალობა უნივერსალური კატეგორიების რიგში განიხილება თანამედროვე ლინგვისტიკაში. ევიდენციალობის გამოხატვის საშუალებები მრავალფეროვანია. სხვადასხვა ენაში ამ მიზნით გამოიყენება: დისკურსული ანალიზი, სინტაქსური, ლექსიკური თუ მორფოლოგიური საშუალებები.

ევიდენციალობა ფართო გაგებით არის ტექსტში გადმოცემულ ინფორმაციასა და მოლაპარაკეს შორის არსებული მიმართების გამოხატვა – რა გზით მიიღო ინფორმაცია, პირდაპირი აღქმის შედეგია თუ მოსმენილი ან გაგებული სხვა წყაროდან; ფაქტი ნამდვილია თუ სავარაუდო ან მოსალოდნელია მოლაპარაკისათვის. ევიდენციალობის კატეგორიის კვლევა მე-20 საუკუნიდან დაიწყო. ცალკეულ ენებში შესწავლილ იქნა აღნიშნული კატეგორიის გამოხატვის გრამატიკული თუ ლექსიკური საშუალებები და გამოიყო ევიდენციალობის სახეები (ვილეთი 1988; აიხენვალდი 2004).

ევიდენციალობის განსაზღვრისთვის აუცილებელია ინფორმაციის მიღების გზა: პირდაპირი თუ არაპირდაპირი, ანუ ირიბი. შესაბამისად, გამოიყო ევიდენციალობის ორი სახე: 1. **პირდაპირი** ევიდენციალობა, რომელიც გულისხმობს, რომ მოლაპარაკე

თვითმხილველია და მას ინფორმაცია პირდაპირ აქვს მიღებული, 2. ირიბი ევიდენციალობა, რომელიც გულისხმობს, რომ მოლაპარაკე თვითმხილველი არ არის, მან ინფორმაცია სხვისგან მიიღო.

თავის მხრივ, ირიბი ევიდენციალობა შეიძლება იყოს: შეტყობინებითი (ვერბალური), ანუ ინფორმაცია სხვისაგან მიიღო, ან დასკვნითი (იფერენციული) – ანუ მოლაპარაკე თავად მივიდა დასკვნამდე შედეგის ან მოვლენის/ფაქტის მიხედვით. ამ მსჯელობის საფუძველზე აშკარად იკვეთება კავშირი რეზულტატიურობასა და ევიდენციალობას შორის.

თავდაპირველად ევიდენციალობა განიხილებოდა მოდალობის კატეგორიის ერთ-ერთ სახეობად, რამდენადაც ის გამოხატავს მთქმელის დამოკიდებულებას ნათქვამისადმი. ეს განაპირობა, ერთი მხრივ, გამონათქვამისადმი მთქმელის დამოკიდებულების სემანტიკამ, ხოლო მეორე მხრივ, იმ ფაქტორმა, რომ ზოგ ენაში ევიდენციალობა შეიძლება გამოიხატოს ეპისტემური მოდალობის გამომხატველი ზმნური ფორმებით. მოგვიანებით ეს ორი კატეგორია ერთმანეთისაგან გაიმიჯნა, რადგან გამოიკვეთა მათ შორის არსებული მნიშვნელოვანი განსხვავება როგორც სემანტიკური, ისე ფორმოზრივი თვალსაზრისით. განსხვავებულია სემანტიკა: ევიდენციალობა ავლენს ნათქვამის წყაროს, მის სიცხადეს, ხოლო ეპისტემური მოდალობა აფასებს მოსაუბრის დამოკიდებულებას ნათქვამისადმი. ასევე განსხვავებულია წარმოება – ევიდენციალობა უმეტესად მორფოლოგიური ნიშნებით გამოიხატება, ხოლო მოდალობა – ლექსიკური საშუალებებით (დე ჰაინი 1999: 83, 101).

თანამედროვე ლინგვისტიკაში ევიდენციალობის კატეგორიის მიხედვით ენები ჯგუფდება იმის მიხედვით, სავალდებულოა თუ ფაკულტატიური მისი გამოხატვა.

ენათა უმრავლესობაში პირდაპირი ევიდენციალობა არამარკირებულია, ხოლო ირიბი ევიდენციალობა - მარკირებული. ამასთან, პირდაპირი ევიდენციალობა ძირითადად აღინიშნება აორისტით, ხოლო ირიბი ევიდენციალობა პერფექტული ფორმებით (მარგიანი-სუბარი 2012).

ქართულ ენათმეცნიერებაში ევიდენციალობის კატეგორია „აქტის“ კატეგორიითაა ცნობილი (აკ შანიძე). „აქტი“ შეიძლება იყოს ნანახი და უნახავი. ქართულში უნახაობის მნიშვნელობა თურმეობითის მწკრივის ფორმებსა და თურმე ნაწილაკს უკავშირდება: „დაუსწრებელი მოქმედების შესახებ შესაძლოა ორგვარად

გაიგოს მოუბარმა: სხვისგან გაიგოს ამის შესახებ ან თვით ნახოს მოქმედების შედეგი და ამის მიხედვით გაითვალისწინოს, თუ რა უნდა მომხდარიყო” (შანიძე 1973: 212). სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ თურმეობითის ფორმის სემანტიკა მხოლოდ უნახაობით არ შემოიფარგლება, იგი გამოხატავს შეტყობინებას, მოულოდნელობას ან ლოგიკურ დასკვნას (მარგიანი-სუბარი 2012).

უნახაობა ქართველურ ენა-კილოებში მორფოლოგიურ კატეგორიად არ განიხილება, რადგანაც ის მორფოლოგიური საშუალებით არ გამოიხატება. ის არის ძირითადად პერფექტული დროების ერთ-ერთი ფუნქცია.

ქართულ ენათმეცნიერებაში უნახაობის კატეგორიის შესახებ განსხვავებული მოსაზრებები არსებობს. მეცნიერთა ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ უნახაობა ქართულში გვიან განვითარდა და იგი თურმეობითის ფორმებმა შეითავსეს (ჩიქობავა 1962; ქავთარაძე 1956; ფხაკაძე 1989; ბოედერი 2000). ამ მოსაზრების მიხედვით, ძველ ქართულში თურმეობითის ფორმები მხოლოდ რეზულტატივის გამოხატველია, მათ მოგვიანებით შეიძინეს ახალი ფუნქცია და მნიშვნელობა. „პირველი თურმეობითის ძირითადი მნიშვნელობაა რეზულტატიურობა, შემენილი და ისტორიულად განმტკიცებული ფუნქცია (თანაფუნქცია) – უნახაობა, თურმეობითობა” (არაბული, 1984).

მეცნიერთა მეორე ნაწილის აზრით, უნახაობა ძველ ქართულშივე დასტურდება (შანიძე; სარჯველაძე 1985). მ. ბერიძე შენიშნავს: ძველი ქართულის გარკვეული „ფორმებისათვის მთავარ სემანტიკურ მახასიათებლად გამოყოფილი უნახაობისა და უნებლიობის მნიშვნელობები... მიღებულია აორისტულ ფორმებში ევიდენციალობის მოდალობის განვითარების შედეგად” (ბერიძე 2000: 102).

გ. შაბაშვილის მოსაზრებით: „უნახაობის პერფექტის ჩასახვა და განვითარება უკვე ძველ ქართულში იწყება და ფართო სახეს ახალ ქართულში იძენს, როცა საბოლოოდ ვითარდება ე.წ. ანალიტიკური პერფექტი, *მაქვს გაკეთებული* ტიპის, რომელიც პერფექტის ასპექტობრივ მახასიათებლებს იძენს და ამით პირველი თურმეობითის მწკრივს მოდალური შინაარსის განვითარებისათვის სრულ თავისუფლებას აძლევს” (შაბაშვილი 2009: 101-102).

ევიდენციალობის, უნახაობის კატეგორიის გამოხატვის თვალსაზრისით ქართული ენის კილოებში სხვადასხვაგვარი ვითარებაა. აღმოსავლური დიალექტები ძირითადად ძველ ვითარებას ასახავენ – თურმეობითის მწკრივები უფრო

შედეგობითობას, რეზულტატიურობას გამოხატავენ, თუმცა შეიძლება უნახაობითი, თურმეობითი მნიშვნელობის ჩასახვა (შაბაშვილი 2010: 163).

განსხვავებული ვითარებაა დასავლურ კილოებში. უნახაობის კატეგორიის გამოხატვა სრულიად ბუნებრივია მესამე სერიის ფორმებისათვის. გარდა ამისა, რამდენიმე დიალექტში (მეგრული, იმერული, გურული, ლეჩხუმური, რაჭული) არსებობს სპეციალური, ნა- პრეფიქსიანი ფორმები ირიბი ევიდენციალობის გადმოსაცემად. ნა- პრეფიქსიანი ზმნური ფორმები მეოთხე სერიის სახელითაა ცნობილი.

მეოთხე სერიის ფორმები პირველად გამოყო გ. როგავამ. ნო- პრეფიქსიანი ფორმებს მეცნიერმა უწოდა აწმყოს თურმეობითის ნაკვთები და ცალკე ჯგუფად გამოყო ისინი აორისტის თურმეობითის ნაკვთებისაგან. გ. როგავა შენიშნავს: „ზმნებს, რომელთაც ხილულ დრო-კილოებში მოეპოვებათ ორივე (I და II) ჯგუფის ნაკვთები, უხილავ დრო-კილოებშიც გააჩნდათ ორივე (III და IV) ჯგუფის ნაკვთები” (როგავა 1953: 17-18).

მეცნიერს აწმყოს თურმეობითის ნაკვთთა ჩამოყალიბება ქართველურ კილოებში მორფოლოგიის განვითარების შინაგან კანონად მიაჩნდა. იმ ფაქტს, რომ ამგვარი ფორმები სალიტერატურო ენაში არ განვითარდა, გ. როგავა იმით ხსნის, რომ მეგრულს უფრო მეტი საჭიროება ჰქონდა გამოეხატა აწმყოს ჯგუფის თურმეობითის ფორმები, რადგან სტატიკურ ზმნებს მხოლოდ პირველი ჯგუფის ფორმები ჰქონდათ (როგავა 1953: 30-31).

ნა- პრეფიქსიანი ფორმები გამოიყენება იმერულში, გურულში, ლეჩხუმურსა და რაჭულში. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია სემანტიკური სხვაობა III და IV სერიის თურმეობითებს შორის, კერძოდ, „ყვარება” და „ნაყვარება” ფორმებს შორის? ნა- პრეფიქსიანი ფორმები ირიბი ევიდენციალობისაა და გარკვეული სემანტიკური ნიშნებით ხასიათდება, კერძოდ, აღინიშნება:

1. **ადმირატიულობა**, ანუ მოულოდნელი შედეგი – ნახული, რომლის შედეგი მოულოდნელი იყო მოლაპარაკისათვის. მაგ.: „ნადუღება ე წყალი რა ხანია”.

2. **ინფერენცია**, ანუ ლოგიკური დასკვნა – ლოგიკურ დასკვნაზე დაფუძნებული ინფორმაცია, რომელიც ძირითადად ემყარება მთქმელისთვის ცნობილ ფაქტებს. მაგ.: „ბაღნებმა მოკრიფენ გუშხამ, სუყველე ფუტურეა... ალბათ თოული მონახთენა//ნახთენა მაგას”.

3. ხმებზე დამყარებული ინფორმაცია. ეს შეიძლება დაუზუსტებელი ინფორმაციის სახელდებითაც დახასიათდეს. იგი ფაქტობრივად გულისხმობს არსებულ, გავრცელებულ ხმებზე დამყარებულ ინფორმაცია, რომელიც შეუმოწმებელი ან გადაუმოწმებელია, მაგრამ მოლაპარაკე მას მაინც იყენებს. მაგ.: „თვითან ვერ ნაჭამა თხილს და აწი რაღათ უნდა“; „ნაპარავა მაი ბიჭი ყორფელს“... (გოგოლაშვილი 2016: 387-389).

ნა- პრეფიქსიანი ფორმებისათვის დამახასიათებელი მნიშვნელობების გადმოცემა I თურმეობითის ფორმებით სრულყოფილად შეუძლებელი იყო, ამან შეუწყო ხელი ნა- პრეფიქსიან ფორმათა გავრცელებას და დამკვიდრებას დიალექტებში.

ევიდენციალობის კატეგორია სვანურში შეისწავლა ქ. მარგიან-სუბარმა (2012). მკვლევარი ტერმინ თურმეობითს იყენებს მხოლოდ I სერიის ფორმებისათვის (რომლებიც ევიდენციალობას გამოხატავენ), III სერიის შესაბამის მწკრივებს კი შედეგობითებს უწოდებს; მათთვის დამახასიათებელია პერფექტულობა და, ზოგ შემთხვევაში (უპრევერბო ფორმებისათვის) არაევიდენციალური სემანტიკა (მარგიანი-სუბარი 2012: 92).

II თურმეობითის ფორმებს სემანტიკურად უფრო ზუსტად გამოხატავს ნა-პრეფიქსიანი მიმღობა + მეშველი ზმნა: ლ_Hმგ_მმ_Hნ ხ_Eი, ლ_Hმგ_მმინ ხ_Eი, ლ_Hმგ_მმინ ხ_Eი, ლ_Hმგ_მმნე ხ_Eი „ვაშენებდი თურმე, ნაშენებვარ“.

I სერიის თურმეობითებისთვის საერთოა:

1) ორივეთი გადმოიცემა უნახავი აქტი, სხვისგან გაგონილი ამბავი;

2) ორივე იყენებს აწმყოს ფუძეს: ფუძემონაცვლე დეფექტურ ზმნათა -ემ, -ერ, -

ღსგი აწმყოსეული დაბოლოებანი სწორედ აქ აღდგება:

აწმყო: დ_Lსგი (ბზ.), ზ_დისგ (ბქ.) „დებს“;

აორისტი ესდე (ზსვ.) „დადო“;

თურმ. 1 ხ_ად_Lსგ_Eნა (ბზ.), ხ_დდისგ_Eნა (ბქ.) „ადებდა, უდებდა თურმე“;

თურმ. 2 ლ_Hმდ_ღსგინ (ბზ.), ლ_Hმდისგ_Eინ (ბქ.) „დებდა თურმე“... (იქვე: 95).

I სერიის თურმეობითები „უპირობოდ, კონტექსტის მოშველიების გარეშე გახაზავს თურმეს გაგებას, უნახაობის აქტს“, რომლის გამოხატვაც, მკვლევრის ვარაუდით, -უნ-/-ინ- სუფიქსებთან არის დაკავშირებული (იქვე: 100).

რაც შეეხება III სერიის თურმეობითა სემანტიკას, აღნიშნულია: „სვანური უღლების რეზულტატიურ 1-ში (ნამყოსრული) აქტისადმი დამოკიდებულება განსხვავებულია ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმებში. თუ ქართულში უკრეფია – მოუკრეფია, უშენებია – აუშენებია მხოლოდ ასპექტური ოპოზიციას და ეს ფორმები უნახაობის აქტს კონტექსტის გარეშე ცალსახად არ გულისხმობენ („თურმეს“ გაგებას გარკვეულ წინადადებებში ვერ ინარჩუნებენ), სვანურში საკითხი სხვაგვარად დგას: უზმნისწინო ფორმებთან აქ ანალოგიური მდგომარეობაა – ერთი და იგივე ზმნური ფორმა, კითხვითი, უკუთქმითი თუ წართქმითი, კონტექსტის გათვალისწინებით, შეიძლება ატარებდეს უნახაობის სემანტიკას ან მოკლებული იყოს მას:

ბზ.: სი ცოდ მღე ჯიჩმინა, აჯალ ჩემიდ, მიშგეაურ (სვ.პრ. ტ. 1, 1939: 68).

შენ ცოდვა სულ (მუდამ) გიქნია (ცოდვას სულ სჩადიოდა), კიდევ ქენი (ჩაიდინე), უჩემოდ“;

(შდრ. ალა კისდ ხოლამდ ჯიჩმინა ეს მართლაც ცუდად გიქნია“).

მღე მითიკლა, დეშ ოთეპე (მარგიანი-სუბარი 2012: 83).

სულ ვცდილობდი (შიცდია“), ვერ დავიმალე“.

შდრ. ძირითადპრევერბიანი (ან-, ად-/ა-, ეს-/ას-, ლა-) ან რთულპრევერბიანი (ჩეათ-, ჩეან-, ჟან-, ჟეს-...) ზმნები მხოლოდ უნახაობის აქტს გამოხატავენ აღნიშნული მწკრივის ფორმაში:

სამ შაურდა ჰებ ჩ'ოთყიდა;

სამ შაურად ბალი მიუყიდა“.

შუკეჟი ჩეათბურენახ.

„გზაში დაჰლამებიათ“.

„დღეს ზმნისწინიანი ნამყოსრულის ფორმები ისევე ცალსახად ევიდენციალურია, როგორც I და II თურმეობითი“ (იქვე: 104). უზმნისწინო ფორმები ევიდენციალობას თანამედროვე სვანურში მხოლოდ **ესნძრ** („თურმე“) ნაწილაკთან ერთად გამოხატავენ.

პრევერბმა სვანურში „სრულად შეითავსა უნახაობა-უნებლობის (ევიდენციალობის), როგორც კატეგორიის, გამოხატვის ფუნქცია რეზულტატივში: თუ ქართულში უკრეფია – მოუკრეფია მხოლოდ ასპექტური ოპოზიციას, სვანურში

ზმნის პრევერბიანი ფორმები საანალიზო მწკრივში მხოლოდ „თურმე“-ს გაგებისად გვევლინებიან” (იქვე: 108).

ამასთან, აღნიშნულია, რომ „სვანურ გარდამავალ ზმნებში -ენ- სუფიქსის ჩართვა 1 შედეგობითში (ნამყოსრულში) სემანტიკაზე გავლენას ახდენს. ასეთი ზმნები წარსულში მომხდარი მოქმედების შედეგს წარსულშივე აფიქსირებენ (ამ ასპექტით ისინი 2 თურმეობითსა და 3 ხოლმეობითს ემსგავსებიან) და უპირობოდ გამოხატავენ მოცემული მომენტისთვის გაუცნობიერებლობის, უნახაობის (1 პირში) და სხვისგან მოსმენილის (თუ 2 და 3 პირზეა საუბარი) შინაარსს“:

ოსდრ როქუი ხოშხა (ბზ.) „ჩოხებიც უკერავსო“.

ესნდრი ოსდრი ხოშხა (ბქ.) „თურმე ჩოხაც უკერავს“

შდრ. ობდშ ოსდრ ხოშხა! „ბევრი ჩოხა უკერავს!“

მაგრამ ოსდრი ხა/დშხ-ენ-ა „ჩოხაც ჰქონია ნაკერი“ (მარგიანი-სუბარი 2012: 115).

მკვლევარი ასკვნის: „საერთოდ, როგორც ვხედავთ, თურმეობითები (ტრადიციული გაგებით) სვანურში, ქართულთან (სალიტერატურო ქართულთან - ქ.გ.) შედარებით, უფრო მეტ სემანტიკურ დატვირთვას ამჟღავნებენ, მწკრივთა მიხედვით მათი აფიქსაციის მრავალფეროვნებაც ამ მიზეზით აიხსნება. ზოგადად სვანურს ახასიათებს სემანტიკის დეტალიზაციისა და თითოეული ნიუანსისთვის სინთეზური მოდელის შექმნისკენ სწრაფვა” (იქვე: 121).

პროფ. ტ. ფუტკარაძის აზრით, ქართველური ზმნური ლექსიკური ერთეული რეალიზებულია სხვადასხვა ვალენტობისა და აგებულების მქონე ყალიბებად; თითოეულ ყალიბს აქვს დროით, კილოთი და ასპექტით განსხვავებული მწკრივები; ანუ, მწკრივების ფარგლებში უღლებისას ზმნურმა ფორმამ უნდა შეინარჩუნოს როგორც აგებულება, ასევე, ვალენტობა (/პირთა რაოდენობა); შესაბამისად, იგი სალიტერატურო ენის პირველ თურმეობითს განიხილავს ზმნური ყალიბების და არა მწკრივების რიგში, ხოლო მეორე თურმეობისა და მესამე კავშირებითს მიიჩნევს იმავე ყალიბის ზმნური ფორმის მეორე სერიის ფორმად; მაგ., „გამეკეთებინა“ ფორმა „ვაკეთებ“ (აწმყოს მწკრივი) ფორმის პარადიგმაში მესამე სერიის II თურმეობითის კი არა, "მეკეთებინება" (აწმყოს მწკრივი) ფორმის პარადიგმის წევრია და მეორე სერიის წყვეტილია (ფუტკარაძე 2015).

კვლევის ამ ეტაპზე, როცა ჩვენი მიზანია სვანური მეტყველების კილოური მონაცემების შეპირისპირებითი ანალიზი, გვერდს ავუვლით ქართველური ზმნური

ფორმების კვალიფიკაციის თეორიულ პრობლემებს; თუმცა, ჩვენთვის მისაღებია თვალსაზრისი, რომ ერთი რიგის ფორმებად (ერთი ყალიბის მწკრივებად) არ უნდა განვიხილოთ სხვადასხვა აგებულებისა და სხვადასხვა ვალენტობის (/პირიანობის) მქონე ფორმები. მწკრივების სახელწოდებებისა და მწკრივთა დაჯგუფების კონტექსტში ამ ეტაპზე ჩვენ დავეყრდნობით ალექსანდრე ონიანისა და ზურაბ ჭუმბურიძის ნაშრომებში წარმოდგენილ კვალიფიკაციებს; კერძოდ, თურმეობითებს განვიხილავთ სვანური მეტყველების მწკრივთა შემდეგი სისტემის მიხედვით (წარმოვადგენთ „აგება“ ზმნის ორპირიანი ყალიბის ყველა მწკრივის ფორმას სამივე პირსა და ორივე რიცხვში ბალსქვემოური კილოს მაგალითებით) ალ. ონიანის მიერ წარმოდგენილი ზმნის პარადიგმატული სისტემის მიხედვით (ონიანი 1998).

ვაშენებ მე მას

I სერია

აწმყო:

ხE-გ-ემ მი ეჯის (ქორს) „ვაშენებ მე მას (სახლს)“

ბქვ.

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ხE-გ-ემ	i ხE-გ-ემ-დ e ლH-გ-ემ-დ
II ხH-გ-ემ	ხ-H-გ-ემ-დ
III H-გ-ემ	H-გ-ემ-ხ

უწყვეტელი:

ხE-გ-ემ-დას მი ეჯის „ვაშენებდი მე მას“

I ხE-გ-ემ-დ@ს	i ხE -გ-ემ-დად e ლ-H-გ-ემ-და-დ
II ხ-H-გ-ემ-დ@ს	ხ-H-გ-ემ-დად
III Hგ-ემ-და	H-გ-ემ-დახ-ხ

I კავშირებითი:

ხE-გ-ემ-დე მი ეჯის „ვაშენებდე მე მას“

I ხE-გ-ემ-დე	i ხE -გ-ემ-დე-d
--------------	-----------------

e ლ-**H**-გ-ემ-დე-d

II **ხ**-**H**-გ-ემ-დე **ხ**-**H**-გ-ემ-დე-დ

III **H** -გ-ემ-დე-ს **H**-გ-ემ-დე-დ-**ხ**

მყოფადუსრული:

ობ-გ-ემ-ნე მი ეჯის „ავაშენებ მე მას“

I **ო**-**ხ**-გ-ემ-ნე **i** **ო**ხ-გ-ემ-ნე-დ

e **ო**ლ-გ-ემ-ნ-ე-დ

II **ა**-**ხ**-გ-ემ-ნე **ა**-**ხ**-გ-ემ-ნ-ე-დ

III **ა**-**ნ**-გ-ემ-ნ-ე **ა**ნ-გ-ემ-ნ-ე-**ხ**

მყოფადსრული:

ობ-გ-ემ მი ეჯის „ავაშენებ მე მას“

I **ო**ხ-გ-ემ **i** **ო**ხ-გ-ემ-დ

e **ო**ლ-გ-ემ-დ

II **ა**ხ-გ-ემ **ა**ხ-გ-ემ-დ

III **ა**ნ-გ-ემ- **ა**ნ-გ-ემ-**ხ**

პირობით უსრული:

ხ_E-გ-მ-უნ(ოლ) მი ეჯის „(რომ) ვაშენებდე მე მას“

I **ხ**_E**ი**-გ-მ-უნ(ოლ) **i** **ხ**_E**ი** -გ-მ-უნ(ოლ)-დ

e **ლ**-**ი**-გ-მ-უნ(ოლ)-დ

II **ხ****ი**-გ-მ-უნ(ოლ) **ხ****ი**-გ-მ-უნ(ოლ)-დ

III **ი**-გ-მ-უნ(ოლ) **ი**-გ-მ-უნ(ოლ)-**ხ**

პირობით სრული:

ობ-გ-ამ მი ეჯის „ავაშენებდე მე მას“

I **ო**ხ-გ-ამ **i** **ო**ხ -გ-ამ-დ

e **ო**ლ-გ-ამ-დ

II **ა**ხ-გ-ამ **ა**ხ-გ-ამ-დ

II ჯ-ი-გ-@ნ   ჯ-ი-გ-@ნ-ბ

III ხ-ო-გ-@ნ   ხ-ო-გ-@ნ-ბ

III კავშირებითი:

მ-ი-გ-ენ-ს მი ეჯი „ამეშენებინოს მე ის“

I მ-ი-გ-ენ-ს   i გ^E -ი-გ-ენ-ს

                                 e ნ-ი-გ-ენ-ს

II ჯ-ი-გ-ენ-ს   ჯ-ი-გ-ენ-ბ

III ხ-ო-გ-ენ-ს   ხ-ო-გ-ენ-ბ

IV სერია

III თურმეობითი:

ხუ-აგმ-ინა მი ეჯის „ვაშენებდი თურმე მე მას“

I ხუ-@გმ-ინა   i ხუ-@გმ-ინა-დ

                                 e ლ-@გმ-ინა -დ

II ხ-@-გმ-ინა   ხ-@გმ-ინა

III ხ-@-გმ-ინა   ხ-@-გმ-ინა

IV თურმეობითი:

ლ^H-მ-გ-@მ-ნელ-ბ^Eი „ნაშენებვარ“

I ლ^H-მ-გ-@მ-ნე(ლ)-ბ^Eი   i ლ^H -მ-გ-@მ-ნე(ლ)-ბ^Eიდ

                                 e ლ^H -მ-გ-@მ-ნე(ლ)-ლი დ

II ლ^H -მ-გ-@მ-ნე(ლ)-ბი   ლ^H -მ-გ-@მ-ნე(ლ)-ბი

III ლ^H -მ-გ-@მ-ნე ლი   ლ^H -მ-გ-@მ-ნე-ლი

4. ზმნის სტრუქტურული ელემენტები

4.1. პირის ნიშნები

სუბიექტური პირის ნიშნები

I პირი

სვანურ კილოებში, მსგავსად სხვა ქართველური ქვესისტემებისა, I-II სუბიექტური პირის ნიშნები პრეფიქსებია.

I სუბიექტური პირი აღნიშნება **E-, bE-, b-, 0** ალომორფებით. მათი გამოვლენა ფონოლოგიურად არის შეპირობებული: კერძოდ, ზმნის თავკიდური ბგერა ხმოვანია თუ თანხმოვანი. ამასთან, პრეფიქსების განაწილება ზმნისწინიან და უზმნისწინო ფორმებში განსხვავებულია: უზმნისწინო ფორმაში I პირის მორფემა პაუზის მომდევნოდ არის წარმოდგენილი, ზმნისწინიან ფორმებში _ ხმოვნის ან თანხმოვნის შემდეგ.

bE- გვაქვს ა, **K, @, ე, L, ი, M** ხმოვანთა წინ: **bE-**@რი `ვარ" (ბზ., ბქვ., ლნტ.), **bE-**არი (ლშხ.), **bE-**იშხი `ვიწვები" (ლშხ.)...

b- ალომორფი გვაქვს **ო** (და **N**) ხმოვნის წინ: **b-**ოსყი `ვუკეთებ", **b-**ოტხე `ვუბრუნებ", **b-**ო-ხნი `ვუხნავ" (ბზ., ბქვ., ლშხ.)...

თავკიდურხმოვნიან ზმნათა **ად-** და **ეს-** ზმნისწინიან ფორმებში I სუბიექტური პირის მორფემა გაფორმებულია **0** ან **E-** ალომორფებით. თუ **ად-** და **ეს-** ზმნის ხმოვანი ელემენტი **ო-**ს სახით არის მოცემული, მაშინ I პირის მორფემა **0** სახით არის წარმოდგენილი: **ოთ-**აბ `მივაბი" (ბზ., ბქვ., ლშხ.), **ოთ-**ჩრმ `დავიჭირე" (ლშხ.)... ხოლო თუ I სუბიექტური პირის ფორმაში აღნიშნული ზმნისწინის ხმოვანი ელემენტი არ არის **ო-**ს სახით წარმოდგენილი, მაშინ I სუბიექტური პირის ალომორფად **E:** **@თ-E-**შირ `დავწვები" (ლნტ.), **ას-E-**@სყ `დავაწყე" (ლნტ.), **@თ-E-**იგ `დავიდგი" (ბზ.), **ეს-E-**@დ `დავდევი" (ბზ.)...

0 ალომორფი გვხვდება იმ შემთხვევებში, როცა თავკიდურთანხმოვნიან ზმნათა ძირეული მორფემის ხმოვანი არის **უ, ა, ანდა** ძირითადი ხმოვნის წინამავალი თანხმოვანი არის **E**, მაგ.: სგურ `ვზივარ", ტაღლი (ბზ., ლშხ.) `ვიძახი", კEიშე `ვტეხ" (ბზ., ბქვ., ლნტ.)..

E- დასტურდება თავკიდურთანხმოვნიან ზმნებში. სვანურ კილოებში I პირის **E-** ნიშანი თანხმოვნით დაწყებულ ფუძეებთან, ჩვეულებრივ, **ინფიქსად** იქცევა.

I პირის **ვ-** პრეფიქსის მეტათეზისი საკმაოდ გავრცელებული ფონეტიკური პროცესია ქართველურ ქვესისტემებში. მეტ-ნაკლებად დასტურდება სხვადასხვა

კილოებში, კერძოდ: თუშურში, ინგილოურში, მეგრულში, სვანურ კილოებში. იშვიათია: აჭარულში, ჯავახურში, იმერულში...

ფონეტიკური პროცესი აიხსნება თავკიდურ პოზიციაში წარმოქმნილი არაბუნებრივი კომპლექსის გამარტივების ძლიერი ტენდენციის არსებობით.

სიტყვის თავკიდურად მორფემათა ზღვარზე ვ-პრეფიქსისა და ფუძისეული თანხმოვნისაგან შედგენილი ბგერათკომპლექსის ვ/E+C ცვლილება სვანურ კილოებში შეიძლება ორგვარად წარიმართოს, კერძოდ:

ა) ერთ შემთხვევაში ვ-/E-პრეფიქსი გადაინაცვლებს ფუძისეული თანხმოვნის მომდევნოდ და წარმოიქმნება ქართველურისთვის უფრო ბუნებრივი კომპლექსი (C+ვ-/E-), მაგ.: ზ.სვ., ლნტ. ტ-E-იხე `ვაბრუნებ" მიღებულია \*E-ტიხ-ე ფორმისაგან, ბქვ. რ-E-აგდი `ვლაპარაკობ" ფორმისთვის ამოსავალია *E-რაგდი ფორმა (თოფურია 1967: 10). შდრ. ლაშხურის ვითარება, სადაც I სერიაში ზმნებს E პრეფიქსი არ გააჩნიათ, მაგ.: ტHხე `ვაბრუნებ", ტეხნი `ვბრუნდები", გარგლი `ვლაპარაკობ"...

შდრ. თუშური: ვ-დაობ>დ-ვ-აობ, ვ-ტირი>ტ-ვ-ირი, ვ-ჩეჩ>ჩ-ვ-ეჩ, ვ-ჭამ>ჭ-ვ-ამ... იმერ., აჭარ.: ვ-ხნავ>ხ-ვ-ნავ... მსგავსი ფაქტები სამეცნიერო ლიტერატურაში ახსნილია ენის მისწრაფებით, შექმნას მზარდი ნაპრალოვნობის კომპლექსები (უთურგაიძე 1976).

თუკი ფუძე იწყება ლაბიალური თანხმოვნით და მას მოსდევს ე, ი ხმოვნები, პალატალიზებული ხმოვნების მქონე სვანურ დიალექტებში (ბზ., ბქვ., ლნტ.) E-ნიშანი მეტათეზისის შემდეგ ე, ი ხმოვნებს ერწყმის და ვიღებთ პალატალიზებულ (უმლაუტიან) è, O ბგერებს, მაგ.: ბზ. პèრნი, ლნტ. პèრენი `ვფრენ" მიღებულია ასე: პèრნი< პ-E-ერნი<E-პერნი, ბზ. ბèჟკEნი<ბ-E-ეჟკEნი<E-ბეჟკEნი `ვსკდები" (თოფურია 1967: 10).

ანალოგიური ვითარება გვაქვს ინგილოურში, ოღონდ, სვანურისაგან განსხვავებით, აქ პალატალიზებული ხმოვნები მიიღება ნებისმიერი თანხმოვნის მეზობლად, მაგ.: ვ-ფ-იქრობ>ფ-ვ-იქრობ>ფ-O-ქრობ, ვ-რ-ეცხავ>რ-ვ-ეცხავ >რ-è-ცხავ, ვ-ხ-ედავ>ხ-ვ-ედავ>ხ-è-დავ, ვ-ქენ(ი)>ქ-ვ-ენ(ი)>ქ-è-ნ...

ბ) მეორე შემთხვევაში თავკიდურ პოზიციაში არსებული თანხმოვანთკომპლექსი (ვ+C) მარტივდება ვ-ს გადასმით მომდევნო მარცვლის შემდეგ, მაგ.: სვან. (ეცერული): E-ფეშგნი > ფეშგ-E-ნი `ვიხსნები", E-ნეცხნი > ნეცხ-E-ნი `ვიღვიძებ"...

შდრ. იმერ., ჯავახ.: ვ-ნახე > ნა-ვ-ხე (შდრ. ინგ. ნოხე < ნ-ვახე < ვ-ნახე).

ვ- პრეფიქსის მეტათეზისის შემთხვევები მოწმობს, რომ მორფემათა ზღვარზე მორფონოლოგიური ცვლილებები ქართველურ ქვესისტემებში საერთო ფონემატური კანონზომიერების საფუძველზე მიმდინარეობს და იგი შეპირობებულია არაბუნებრივი ბგერათკომპლექსის მოშლის ტენდენციით.

შენიშვნა: I სუბიექტური პირის ნიშნად საერთოქართველურში აღადგენენ ვ-/E- მორფემას.

რაც შეეხება სვანურ **ხE-** და **E-** ალომორფების მიმართებას, ამასთან დაკავშირებით სპეციალურ ლიტერატურაში არაერთგვაროვანი თვალსაზრისია გამოთქმული:

ა. შანიძის აზრით, პირველ სუბიექტურ პირში **ხ-** პრეფიქსი II სუბიექტური პირის ანალოგიით არის გადასული (შანიძე 1925: 182).

არნ. ჩიქობავა: **ხE-**ში **E** ფორმანტია პირველი პირისა, **გ** და **ხ** კი ორივე ფონეტიკური დანართი ჩანს: **გ-E<E**, **ხ-E<E**. ამას ის ფაქტი ამტკიცებს, რომ ქართველურ ენებში მოიპოვება ვ-ს წინ **გლქ** უკანაენისმიერთა განვითარების შემთხვევები (ჩიქობავა 1946: 123-126).

ვ. თოფურია არ იზიარებს იმ თვალსაზრისს, თითქოს სვან. **ხE-** წარმოშობილი იყოს II სუბიექტური **ხ-**სა და I სუბიექტური **E-**ს შეერთების საფუძველზე, რადგანაც მაშინ ის ინკლუზივის ნიშანი უნდა ყოფილიყო, სინამდვილეში კი ექსკლუზივს გამოხატავს (თოფურია 1967: 29).

ა. ონიანის აზრით, I სუბიექტური პირის მორფემის საერთოქართველურ არქეტიპად ***ხE-** უნდა აღდგეს. უფრო ბუნებრივია პრეფიქსის გამარტივება ქართულსა და მეგრულ-ჭანურში, ვიდრე მისი გართულება სვანურში. სვანურში ეს პროცესი მხოლოდ ზოგიერთ პოზიციაში განხორციელდა (ონიანი 1978: 159).

ტ. ფუტყარაძის აზრით: „**ხ-** პრეფიქსის პოვნიერებით სვანური კილოები სრულად ასახავს არქაულ სამწიგნობრო ენას, ფხოური კილოები კი ოდნავ განსხვავებულ ვარიანტებს; შესაბამისად, ერთი მხრივ, ხანმეტობა საერთოქართველურ მონაცემად უნდა ჩავთვალოთ და მეორე მხრივ, შეუძლებელია, სვანური 1000-2000 წლიანი შუალედით დავაშოროთ არქაულ სამწიგნობრო

ქართულს, რომელშიც საერთოქართველური ხანმეტობაა ასახული (ფუტკარაძე 2006: 24).

II პირი

II სუბიექტური პირის ნიშნის ალომორფთა განაწილება, I სუბიექტური პირის მსგავსად, დამოკიდებულია ზმნის თავკიდურ ბგერაზე, კერძოდ, ხმოვნით იწყება თუ თანხმოვნით.

თავკიდურხმოვნიან ზმნებთან (როგორც ზმნისწინიან, ისე უზმნისწინო ფორმებში) II სუბიექტურ პირს გამოხატავს **ხ-** ალომორფი: **ხ-@რი** `ხარ", **ხ-@სყი** `აკეთებ", **ხ-აB@ნი** `ხნავ" (ლნტ.), **ხ-ეში** `ვიწვები" (ლნტ.), **ხ-Hგ** `დგახარ"... **ა-ხ-@სყ** `გააკეთე" (ბზ., ბქვ., ლნტ.), **@-ხ-ისყ** `გაიკეთე", **@-ხ-შომ** `მოისვენე", **ლა-ხ-აბ** `მიაბი" (ბზ., ბქვ., ლნტ.), **ა-ხ-ასყ**, **ე-ხ-ისყ**, **ე-ხ-შომ** (ლშხ.), **ლა-ხ-დი@ნ** (ბზ.), **ლა-ხ-დიKნ** (ლშხ.) `ათხოვე"...

თავკიდურთანხმოვნიან ფორმებში II სუბიექტურ პირს **0** ალომორფი აღნიშნავს: **ტHხე** `აბრუნებ" (ლშხ.), **გეჭენი** `ძლებ", **სკურ** `ზიხარ" (ლნტ.). ასევე, II სუბიექტური პირი უნიშნოდ არის წარმოდგენილი თავკიდურხმოვნიან ზმნათა **ად-** და **ეს-** ზმნისწინიან ფორმებში (თანხმოვნის მომდევნოდ): **ეთ-შიხი** `დაიწვები" (ლშხ.), **@თ-ეყრ** `თავი დაანებე" (ბქვ., ლნტ.), **ათ-ე Gჩ** (ბზ.), **ეს-@გEშ** `დაასხი" (ბზ., ბქვ.)... **ლა-**, **და-**, **ან-** ზმნისწინიან ფორმებში თავკიდურხმოვნიან ზმნებთან II სუბიექტური პირის ნიშნად წარმოდგენილია **ხ-**, უზმნისწინო ფორმათა მსგავსად.

შდრ. თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში II სუბიექტური პირი **ხ-**, **0** ალომორფებით აღინიშნება; **ხ-** დასტურდება რამდენიმე ზმნასთან: **ხ-არ**, **მო-ხ-ვალ**, **მო-ხ-ვედი**. დანარჩენ შემთხვევაში II სუბიექტური პირი **0** ალომორფით გამოიხატება: წერ, აკეთებ, იცავ... იშვიათია **ჰ-**, **ს-**: **ჰ-ყოფ/ყოფ**, **ს-თხოვ/თხოვ**, **ს-ცემ/ცემ**.....

ხ- პრეფიქსი **ხარ**, **მოხვალ**, **მოხვედი** ზმნებთან თითქმის ყველა ქვესისტემაში გვხვდება (გარდა მეგრულ-ჭანურისა). გარდა ამისა, ფხოურ კილოებში **ხ-** დასტურდება ფ პ ქ კ ყ B თანხმოვნების წინ: **გა-ხ-ყიდე**, **ხ-ქსოვ**, **და-ხ-Bოცე** (ხევს.), **ჩა-ხ-ყეფნე** (თუშ.), **და-ხ-ფარ** (მობ.)... ჯავახურში **ხ-** პრეფიქსი გამოვლინდება ვარდნა ზმნასთან: არ ჩა-ხ-ვარდე, არ გადა-ხ-ვარდე (ბერიძე 1988; მარტიროსოვი 1984). ჩრდ. ქართლურში **ხ-** გამოვლინდება მჟღერი თანხმოვნების მეზობლადაც: **და-ხ-ბარავ**, **ხ-გავ**...

შენიშვნა: II სუბიექტური პირის ნიშნის საერთოქართველურ არქეტიპად **ხ-** მორფემას აღადგენენ. **ხ-** პრეფიქსი მეგრულ-ქანურშიც უნდა ყოფილიყო, შემდეგ კი დაიკარგა (მსგავსად სალიტერატურო ქართულისა).

როგორც სალიტერატურო ქართულში, ისე დიალექტებში II სუბიექტური და III ობიექტური პირის ნიშანთა განაწილება ფონოლოგიურ პრინციპს ეფუძნება, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ისინი ერთი საერთო არქეტიპისაგან მომდინარეობს.

მკვლევართა ერთი ნაწილი (ა. შანიძე, ვ. თოფურია, გ. როგავა, გ.მაჭავარიანი...) ვარაუდობს, რომ II სუბიექტური და III ობიექტური პირის პრეფიქსებისათვის ამოსავალია **ჰ-**, ხოლო **ხ-** მისგან არის მიღებული.

მკვლევართა მეორე ნაწილი (ივ. ჯავახიშვილი, გ. დეეტერსი, გ.კლიმოვი...) ფიქრობს, რომ **ხ** ქრონოლოგიურად წინ უსწრებს **ჰ-**ს. არგუმენტად მოყვანილია ის ფაქტი, რომ ხანმეტი ტექსტები ქრონოლოგიურად წინ უსწრებს ჰაემეტ ტექსტებს.

არნ. ჩიქობავამ **ხ-** და **ჰ-** პრეფიქსები ნივთის კლასის **ს-** ნიშანს დაუკავშირა. **ს-** პრეფიქსი შეიძლება იყოს ამოსავალი **ხ-/ჰ-** ფორმანტებისათვის (ჩიქობავა 1953: 59).

ზ. სარჯველაძის აზრით, `საერთოქართველურისათვის სამართლიანია ***ხ/ჰ** ორი ვარიანტის რეკონსტრუქცია, რომლებიც დიალექტებში იყვნენ გარჩეული (სარჯველაძე 1971: 4).

კ. დონდუა: **ხ-** დამოუკიდებელი მორფოლოგიური ელემენტი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ მისი ოდინდელი ფუნქცია უცნობია (დონდუა 1967: 280-285).

III პირი

III სუბიექტური პირის ნიშნები ქართველურ ქვესისტემებში, როგორც წესი, სუფიქსებია. ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს სვანური კილოები, სადაც III პირის ნიშნად გამოყოფენ **ლ-** პრეფიქსს (**ნ-/ლ-** ალომორფებით). მაგ.:

ლ-ი `არის`, **ლ-ჰგ** `დგას`, **ლ-@სE** `იყო`, **ლა-ლემ** `დალია` (თოფურია 1967: 2-4).

ნ-, **ლ-** დასტურდება **ლა-** ზმნისწინიან ფორმებში: **ლა-ნ-**კიდ `აილო`, **ლ@-ნ-**ტიხ `დაიბრუნა`, **ლა-ლ-**ჰემე `მოთიბა`, **ლა-ლ-**ბარჯე `თხარა` (ქალღანა 1959: 96-99).

ეცერულ კილოკავში (კალაშურ მეტყველებაში) ნამყო წყვეტილისა და მეორე კავშირებითის **ლა-** წინდებულისა ზმნების მესამე პირში დასტურდება **ნ-** პრეფიქსი,

რომელსაც იგივე პოზიცია და მორფოლოგიური ფუნქცია აქვს, რაც ლ- პრეფიქსს: ლა-ნ-ემ „ჭამა მან ის“, ლა-ნ-იმ „დალია მან ის“. ლა-ნ-ემ გვხვდება აგრეთვე ჩუბეხევის სოფლებში (ლაშხრაში, ხერხვაში), ბეჩოურის მაზერულ-ბაგვდანარულ მეტყველებაში. ნიმუშები :

ლა-ნ-ტაბე „თალა“; ლა-ნ-დირე „აჭამა“; ლა-ნ-ჭემე „მოთიბა“; ლა-ნ-ტუმურეხ „ატყავეს“...

ლღ-ნ-იცვეს „აიკიდოს“; ლღ-ნ-თჲრე „დალევდეს იქნება“; ლა-ნ-თენე „მომკიდეს იქნება“... (ქალდანი 1958: 215-216).

ვარაუდობენ, რომ უძველეს ქართულში S₃ ნიშანიც პრეფიქსი უნდა ყოფილიყო (ვ.თოფურია, ზმნა). S₃ ნიშნის ადგილის ცვლილება (პრეფიქსის სუფიქსად შეცვლა) სამეცნიერო ლიტერატურაში ახსნილია სუფიქსაციის მქონე ენების (ურალ-ალტაური ან ინდოევროპული ენების) გავლენით (ჩიქობავა 1940: 16).

მ. ქალდანის აზრით, „ნ- პრეფიქსი ამოსავალ ფორმანტად უნდა მივიჩნიოთ S₃ პირისათვის, ლ- კი გენეტურად მისგან უნდა მომდინარეობდეს, მისი ფონეტიკური ეკვივალენტი უნდა იყოს“ (ქალდანი 1958: 217).

ლახამულურში სისტემატურად იკარგება S₃ პირის -ა სუფიქსი უმთავრესად გარდაუვალ ზმნებში. მაგ.: ნამყო უწყვეტელში: არდ (<არდა) „იყო“; სგურდ (<სგურდა) „იჯდა“; იჩმუდ (<იჩმუდა) „შვრებოდა“... იკარგება ამავე ზმნათა ობიექტური წყობის ყველა პირში: მირდ (<მირდა) „მყავდა“, ჯირდ (<ჯირდა) „გყავდა“, ხორდ (<ხორდა) „ჰყავდა“...

იკარგება სხვა ზმნებთანაც: ხაწვანდ (<ხაწვანდა) „გააჩნდა, ებადა“; მულვანდ (<მულვანდა) „მქონდა“; ოხლვანდ (<ოხლვანდა) „მოჰქონდა“... (ქალდანი 1956: 173).

შენიშვნა: სხვადასხვაგვარად ხსნიან **III სუბიექტური პირის** ნიშანთა წარმომავლობას:

ვ. თოფურია III სუბიექტური პირის მორფემის საერთოქართველური არქეტიპად ასახელებს *-ნ-ს, რომელიც ამავე ფუნქციით არქაულ ქართულსა და თანამედროვე მეგრულ-ჭანურში გვხვდება. სვანურში ნაშთის სახით შემონახულია. ლ კი ნ-საგან არის მიღებული. *-ნ ფორმანტი მოძრავი შეიძლება ყოფილიყო. სვანურში თავსართად ჩამოყალიბდა, სხვაგან _ ბოლოსართად (თოფურია 1967: 8).

არნ. ჩიქობავა: ძვ. ქართულის -ნ ზანურიდან შემოსული ჩანს. -ს სუფიქსი საერთოა ქართულისა და ჭანურ-მეგრულისათვის (ჩიქობავა 1936: 101). -ნ სწორედ მესამე პირის სუბიექტს აღნიშნავდა, უძველესი ფორმაციისაა სალიტერატურო ქართულში. ნ გამოიყენება შემდგომი ხანების -ა და -ს სუფიქსების ნაცვლად. -ნ სუფიქსის ვარიანტი ლ აფიქსი სვანურში. ის ფაქტი, რომ III სუბიექტური პირის მორფემის ალომორფთა გამოვლენა ფონოლოგიურ პოზიციაზე არც ერთ ქართველურ ენაში არა არის დამოკიდებული, ბუნებრივია, გვაფიქრებინებს, რომ არც ერთ მათგანში ეს ალომორფები საერთო არქექტიპისაგან არ მომდინარეობს (ჩიქობავა 1940: 35-40).

ივ. ჯავახიშვილი იზიარებს თვალსაზრისს, რომლის მიხედვითაც III პირის სუბიექტი ყველა ქართველურ ქვესისტემაში ნ-თი აღინიშნებოდა. მაგრამ თავდაპირველ ფუნქციას შეადგენდა არა მესამე პირის, არამედ მდებარეობითი სქესის აღნიშვნა (ჯავახიშვილი 1937: 449-450).

გ. კლიმოვი ნ-ს მხოლოდ საერთოქართულ-მეგრულ-ჭანურ საფეხურზე აღადგენს. ჩანს, ავტორი ამ *ნ-სთან არ აკავშირებს სვანურ ლ-ს (კლიმოვი 1964: 144-45).

ა. ონიანის აზრით, ძველ ქართულსა და ქართველურ ენებში მესამე სუბიექტური პირის მორფემის ალომორფთა გამოვლენას განაპირობებს კილო, მწკრივი, დრო ან გვარი. ამდენად, საფიქრებელია, აღნიშნული სუფიქსები ამ კატეგორიის მიხედვით დაპირისპირებას გამოხატავდნენ (ა. ონიანი, 1978: 171).

ასეთია სუბიექტური პირის ნიშანთა დისტრიბუციის ზოგადი სურათი სვანურში. ალომორფთა ცვლილება ძირითადად ერთნაირი კანონზომიერებით ხდება; განსხვავებული ვითარება მეორეულია.

ობიექტური პირის ნიშნები

I პირი

I ობიექტური პირის აღსანიშნავად სვანურ კილოებში, მსგავსად ყველა ქართველური ქვესისტემისა, მ-პრეფიქსი გამოიყენება.

I ობიექტური პირის ნიშანი პაუზის მომდევნოდ (უზმისწინო ფორმებში) ხმოვნის წინ ყოველთვის მ-თი აღინიშნება: მ-ამარე (ბქვ., ლნტ.) `მამზადებს", მ-ატხე (ლშხ.) `მიბრუნებს"...

თანხმოვნის წინ, ჩვეულებრივ, მH- ვარიანტი გამოვლინდება: მH-ტხე `მაბრუნებს", მH-ცEრე `მტოვებს"...

V-C პოზიციაში (ე.ი. ზმნისწინიან ფორმებში) მH- მხოლოდ იმ შემთხვევაში დასტურდება, თუ ზმნის ფორმა ამ H ელემენტის გარდა ერთზე მეტ ხმოვანს არ შეიცავს: ა-მH-ტხ `დამაბრუნე", ა-მH-ცEრ `დამტოვე". ყველა სხვა შემთხვევაში წარმოდგენილია მ- ალომორფით: ა-მ-ტიხ `დამაბრუნა", ა-მ-ცEირ "დამტოვა", ა-მ-მKრე `მომიმზადა".

შენიშვნა: I ობიექტური პირის მორფემა საერთოქართველური წარმომავლობისაა. არქეტიპად *მ- მორფემას აღადგენენ.

II ობიექტური პირი სვანურში ჯ-/ჯH- ალომორფებით გადმოიცემა. ჯ- დასტურდება ხმოვნების მეზობლობაში: ჯ-ამარე (ბქვ., ლნტ.) `გამზადებს", ჯ-ატხე (ლშხ.) `გიბრუნებს"...

ჯH- გვხვდება თანხმოვნების წინ: ჯH-ტხე `გაბრუნებს", ჯH-ცEრე `გტოვებს".

V-C პოზიციაში II ობიექტური პირის ჯH- ნიშანი იმ შემთხვევაში დასტურდება, თუ მასთან ერთად შეიცავს I სუბიექტურ პირსაც: ა-ჯH-ტხ `დაგაბრუნე", ა-ჯH-ცEრ `დაგტოვე"...

ხმოვნის მომდევნოდ ყველა სხვა შემთხვევაში წარმოდგენილია ჯ- ალომორფი: ა-ჯ-ტიხ `დაგაბრუნა", ა-ჯ-მKრე `მოგამზადა". ამ პოზიციაში ჯ-ს თავისუფლად ენაცვლება ~-: ლაშხ., ბქვ. ა-~-ტიხ (/ა-ჯ-ტიხ) `დაგაბრუნა", ლშხ. ა-~-კEKრ / ა-ჯ-კEKრ `ჩამოგაგდო"...

შდრ. ქართველურ ქვესისტემებში II ობიექტური პირი სხვადასხვა ალომორფებით აღინიშნება: გ-, ქ-, კ-, რ-, ~-, 0.

ამდენად, II ობიექტური პირის გ- მორფემა საერთოა ყველა ქართველური ქვესისტემისთვის. დანარჩენი ალომორფები ფონეტიკური ტრანსფორმაციით არის მიღებული.

შენიშვნა: II ობიექტური პირის მორფემის ალომორფები ქართველურ ენაკილოებში ფონეტიკური ტრანსფორმაციით არის მიღებული: სვან. გ- > ჯ- (პალატალიზაციით). შდრ. მეგრ. გ->რ- (აქცესიურ კიმპლექსებში), ჭან. გ->ქ- (ფშვინვიერ თანხმოვანთან ასიმილაციით).

III ირიბობიექტური პირი სვანურში ხ- პრეფიქსით არის წარმოდგენილი. პირდაპირი ობიექტური პირი არც ერთ შემთხვევაში არ აღინიშნება.

ხ- დასტურდება ხმოვნის მომდევნო პოზიციაში: ხ-აბემ `აბამს", ხ-ათერ `ატკბობს". ლნტ.: ხ-@Eედე `ამლევს", ხ-ო-სყი `უკეთებს", ლშხ. ლე-ხ-ტახ `მიუბრუნდა".

0 ალომორფი გვხვდება თანხმოვნის მომდევნო პოზიციაში: ათ-ბე `მიაბა, დააბა", ლშხ. ე-გომე `დაასხა", ეს-ბე `დააბა", ბზ., ბქვ. ეს-გEემ `დაასხა"...

ობიექტური პირის ინკლუზივ-ექსკლუზივის მიხედვით დაპირისპირება მხოლოდ ზემოსვანური კილოებისათვის არის დამახასიათებელი. პაუზის მომდევნოდ (უზმნისწინო ფორმებში) ინკლუზივი **გE-/გუ-** ალომორფებით აღინიშნება: ხმოვნების წინ **გE-** ალომორფი: ბქვ. **გE-**ამარე `გვამზადებს", ბზ. **გE-**ამკრე... თანხმოვნის წინა პოზიციაში – **გუ-**: **გუ-**ტხე `გვაბრუნებს", **გუ-**ცEრე `გვტოვებს"...

გუ- დასტურდება **ვ-C** პოზიციაშიც, როცა ობიექტური პირის ფორმაში არის მეორე სუბიექტური პირი: ო-**გუ-**ტხ `დაგვაბრუნე", ო-**გუ-**ცEრ `დაგვტოვე". ხმოვნის მომდევნოდ სხვა შემთხვევაში წარმოდგენილია **გE-** ვარიანტი: ო-**გE-**ტიხ `დაგვაბრუნა", ო-**გE-**ცEირ `დაგვტოვა". ბზ. ო-**გE-**მკრე, ბქვ. ლე-**გE-**მარე `მოგვამზადა".

ობიექტური პირის ექსკლუზივის მორფემა პაუზის მომდევნოდ არის **ნ-/ნH-** ვარიანტებით გადმოიცემა. **#-V** პოზიციაში დასტურდება **ნ-**: **ნ-**ათEრი `გვასწავლის", **ნ-@**ტხე `გვიბრუნებს". ბზ. **ნ-**ამკრე, ბქვ. **ნ-**ამარე `გვამზადებს"... **#-C** პოზიციაში – **ნH-**: **ნH-**ტხე `გვაბრუნებს", **ნH-**ცEრე `გვტოვებს"...

V-C პოზიციაში **ნH-** მხოლოდ იმ შემთხვევაში გვხვდება, თუ ობიექტურ პირთან ფორმაში მეორე სუბიექტური პირია წარმოდგენილი: ა-**ნH-**ტხ `დაგვაბრუნე", ა-**ნH-**ცEრ `დაგვტოვე"...

ხმოვნის მომდევნოდ ყველა სხვა შემთხვევაში დასტურდება ნ-: ა-ნ-ტიხ `დაგვაბრუნა", ა-ნ-ცEირ `დაგვტოვა", ბზ. ა-ნ-მKრე, ბქვ. ა-ნ-მარე `მოგვამზადა"...

ზოგადად, სვანურ კილოებში პირის ნიშნების განაწილება სერიებისა და დიათეზების მიხედვით შეისწავლა ქ. მარგიანმა. მკვლევარი ვ. თოფურიასეულ კასიფიკაციას ეყრდნობა და სვანურში სამ სერიას (დიათეზას) განიხილავს. მისი დასკვნით: „სვანურში დიათეზების მიხედვით პირის ნიშანთა ფუნქციური განაწილების თვალსაზრისით ვითარება და ზოგადი სურათი, შეიძლება ითქვას, რომ სალიტერატურო ქართულისებურია“ (მარგიანი 2011: 152).

ქართველურ ქვესისტემებში III ობიექტური პირის აღნიშვნის თვალსაზრისით რიგი თავისებურებები შეიმჩნევა. ხევს., თუმ., მოხ., ჰერული კილოები III ობიექტური პირის ნიშნების ხშირი გამოყენებით გამოირჩევა.

დიალექტთა ერთ ნაწილში (ქართლ., კახ., ფშ., მთიულ.) III ობიექტური პირის ნიშნად -- დასტურდება. უმთავრესად ხმოვნის მომდევნო პოზიციაში, როცა პირის ნიშანს მოსდევს თანხმოვანი. პაუზის მომდევნოდ კი --ს ზოგჯერ ჰ-, ს-, ზ-, შ-, ჰ-, ~ს-, ~შ-, ~ზ-, ჰს-, 0 ალომორფები ენაცვლება. ამ ვარიანტებით აღინიშნება III ირიბი ობიექტური პირი, იშვიათად პირდაპირი ობიექტური პირიც.

ინგილოურში დასტურდება ს-, შ-, ხ-, 0 (აგრეთვე --, ჰს-, ჰშ-, ჰხ-). ამ ალომორფებს უმეტეს შემთხვევაში ენაცვლება ჰ-: და-ს-წდო (და-ჰ-წდო), შ-ჰამს (ს-ჰამს, ჰ-ჰამს)... ჰ- დასტურდება ზოგი ხმოვნის წინაც: ჰ-უთხრა, ჰ-უთქომ, ჰ-უზახნი, ჰ-ოპირებ... ჯავახურში ყ, კ-ს მეზობლად ჰ ხანად იქცევა: ხ-ყიდდა, მო-ხ-ყვა, ხ-კადრა (ბერიძე 1988).

დასავლურ კილოებში III ობიექტური პირის ნიშანი, ჩვეულებრივ, არ აღინიშნება: თხოვა, ძულს, ყავდა... იშვიათად დასტურდება: გურ.: ჰ-კრა, ჰ-ხავს, მი-ს-ცემდა, მო-შ-ჰრა... იმერ.: ამო-ს-ძახა, გადა-ჰ-კრა... ლეჩხ.: ს-წირავდა, მო-ს-ტეხა... რაჭ. (მთარაჭული): ა-ჰ-კიდა, ჰ-ყავდა, ჰ-ქვია... აჭარ.: ს-თესავდა, შ-ჰირდება, ჟ-ჯობნის, გა-შ-ჰრა...

III ობიექტური პირის ნიშანი I სუბიექტური პირის მომდევნოდ გვხვდება მესხურ კილოებში (როგორც ძველ წერილობით ძეგლებში): ა-ვ-ს-წიოთ, და-ვ-ჰ-კარგე (იმერხ); ჩა-ვ-ჰ-ყარე, მო-ვ-ს-ჰრათ (ლივან.); და-ვ-ს-ცინით, და-ვ-ჰ-კიდევით, ვ-ს-წერით (ტაოური); და-ვ-ჰ-კარქავ, და-ვ-ს-წერავთ (მუჰაჯირთა მეტყველება) (ფუტკარაძე 1995).

მოხერში: გამო-ვ-ს-წკეპავთ, გა-ვ-ღ-ლესთ, ვ-ჰ-ფქოვდით, გა-ვ-ხ-ყვებოდით, ვ-ჰ-კითხავდი... (ქავთარაძე 1985: 50).

4.2. რიცხვის ნიშნები

სუბიექტური პირის რიცხვის გამოხატვა

სუბიექტური პირის ნიშნები მრავლობითში სუფიქსებია არქაულ ქართულშიც, თანამედროვე სალიტერატურო ქართულშიც და ქართველურ დიალექტებშიც.

სვანურ კილოებში, სადაც I-II სუბიექტური პირის მრავლობითობას -დ სუფიქსი გამოხატავს: ხE-@რი-დ/ლ-@რი-დ `ვართ", ხ-@-რი-დ `ხართ", ხE-@სყი-დ/ლ-@სყი-დ `ვაკეთებთ", ხ-@სყი-დ `აკეთებთ".

ბალსზემოურსა და ლაშხურში არის მეშველ ზმნაში -დ სუფიქსს -შდ ენაცვლება: ხE-ი-შდ `ვართ" (ექსკლ.), ლ-ი-შდ `ვართ" (ინკლ.), ხ-ი-შდ `ხართ".

შდრ. I-II სუბიექტურ პირთა მრავლობითობა როგორც სალიტერატურო ქართულში, ისე დიალექტებში, ჩვეულებრივ, -თ სუფიქსით აღინიშნება: ვ-წერ-თ, ვარ-თ...

სვანურ კილოებში სუბიექტის მრავლობითი რიცხვის აღნიშვნის წესი განსხვავებულია ინკლუზივ-ექსკლუზივის მიხედვით; სუბიექტური პირის ინკლუზივის მორფემა უზმნისწინი ფორმებში ორი ალომორფით არის წარმოდგენილი: ლ- (ხმოვნის წინ), ლH- (თანხმოვნის წინ): ლ-@რი-დ `ვართ", ლ-@სყი-დ `ვაკეთებთ", ლH-შდე-დ `ვყრიოთ"... ზმნისწინიან ფორმებში კი (ე.ი. ხმოვნის მომდევნოდ) ყოველთვის ლ- ალომორფი გამოიყენება: ა-ლ-სყე-დ `გავაკეთებთ", ა-ლ-დიგ-დ `გავაქრეთ"...

სუბიექტური პირის ექსკლუზივის ფორმა -ხE მორფემით გამოიხატება: ხE-@რი-დ `ვართ", ხE-იშხი-დ `ვიწვიოთ"...

III სუბიექტური პირის მრავლობითობა -ხ სუფიქსით აღინიშნება: არი-ხ/ლი-ხ `არიან"; ახტაEი-ხ `ხატავენ"...

შდრ. III სუბიექტური პირის მრავლობითობის აღსანიშნავად თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში გამოიყენება -ეს, -ან, -ნ, -ენ, -ნენ ალომორფები.

სუბიექტური პირის რიცხვის ნიშანთა გენეზისი

მკვლევართა ნაწილი (ვ. თოფურია, არნ. ჩიქობავა, გ. როგავა...) ფიქრობს, რომ -დ არის პირველადი, სვანურ კილოებში დაცულია ამოსავალი ვითარება, ე.ი. ხოლო ქართულსა და მეგრულ-ჭანურში მოხდა დ-ს დაყრუება აუსლაუტში.

თანამედროვე სამწიგნობრო ქართულსა და მეგრულ-ჭანურში, განსხვავებით სვანური კილოებისა, დამახასიათებელია აბსოლუტურ ბოლოში მჟღერთა დაყრუება. მველი ქართულისათვის იგი უცხოა, თავს იჩენს საშუალ ქართულში (ახვლედიანი 1949: 251).

არნ. ჩიქობავას აზრით, -თ ნივთის კლასის ნიშანი იყო, შემდეგ რენტერპრეტაციის შედეგად ის სუფიქსად იქცა (ჩიქობავა 1954: 67-76).

ამ მოსაზრებას იზიარებს გ. როგავაც (1952: 37-38).

ა. ონიანი: I-II სუბიექტურ პირთა მრავლობითობის თ-ს ქართულში დ-ს პოზიციური დაყრუების საფუძველზე მიღებულად ვერ მივიჩნევთ. თუ დავუშვებთ მრავლობითობის თ<დ, მაშინ იგივე ცვლილება უნდა განეცადა ვითარებითი ბრუნვის (-ად/-დ) ნიშანსაც (ონიანი 1978: 199).

გ. მაჭავარიანი მიიჩნევს, რომ I და II სუბიექტურ პირთა მრავლობითობის სუფიქსები უნდა ყოფილიყო: ქართ. თ, მეგრ.-ჭან. თ, სვან. შდ. ამ რეგულარული ფონემათშესატყვისობის საფუძველზე საერთო-ქართველური საფეხურისათვის აღდგება /*ს<თ/ არქეტიპი (მაჭავარიანი 1965: 33-36). შემდეგ მოხდა შდ-ს გამარტივება: -შდ>-დ. -შდ მრავლობითის ნიშნად დასტურდება ბალსზემოურსა და ლაშხურში მეშველი ზმნის I და II სუბიექტური პირების მრავლობითში: ხE-ი-შდ (ექსკლ.), ლ-ი-შდ (ინკლ.), ხ-ი-შდ, ლ-ი-ხ `ვართ, ხართ, არიან".

სვანურში III პირის მრავლობითობის -ხ სუფიქსის წარმომავლობის შესახებ რამდენიმე ვარაუდია გამოთქმული:

1. -ხ შეიძლება -ყე ნაწილაკს და კავკასიურ ენებში (ჩერქ., აფხაზ.) ანალოგიური ფუნქციის ფორმანტებს დაუკავშირდეს (თოფურია 1967: 9);

2. -ხ ადილური ელემენტია სვანურში. -ხ მრავლობითობას აღნიშნავს სვანურსა და ადილურში (ჩიქობავა 1948: 263; ჯანაშია 1959: 100-102).

3. სვანურ ხ-ს შესატყვისი ემეზნება ქართულში: ს-ხამს, განა-ხ-უნა, დათ-ხია (ქავთარაძე 1954: 216-244).

III პირის მრავლობითობის მორფემის საერთო-ქართველური არქექტივის რეკონსტრუქცია არ ხერხდება.

ობიექტური პირის რიცხვის გამოხატვა.

სვანურში (ზემოსვანურ დიალექტებში) ინკლუზივ-ექსკლუზივის მიხედვით დაპირისპირებას **გE-/ნ-** პრეფიქსები გამოხატავენ, მაგ.:

ინკლ.	ექსკლ.
გE-აყა `გყყავს"	ნ-აყა `გყყავს"
გუ-ტხე `გვაბრუნებს"	ნH-ტხე `გვაბრუნებს"
გE-იხტ@Eი `გვიხატავს"	ნ-იხტ@Eი `გვიხატავს"

შდრ. მხ. რიცხვი:

მ-ა-ყ-ა `მყავს"
მH-ტხ-ე `მაბრუნებს"
მ-ი-ხტ@E-ი `მიხატავს"

ლახამულურ კილოკავში შენიშნულია ისეთი შემთხვევები, როცა **O** საწარმოებლად მხოლოდ უ პრეფიქსია წარმოდგენილი, მაგ.: **ღ-E** -ღე „წაგვართვა“. მსგავსი ფაქტები სხვა კილოკავ-თქმებში არ დასტურდება (ქალდანი 1956: 172). „საკითხავია: **გ**-ს დაკარგვასთან უნდა გვქონდეს საქმე ლახამულურში, თუ სხვაგან არის იგი განვითარებული? გადაჭრით პასუხის გაცემა ჭირს. ერთი კია, რომ ქართველურ ენებში და განსაკუთრებით სვანურში **E**-ს წინ **გ** (და საერთოდ უკანაენისმიერები) კი არ იკარგებიან, არამედ ვითარდებიან" (იქვე). „აქ **გ**-ს დაკარგვის ფონეტიკური საფუძველი თითქო არ არსებობს" (იქვე: 173).

ქვემოსვანურ დიალექტთა (ლენტეხური, ლაშხური) | ობიექტურ პირში ინკლუზივ-ექსკლუზივის მიხედვით ოპოზიციას ადგილი არა აქვს. აქ | პირს გამოხატავს **მ-/მH-**, ხოლო მრავლობითში **გE-/გუ-**, რომელიც რიცხვის გამომხატველად მიიჩნევა. მხ.: მ-აყა, მH-ტხე _ მრ.: გE-აყა, გუ-ტხე...

შენიშვნა: სვანურ კილოებში ობიექტის (პირდაპირი) მრავლობითობის გამომხატველად გამოყოფენ აგრეთვე შემდეგი სუფიქსებს: ბზ. **Kლ, Pლ, H-რ, Oრ**,

ილ, ლშ. ~ელ, **ჰრ, ორ**, ბქვ., ლნტ. ალ, @ლ, იელ, **ჰრ, ურ** (თოფურია 1967: 233-34; შარაძენიძე 1954: 192-98). აღნიშნული სუფიქსები რიგი თავისებურებებით ხასიათდება, კერძოდ:

1. მათთან ყველა შემთხვევაში თავისუფლად მონაცვლეობს ნული, მაგ.: ბზ. აბტ@EPლი/აბტ@უი ეჯ~@რს `ხატავს მათ", ატEრ-Pლ/ატEრე ეჯ~@რს `ანათებს მათ"...

2. იგივე სუფიქსები ზოგჯერ მხ.რიცხვშიც დასტურდება: ლშ. აცლ-**ჰრ-ე/ცHლე** ფიცარს `ხეთქავს ფიცარს", აბBპურ-ე/ბუBEე ზექს `აპობს შემას".....

ამგვარაა, სვანურში დასახელებული სუფიქსები არ არის პირდაპირი ობიექტური პირის მრავლობითობის მკაფიო გამომხატველი და მათი ძირითადი ფუნქცია გასარკვევია.

II ობიექტური პირის მრავლობითობას სვანურში აღნიშნავს -ხ სუფიქსი: ჯ-ამKრე-**ხ/ჯ-ამKრ-Pლ-ი-ხ** ეჯა სგ@~ `გამზადებთ ის თქვენ", ჯ-აყა-**ხ** სგP~ ეჯა `გყავთ თქვენ ის".

III ირიბობიექტური პირის მრავლობითობა სვანურ კილოებში -ხ პრეფიქსით გამოიხატება გარკვეული ტიპის ზმნებშიმ კერძოდ, გრძნობა-ქონების აღმნიშვნელ ზმნებში: ხ-ალატ-**ხ** „უყვართ », ხ-ა-ყა-**ხ** „ჰყავთ », ხ-ასისგ-**ხ** „სძულთ"...

შდრ. **III პირდაპირობიექტური პირის მრავლობითობა არასდროს არ** აღინიშნება: აბტა-ი ეჯდღრს ეჯა „ხატავს მათ ის", ანკიდ ეჯდღრ ეჯნემ „ამოწყვიტა ისინი მან"...

სალიტერატურო ქართულში მხოლოდ იმ შემთხვევაში აღინიშნება, თუ ის არის ირიბი და ისიც გარდაუვალ ზმნათა ერთ ნაწილში: ს-ძულ-**თ** მათ ის, ჰ-ყავ-**თ** მათ ის, ეხერხება-**თ** მათ ის...

ზოგ კილოში (კახური, თიანური) **III ირიბი ობიექტის მრავლობითობა -თ** სუფიქსით აღინიშნება გარკვეულ ზმნებთან: თიან.: მი~გვარათ, მი~ვარდნიათ (ცოცანიძე 1970: 193).

პირდაპირი ობიექტის რიცხვის გამოხატვა

პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობა სვანურ ზმნაში გამოხატულია იმის მიუხედავად, თუ რომელ ბრუნვაში დგას ობიექტი, – სახელობითში თუ მიცემითში, ანდა რომელ სერიაში ზმნა, – პირველში, მეორესა თუ მესამეში.

ძველ ქართულში, როგორც ცნობილია, ობიექტის მრავლობითობა მხოლოდ მაშინ აისახებოდა ზმნაში, როცა ობიექტი სახელობით ბრუნვაში იდგა, გარდამავალ ზმნბი მეორე და მესამე სერიებში იყო.

„ობიექტის მრავლობითი რიცხვის გამოხატვით სვანური, ერთი მხრივ, ძველი ქართულის ვითარებას მოგვაგონებს, მაგრამ, მეორე მხრივ, საგრძნობლად განსხვავდება მისგან. ეს განსხვავება, ჩვენი აზრით, მეორეულია, ინოვაციაა სვანურში, სადაც ობიექტის მრავლობითობის გამოხატვის პროცესი ბოლომდე იქნა მიყვანილი და ყველა სერიაზე გავრცელდა, ქართულში კი მოშლის გზაზე დადგა და ახალ ქართულში მთლიანად გაქრა კიდევ” (სვანური ენა 2007: 182).

ობიექტის მრავლობითობის აღსანიშნავად გამოიყენება შემდეგი სუფიქსები: ბალსზემოურ კილოში: Pლ, -იLლ, (ღLლ), -Hრ (Hლ), ა̇რ (ა̇ლ), -Mr. ისინი ორ ძირითად სახეზე დაიყვანება: -ლ (Pლ, იLლ, ღLლ) და Hრ (Hლ, -ა̇რ, ა̇ლ, Mr). „Hრ ჩვეულებრივ ფუძედრეკად ზმნებში იხმარება, Kლ და იLლ სუფიქსები – არაფუძედრეკადებში. იLლ უფრო იშვიათია, ვიდრე Pლ” (შარაძენიძე 1954: 194).

მაგალითები გამოქვეყნებული ტექსტებიდან:

ყHრHმ-შავხანდ ყ'ღნHრმKლე წინწლარ (ზზ. 193,5) „ყირიმ-შავხანმა დაიჭირა წიწილები”.

უშგვლღრდ ჩKყღრ ყ'ღნHრმKლებ (ზზ. 53, 25) „უშგულელებმა ცხენები დაიჭირეს” (სვანური ენა 2007 : 182).

პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობის აღმნიშვნელი სუფიქსი შეიძლება გადაჰყვეს ზმნას ვნებითში, როგორც ამას ადგილი ჰქონდა ძველ ქართულში. ამრიგად, ასეთ შემთხვევაში ვნებითის სუბიექტური პირის მრავლობითობა ორმაგად არის გამოხატული:

ღნHრდKლPნხ „გაიზარდნენ”

იყლEრალPხ „იყრებიან, სცილდებიან ერთმანეთს”

ჩვღდრიგვKლPნხ „შერიგდნენ”

ღდქებდKლPნხ „დაემწყვდნენ”... (იქვე: 183).

„ძველი ქართულისაგან განსხვავებით, სვანურში პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობა საწყისშიც აღინიშნება. მაწარმოებელი აქაც იგივე სუფიქსებია, რაც ზმნის პირიან ფორმებში“ :

ლირმი – ლირმ^რლი „დაჭერა“

ლირდი – ლირდ^რლი „გაზრდა“

ლიტურე – ლიტურ^რლი „ანთება“

ლიკრე – ლიკრ^რლი „გაღება“ (იქვე: 183).

ობიექტის მრავლობითობის სუფიქსთა გენეზისი

გუ-/მ- პარალელურ ფორმათა მიმართების შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში რამდენიმე მოსაზრება არსებობს:

1. **მ-აქებს/გუ-აქებს...** ტიპის ფორმები ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიის გამომხატველია: **მ-** ექსკლუზივს (მე+ის/ისინი) აღნიშნავს, **გუ-** – ინკლუზივს (მე+შენ/თქვენ) (შანიძე 1923-24: 373-374; თოფურია 1967; მელიქიშვილი 1977; ონიანი 1978; მეტრეველი 1980).

2. **მ-/გუ-** პრეფიქსიანი ფორმები ერთი და იმავე შინაარსის ვარიანტებია, მხოლოდ სხვადასხვა დიალექტური წრისთვის დამახასიათებელი: **გუ-** აღმოსავლური დიალექტების კუთვნილებაა, ხოლო **მ-** ზანურისა და მასთან ახლოს მყოფი სამხრული და დასავლური კილოების (ჩიქობავა 1946: 105-106).

არქაულ ქართულში ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიის არსებობას უჭერს მხარს სვანურ კილოთა (ბალსზემოური, ბალსქვემოური) მონაცემები. **ინკლუზივის** პრეფიქსი ძველ ქართულსა და სვანურ კილოებში ერთი და იგივეა – **გE** (გE-K^რ, გუ-აქუს), **ექსკლუზივისა** – განსხვავებული: ძველ ქართულში **მ-** გვაქვს (მ-აქუს), სვანურში – **ნ-** (ნ-K^რ).

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ I ობიექტური პირის ფორმაში **გვ-** პრეფიქსის მორფოლოგიური ფუნქცია ძველ ქართულში განსხვავებულია თანამედროვე ქართულისაგან. მართალია, ეს პრეფიქსი ძველ ქართულშიც მხოლოდ მრავლობითი რიცხვის ფორმაში დასტურდება, მაგრამ ის მრავლობითობას არ აღნიშნავს. თუ ობიექტური პირი სახელობითში დგას, მაშინ მისი მრავლობითობა **-ნ**, **-ან**, **-ენ** სუფიქსებით აღინიშნება. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ **გუ-** არ არის მრავლობითობის გამომხატველი, მაგ.: აღ-გუ-ამაღლ-ნ-ა ჩუენ, და-გუ-ბად-ენ ჩუენდა.

გუ- აქ ისევე არაა მრავლობითობის აღმნიშვნელი, როგორც მ- ფორმებში: აღ-მ-ადგინ-
ნ-ა, გან-მ-აახლ-ნ-ა (ჩიქობავა 1946: 98-100).

გუ- რომ მრავლობითობის ფორმანტი იყოს, სრულიად გაუგებარი იქნებოდა
გან-გუ-აახლ-ნ-ა ტიპის წარმოებაში -ნ (/ენ) სუფიქსის გამოყენება (ისევე ობიექტის
მრავლობითობის მაჩვენებლად).

მკვლევრის აზრით, ძველ ქართულში ობიექტური პირის მრავლობითობის
აღმნიშვნელი -ენ სუფიქსი (-ან, -ნ ვარიანტებით) წარმომავლობით III სუბიექტური
პირის მრავლობითობის -ენ-ს უკავშირდება (ჩიქობავა 1929: 112-118; ჩიქობავა 1946:
93).

თანამედროვე ქართულში (როგორც სალიტერატურო ენაში, ისე დიალექტებში)
ობიექტური პირის მრავლობითობის გამომხატველი -თ სუფიქსი იგივე
მორფოლოგიური ერთეულია, რაც I-II სუბიექტურ პირთა მრავლობითის ფორმებშია
მოცემული. ობიექტურ პირთა მრავლობითობის -თ სუფიქსი სუბიექტურ პირთა
ანალოგიით არის გაჩენილი.

4.3. ზმნისწინი

სვანურში ზმნისწინთა ორ ჯგუფს გამოყოფენ: 1. ან-, ლა-, და-, ეს-, 2. ჟი-, ჩუ-,
სგა-, ქა- (თოფურია 1967: 52-54). თითოეული მათგანი დამოუკიდებლადაც იხმარება.
ამასთანავე, პირველი და მეორე ჯგუფის ზმნისწინების ერთმანეთთან კომბინაციით
მიიღება 16 სხვადასხვა ერთეული, რომელთაც რთულ ზმნისწინებს უწოდებენ
(მეორე რიგის ზმნისწინები დამოუკიდებლად სრულ ასპექტს ვერ აწარმოებენ).

სვანურში რთული ზმნისწინების წარმოების პრინციპი სალიტერატურო
ქართულის ანალოგიურია: ორი მარტივი ზმნისწინის შეერთებით მიიღება:

ჟი- + ან- > ჟ,ან-: ჟ,ან-ღრი `ამოდის“; ჟ,ან-კიდ „აილო“;

ჩუ- + ან- > ჩEან: აგემ `აგებს“ – ჩEად-გემ `ააგებს“, ჩEან-ღრი `ჩამოდის“.

სვანურში ზმნისწინები წარმოდგენილია ფონეტიკური ვარიანტების სახით;
იცვლება ზმნისწინთა როგორც ხმოვანი ელემენტები, ისე თანხმოვნითი ნაწილიც.

ზოგადად ზმნისწინთა ალომორფების განაწილების რამდენიმე წესი არსებობს:

I წესი: ა ხმოვნის შემცველი ზმნისწინებში ა > ე (ლშხ., იშვიათად ბქვ.), @ (დანარჩენ კილოებში) შემდეგ შემთხვევებში:

ა) სათავისო ქცევის **ი-, M-, --** ალომორფების მეზობლად: @ხისყ `გაიკეთე” (შდრ. ლშხ. ეხისყ);

ბ) სასხვისო ქცევის **ი-, M-** ალომორფებთან: @ჯBიდ `მოგიტანა” (შდრ. ლშხ ე-ჯBიდ);

გ) **ი-, M-, ე-, L-** პრეფიქსიანი ვნებითის ფორმებთან: @დშიხი `დაიწვება” (ლშხ. ედშიხი).

II წესი: ზმნისწინისეული ხმოვანი ელემენტები წარმოდგენილია **ო-**ს სახით შემდეგ შემთხვევებში:

ა) როცა ზმნისწინს მოსდევს S₁ მორფემა: **ო-ხE-**აგ `ავაგე”, **ოთ-ხატაE** `დავხატე”, **ონ-BE-**ედ `მოვედი”;

ბ) O₁ მორფემის მეზობლად: **ო-გE-ხატE**ე `დაგვხატა”, **ლო-გE-**აბ „შეგვაბი”;

გ) **ო-, N-** ხმოვანი პრეფიქსების (ე.წ. სასხვისო ქცევის პრეფიქსების) შეხვედრისას: **ოთ-B**იდ `მიუტანა”, **ოს-გე** `დაუღგა”.

III წესი: პრეფიქსულ მორფემათა მიჯნაზე თანხმოვანთა თავმოყრა აკრძალულია. იკარგება ან ზმნისწინისეული თანხმოვანი, ან პირის ნიშანი. კერძოდ:

ა) **ან-, ად-, ეს-** ზმნისწინთა თანხმოვანი იკარგება, თუ მათ მოსდევს **მ-/მH-, ჯ-/ჯH-, ლ-/ლH-, გE-/გუ-, ნ-/ნH-** პირის ნიშნები:

ა-მ-Bიდ (ბზ.) `მომიყვანა” (შდრ. **ან-B**იდ `მოიყვანა”)

@-ჯ-შიხ `დაგიწვა” (შდრ. **ოთ-შიხ** `დაუწვა”)

ე-მ-ყა `მიმყავს” (შდრ. **ეს-ყა** `მიჰყავს”).

ბ) S₁ **ხE-/ხ-**, S₂ **ხ-**, O₃ **ხ-** ნიშნები იკარგება, **ად-, ეს-** ზმნისწინისეული თანხმოვნები უცვლელია: **ოს-აბ** `დავაბი“, **ესაბ** `დააბი“.

გ) **ან-** ზმნისწინისეული თანხმოვანი იკარგება S₁ **ხE-/ხ-**, S₂ **ხ-**, O₃ **ხ-** პრეფიქსების მეზობლად: **ო-ხE-**@სყ `გავაკეთე”, **ა-ხ-**@სყ `გააკეთე”, **ო-ხ-**სყე `გაუკეთა”.

IV წესი: ძირეული თანხმოვნის წინ **ან-, ეს-** ზმნისწინთა თანხმოვანი უცვლელია, **ად-** ზმნისწინის თანხმოვანი კი იკარგება: **ან-B**@დ `მოვიდა”, **ეს-ლრი**

„მიდის“. შდრ. ა-ტხე „დააბრუნებ, დააბრუნებს“, ა-დგე „გააქრობ, გააქრობს“ (ა. ონიანი, 1998: 123-129).

4.4. ხმოვანი პრეფიქსები

სვანურ კილოებში, მსგავსად სალიტერატურო ქართულისა და სხვა ქართველური ქვესისტემებისა, ზმნას დაერთვის ხმოვანი პრეფიქსები. სვანურში ზმნის ხმოვან პრეფიქსებად გამოიყენება: ა-, ე-, ი-, უ-, ო-. ისინი სხვადასხვა ტიპის ზმნებთან სხვადასხვა ფუნქციით გამოვლინდება.

ზმნური ხმოვანპრეფიქსები ქართულში სხვადასხვა გრამატიკული კატეგორიის (გვარის, ქცევის, კონტაქტის, სიტუაციის, უკუქცევითობის...) მაწარმოებლად მიიჩნევა. შესაბამისად,

ხმოვანი პრეფიქსების წარმომავლობისა და დანიშნულების შესახებ გამოთქმულია სხვადასხვა მოსაზრება. კერძოდ:

გ. დეეტერსის მიხედვით, ქცევა თვით ენაში მოცემული კი არ არის, არამედ გამოხატავს თვალსაზრისს მომწესრიგებელი გრამატიკოსისა, რომელიც აყალიბებს ახალ ქართულში არსებულ ვითარებას. ისტორიულ-შედარებითი განხილვა ვერ გამოვა აქედან, არამედ იგი უნდა ფორმალურ ელემენტთა განხილვიდან ამოვიდეს, რამდენადაც იგი ცალკეულ მაქცევართა ფუნქციებს ცალ-ცალკე იკვლევს (დეეტერსი 1930: 71).

არნ. ჩიქობავას აზრით, ი- და უ- პრეფიქსები წარმომავლობით ნაცვალსახელური ნაწილაკები უნდა იყვნენ. ზოგადად, ა-, ე-, ი-, უ-ხმოვნების პირვანდელი ფუნქცია საძებარია. ის მართებულად მიიჩნევა გ.დეეტერსის მოსაზრებას (ჩიქობავა 1959: 167).

ბ. ჯორბენაძე: ი- პრეფიქსი სამივე ქართველურ ენაში არის უკუქცევითი ფორმების (რეფლექსივის) მაწარმოებელი; ე-, ა- და უ-პრეფიქსები კი აღნიშნავენ კონსტრუქციაში ირიბი ობიექტის მქონებლობას, კონკრეტულად, მიუთითებენ ირიბი ობიექტური პირის რაგვარობაზე (ჯორბენაძე 1998: 181-182).

მკვლევარი შენიშნავს: `ხმოვანი პრეფიქსები მართლაცაა წარმოდგენილი იმ ზმნურ ფორმებში, რომლებიც ამა თუ იმ კატეგორიაში არიან გაერთიანებული, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ეს ფორმანტები მაინცდამაინც ამ კატეგორიისათვის ნიშანდობლივი მნიშვნელობის გამომხატველნი არიან (ჯორბენაძე 1983: 3).

ტ. ფუტკარაძის თვალსაზრისით, ხმოვანი პრეფიქსების ზოგად ფუნქციად შეიძლება განისაზღვროს ზმნური ყალიბების წარმოება. ისინი უნდა განხილულ იქნეს როგორც ზმნური ყალიბის ამგები მორფემები (თემის ნიშნებისა და -ოდ/-დ სავრცობის მსგავსად) (ფუტკარაძე 2010: 296).

აღნიშნული მორფემები ქართველურ ქვესისტემებში სხვადასხვა ფუნქციით გამოვლინდება, რაც გრამატიკული კატეგორიისთვის უცხოა. მაგალითად, -ი პრეფიქსი გვხვდება:

1. ვნებითის ფორმებში: ი-ჭრება, ი-ხარშება; მ-ი-შენდება, გ-ი-შენდება...
2. მოქმედებითის ყალიბში: ვ-ი-შენებ, ი-შენებ, ი-შენებს... მ-ი-შენებს, გ-ი-შენებს...
3. მდგომარეობის გამომხატველ ზმნებში: ი-მღერს, ი-ცინის...
4. მყოფადის წრისა და II სერიის ფორმებში: ი-ბიბინებს - ი-ბიბინა, ი-დგება-ი-დგა... (ჯორბენაძე 1983: 106).

სხვა მკვლევართა აზრით, ი- პრეფიქსის ზოგად ფუნქციას წარმოადგენს უკუქცევითობის/რეფლექსივის გამოხატვა (მარი 1925: 136-137; როგავა 1942; ჯორბენაძე 1983: 107; მელიქიშვილი 2001: 84-85).

-ი პრეფიქსის (ზოგადად, ზმნური ხმოვანი პრეფიქსების) ძირითადი ფუნქციაა `ადგილიანობასთან` მიმართებით `ვალენტობის` ცვლის (პირის კლება ან მატება) გრამატიკული მარკირება (ასათიანი 1987: 192-196).

-ი პრეფიქსს უახლოეს (სამოქმედო) ობიექტზე მინიშნების ფუნქცია უნდა ჰქონოდა (შეროზია 1980: 122).

ფუნქციური მრავალფეროვნებით ხასიათდება -ა, -ე, -უ პრეფიქსებიც.

-ა პრეფიქსი გვხვდება `გარდამავლობის, მოქმედებითი გვარის, კაუზატივის წარმოების შემთხვევებში. აღნიშნულ შემთხვევებში მისი დანიშნულება უკავშირდება ზმნის პირიანობის მატებას და არა აღნიშნული გრამატიკული კატეგორიების წარმოებას (დამენია 1982: 129).

აქვე აღსანიშნავია ისიც, რომ ერთი და იმავე ფუნქციით გამოიყენება ორი ნიშანი, მაგ., სასხვისო ქცევის ნიშნებად მიჩნეული **ი-** და **უ-** პრეფიქსები (განაწილებულია პირების მიხედვით: **მ-ი-წერს**, **გ-ი-წერს**, **უ-წერს**) (ჯორბენაძე 1983: 6).

‘რანგთა სინტაგმატური ფორმულის’ მიხედვით, ერთ სიტყვაში დაუშვებელია ერთი რანგის ორი მორფემა. ზმნურ ფორმაში, როგორც წესი, არასდროს არ გვხვდება ორი ხმოვანი პრეფიქსი, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ისინი ერთი რანგის მორფემებია (დამენია 1982: 42-56).

ის, რაც ითქვა სალიტერატურო ქართულის ხმოვანი პრეფიქსების შესახებ, ეხება ქართველურ დიალექტებსაც.

სვანურ კილოებში ძირითადად იგივე ხმოვანი პრეფიქსები დასტურდება, რაც სალიტერატურო ქართულში:

ა-/@-: **ხ-@-შხ-უნ-ე** ‘აწვევინებს’, **ხ-@-სყ-უნ-ე** ‘აკეთებინებს’...

ი-/M-: **ი-სყ-ი** ‘იკეთებს’, **M-ყი** ‘იყვანს’... **მ-ი-სყი** ‘მიკეთებს’; **ჯ-ი-სყი** ‘გიკეთებს’... **ი-ხტაEი** ‘იხატება’, **ი-Bნი** ‘იხვნება’, **ი-შხი** ‘იწვება’...

ე-/L-: **ხ-ე-ხტაEი** ‘ეხატება’, **ხ-ე-ბმი** ‘ებმება’...

ო- გამოვლინდება სალიტ. ქართ. **უ-** პრეფიქსის ნაცვლად): **ხ-ო-სყი** ‘უკეთებს’, **ხ-ო-ხტაEი** ‘უხატავს’...

ხმოვანპრეფიქსული და უხმოვანპრეფიქსო წარმოების ისტორიული მიმართების შესახებ საინტერესოა არნ. ჩიქობავას მოსაზრება; მეცნიერის აზრით, ისტორიულად აწმყოში ხმოვანპრეფიქსიანი წარმოება უნდა გვქონოდა, უხმოვანობა მეორეულია. ეს ეხება როგორც გარდამავალ, ისე გარდაუვალ ზმნებს. არქაული ვითარება დაუცავს სვანურს: **ა-Bნი** ‘ხნავს’, **ა-ხტ@ვი** ‘ხატავს’ (ჩიქობავა 1959: 166-167).

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულის სუფიქსურ წარმოებას არცთუ იშვიათად ძვ. ქართულში პრეფიქსიანი ფორმები შეესაბამება: **დამარილდა** - **დაიმარილა**, **შეერთდა** - **შეიერთა**, **შეზავდა** - **შეიზავა**, **აღმოცენდა** - **აღმოეცენა**, **დამკვიდრდა** - **დაემკვიდრა**... (ნოზაძე 1961: 64).

მსგავსი ფაქტები შენიშნულია დიალექტებშიც: **დაეცქირა** (ფშ.) ‘დააცქერდა’, **გაეთხოვა** (იმერხ., გურ.) ‘გათხოვდა’, **გაეჯავრა** (ქიზიყ.), **გL Gჯავრ** (თუშ.) ‘გაჯავრდა’... (ნოზაძე 1961: 67-68); აჭარ.: **იკინკლება** ‘კინკლაობს’, **დიესახლება**

„დასახლდება“, გიეჭენება „გაჭენდება“, გიეგრძელება „გაგრძელდება“... (ფუტკარაძე 2009).

პარალელური წარმოების ფაქტები სვანურში: დეგ-ნ-ი - ი-დMგი „ქრება“, კEემ-ნ-ი - ი-კEMში „ტყდება“ (თოფურია 1967: 181).

სვანურში გამოვლენილი ხმოვანპრეფიქსიანი (აგრეთვე უხმოვანპრეფიქსო) ყალიბები სალიტერატურო ქართულის წარმოების ანალოგიურია. ამ მხრივ არსებული განსხვავება მეორეულია და „ფორმაწარმოებითი ვარიაციულობის ფარგლებს არ სცილდებიან“ (ჯორბენაძე 1995: 186).

4.5. თემის ნიშნები

ქართული/ქართველური ზმნის სტრუქტურაში გამოიყოფა ერთი რიგის სუფიქსები, რომლებიც სამეცნიერო ლიტერატურაში თემის ნიშნების სახელით არის ცნობილი. აღნიშნული ფორმანტები დაერთვის აწმყოს ფორმებს (აგრეთვე მისგან ნაწარმოებ მწკრივებს). ისინი არსებითად ფუძის მაწარმოებელ ელემენტებს წარმოადგენს. თემის ნიშნით განსხვავდება აწმყო-წყვეტილის ფუძეები. თემის ნიშნებად წოდებული ზმნური სუფიქსები სალიტერატურო ენასა და კილოთა უმეტესობაში ზოგი ტიპის ზმნებთან მესამე სერიის ფორმებთანაც (მათ შორის თურმეობითში) გამოვლინდება. ამდენად, საინტერესოა ამ კუთხით სვანურ კილოებში თურმეობითის ფორმათა წარმოების საკითხი.

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში უთემისნიშნო ზმნების რაოდენობა მცირეა: წერს, ჭამს, ბანს... უთემისნიშნო ფორმები (თიბს, ჯოცს, ლეწს...) არქაული ქართულისთვის არის დამახასიათებელი. ისტორიულად ათემატურ (მარტივფუძიან) ზმნათა დიდი ნაწილი დღეს თემის ნიშნითაა გაფორმებული (თიბავს, ხოცავს, ლეწავს...).

დიალექტები ამ მხრივ განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებს; კილოთა ერთ ნაწილში (ხევსურულში, მოხეურში, თუშურში, ზემოიმერულში, ნაწილობრივ გურულსა და აჭარულში) დასტურდება ძველი წარმოება; დიალექტთა მეორე ნაწილი (ქართლური, კახური, ინგილოური, სამცხური, ჯავახური, ტაოური

ქვემოიმერული, ლეჩხუმური...) უნიფიკაციის ტენდენციას ამჟღავნებს: აწმყოს ფორმები თემის ნიშნებს დაირთავენ.

სვანურ კილოებში ზოგადად დაცულია არქაული, უთემისნიშნო წარმოება. თემის ნიშნები იშვიათად გამოიყენება. ამასთან, ძნელია თემის ნიშნებად მიჩნეული სუფიქსების დაკავშირება საერთოქართველურ მონაცემებთან.

სვანურში გამოყოფენ შემდეგ თემის ნიშნებს:

-**ემ**: ა-გ-ემ/ა-გ-ემ, „აგებს“ (შდრ.: ად-გ-ე `ააგო`);

-**ერ**: ი-ქ¹-თ-ერ `იპარავს` (ედ-ქ¹-ით-ე `მოიპარა`);

-**ენ** (-ი): ა-კრ-ენ-ი `აღებს` (ად-კარ-ე `გააღო`);

-**ინ** (-ე): ი-ჟბ-ინ `იცლის` (ჟცნ-ჟებ `მოიცალა`);

-**ალ** (-ი): ი-თხ-ალ-ი `შოულობს` (ი-თხ-ე `იშოვა`);

-**ასგ** (-ი): ი-დ-ასგ-ი `იცვამს` (სგა ლა-დ-ე `ჩაიცვა უცებ`);

-**აშგ** (-ი): ხ-ო-ლ-აშგ-ი „ართმევს“ (ოთ-ლ-ე „წაართვა“) (ჯორბენაძე 1995: 374).

მიუთითებენ, რომ ამათგან **-ემ** თემის ნიშნის შესატყვისია **-ამ** (შდრ.: სვანური: ა-ბ-ემ, ი-ქ¹-ემ... და სალიტერატურო ქართული: ა-ბ-ამ-ს, ი-ცვ-ამ-ს...). დანარჩენი თემის ნიშნები შეესაბამება იმ ზმნურ ფორმანტებს, რომელთაც სალიტერატურო ქართულში ამჟამად (და ზოგს კი ისტორიულადაც) თემის ნიშნის სტატუსი არა აქვს (იქვე).

სვანური ზმნის უღლების სისტემაში არა გვაქვს ისეთი დაპირისპირება I და II სერიის ფორმებს შორის თემის ნიშნების მიხედვით, როგორც დამახასიათებელია ქართული ზმნისათვის. ამავე დროს სვანურ ზმნას წყვეტილში ორი თემა აქვს: ერთი - I და II პირისათვის მხ. რიცხვში, მეორე - III პირისათვის მხ. რიცხვში და ყველა პირისათვის მრ. რიცხვში. ამგვარად, ფუძით ერთმანეთს უპირისპირდება ორი ფორმა და ხუთი ფორმა, რის გამოც მათ ა. შანიძე შემოკლებით „ორთა თემას“ („ორთა ფუძეს“) და „ხუთთა ტემას“ („ხუთთა ფუძეს“) უწოდებს (შანიძე 1981: 354-355).

ზოგადად გამოთქმულია მოსაზრება, რომ „ცალკეული თემის ნიშნები სვანურში ქართულიდან არის შესული. ... ზმნური ფორმა ნასესხებია თემის ნიშნიანად და ის მთლიანად ფუძედ არის მიჩნეული“ (სვანური ენა 2007: 175).

„სვანურის სამსავე სერიაში და ყველა მწკრივში სრულად (უმლაუტით ან უუმლაუტოდ) ან რედუცირებული სახით წარმოდგენილია -აE (@E - E) სუფიქსი, რომელიც ქართული -ავ თემის ნიშნის შესატყვისია, მაგრამ ის სვანურში, ცხადია,

თემის ნიშნად არ აღიქმება და ზმნის ფუძისაგან მხოლოდ ქართულთან შეპირისპირებით გამოიყოფა. ამ მხრივ ყველა დიალექტში ერთნაირი სურათია” (იქვე: 178).

-აE სუფიქსი ყველა მწკრივში გაჰყვება შემდეგ ზმნებს: აბდა@Eი „ბედავს”, ასჰნჯ@Eი „სინჯავს”. აკუტრ@Eი „აკოტრებს”, არგ@Eი „არიგებს”, აკლ@Eი „ლეწავს”, აფჭ@Eი „აფუჭებს”, აჩრ@Eი „აჩერებს”, აშშ@Eი „აშეშებს”, აშნ@Eი „აშენებს”, აწხE@Eი „აწუხებს”... იწნ@Eი „იწუნებს”, იქრ@Eი „ქრება, იკარგება”, იჯრ@Eი „იჯერებს”... ზოგ ზმნაში -აE სუფიქსსა და -ი სუფიქსს შორის ჩართულია -Pლ სუფიქსი: ახზაEPლი „ხაზავს” აქჰრგაEPლი „ქარგავს”... (იქვე: 179).

-ემ შეიძლება თემის ნიშნად იქნეს მიჩნეული ლისგემ („წაქცევა”) ზმნაში, რომლის აწმყოსა და წყვეტილის ფორმები ერთმანეთს უპირისპირდებიან -ემ სუფიქსის ქონება-უქონლობით: ხასგემ („იქცევა”) – ლახსგე („წაიქცა”), ხოსგემ („ემხოზა”) – ოხსგე („დაემხო”) (იქვე: 180).

შდრ.: -ებ (>-ბ) სუფიქსი სვანურში ფუძესთან არის შეხორცებული, ამიტომ მისი თემის ნიშნად კვალიფიკაცია შეუძლებელია: ხადკლებ („ნანობს”) – ათკ@ლბჰნ („ინანა, დაენანა”).

განხილული შემთხვევებიდან აშკარაა, რომ სვანურში თემის ნიშნების გავრცელების არეალი შეზღუდულია.

თავი I

I თურმეობითი სვანურ კილოებში

1.1. I თურმეობითის წარმოება

I თურმეობითი (იგივე ნამყო სრული, I შედეგობითი) სვანურ კილოებში სხვა ქართველური კილოების მსგავსად იწარმოება. III სერიაში გარდამავალი ზმნების დრო-კილოთა ფორმები ინვერსიულია: სუბიექტი მიცემითშია, ობიექტი – სახელობითში. წყობა, ჩვეულებრივ, ობიექტურია. ინვერსიულია აგრეთვე გარდაუვალ ზმნათაგან გრძნობა-ქონების გამომხატველი ზმნები.

სალიტერატურო ქართულში გარდამავალ ზმნათა I თურმეობითი ეყრდნობა I და II სერიის ფუძეს. ასეა სვანურ კილოებშიც: არქაული ვითარების მსგავსად, უმთავრესად იყენებს II სერიის, კერძოდ, წყვეტილის ფუძეს. მაგალითად:

აწმყო: რაგდი „ამბობს“ – წყვეტილი: რაქე / რაქეე „თქვა“ – I თურმეობითი: ხოქეა „უთქვამს“.

ლენტეხურში II სერიის ფუძე ხშირია ძირმონაცვლე და ორფუძიან ზმნებში (ხოქეათა, ხოქეითა „მოუპარავს“, შდრ. აწმყო: იქეთერ, ნამყო წყვეტილი – დექეით. ლშხ. ედქეით-ე; ხნქეა „უთქვამს“, მაგრამ რდექე, რდექეე „თქვა“, შდრ. ხოგა, ლნტ. ხოგემა „უგია“, აწმყო: H/აგემ „აგებს“ (თოფურია 2008: 50).

იშვიათად სვანურ კილოებში I თურმეობითი აწმყოს ფუძესაც ეყრდნობა, მაგ.: ხაჰუდი „აძლევს“ – ხო-ჰედ-ა „მიუცია“, იგემ „იგებს“ – ხოგა (/ლნტ. ხოგემა) „უშენებია, აუგია“.

შდრ. თანამედროვე სალიტერატურო ქართულსა და დიალექტებში I თურმეობითი, ჩვეულებრივ, აწმყოსაგან იწარმოება (ხატავს – დაუხატავს), იშვიათად წყვეტილის ფუძესაც იყენებს (აქებს – აქო – უ-ქია).

სვანურ კილოებში I თურმეობითის მაწარმოებლად ყველა ტიპის (როგორც გარდამავალ, ისე გარდაუვალ) ზმნასთან ერთადერთი -ა სუფიქსი გვაქვს. ლაშხურსა და ჩოლურულში I თურმეობითის -ა გრძელი ვარიანტიცაა (-K) მოცემული. მაგალითად:

მიშთხრ-ა „მითხრია“, მიმჰრ-ა „მიმზადებია“, მისყ-ა „მიკეთებია“... ნიმუშად წარმოვადგენთ „ხატვა“ ზმნის პარადიგმას:

ობიექტური წყობა

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

მ-ი-ხტაE-ა „მიხატავს მე ის“   i გვ-ი-ხტაE-ა

e ნ-ი-ხტაE-ა

ჯ-ი-ხტაE-ა

ჯ-ი-ხტაE-ა-ხ

ხ-ო-ხტაE-ა

ხ-ო-ხტაE-ა-ხ

-ა სუფიქსი გვაქვს სუბიექტური წყობის ფორმებთანაც. მაგ.:

ხ-ო-ხტაE-ა "ვუხატავარ"   i ლო-ხტაE-ა-დ

e ხ-ო-ხტაE-ა-დ

ხ-ო-ხტაE-ა

ჯ-ი-ხტაE-ა-ხ

ხ-ო-ხტაE-ა

ხ-ო-ხტაE-ა-ხ

ზმნისწინის დართვა გარკვეულ ფონეტიკურ ცვლილებებს იწვევს. ი- პრეფიქსი (I და II პირში) ჩვეულებრივ ყველა დიალექტში იკუმშება: @-მიმერ-ა, ლშხ. ე-მიმერ-ა < *ად-მიმერ-ა („დამიბერებია“) (მიმრ-ა < ლნტ. მიმერ-ა „მიბერებია“), @-ჯმერ-ა, ლშხ. ე-ჯმერ-ა < *ად-ჯიმერ-ა (დაგიბერებია) (ჯიმრ-ა < ლნტ. ჯიმერ-ა ‘გიბერებია’) და სხვა, მაგ.:

ბქვ.: ჩე-მ-ხატE-ა

i ჩოგ-ხატE-ა „დამიხატავს“

e ჩენ-ხატE-ა

ჩე-ი-ხატE-ა

ჩე-ი-ხატE-ა-ხ

ჩოთ-ხატE-ა

ჩოთ-ხატE-ა-ხ

ბზ.: ჩე@-მ-ხატE-ა

i ჩოგ-ხატE-ა „დამიხატავს“

e ჩენ-ხატE-ა

ჩ@-ი-ხატE-ა

ჩ@-ი-ხატE-ა-ხ

ჩოთხატE-ა

ჩოთხატE-ა-ხ

ლნტ.: ჩეა-მ-ხატაE-ა

i ჩე-გE-ხატაE-ა „დამიხატავს“

ჩეა-ჯ-ხატაე-ა   ჩეა-ჯ-ხატაე-ა-ხ
 ჩეათ-ო-ხატაე-ა   ჩეათ-ო-ხატაე-ა-ხ

„-ი- ლენტეხურში არ იკუმშება იმ შემთხვევაში, თუ თანხმოდანთა უჩვეულო კომპლექსს ექნება ადგილი და მათ დასაცილებლად -ჩ-ს საჭიროება დაიბადება: @-დ-ი-რმე „დაიჭირა”, @ნ-ი-რდე „გაზარდა თავისთვის”... (თოფურია 1967: 154)

ო- პრეფიქსი უმთავრესად დაცულია ლენტეხურში, სხვა კილოებში კი ჩვეულებრივ იკარგება. მაგალითად: ოთ-მეჩ-ა < ლნტ. ათ-ო-მეჩ-ა („დაუბერებია“), ხომჩ-ა < ლნტ. ხომეჩ-ა „უბერებია”...

ო- პრეფიქსი ლენტეხურს გარდა სხვა დიალექტებშიც შეიძლება იყოს ზოგჯერ დაცული ლექსებში, მაგ., ლშხ. ოხოთაა („უშობია“), ოხობიდა („მოუყვანია”)... აგრეთვე ხმოვნით დაწყებულ ზმნასთან ხან ცალკე (ლშხ. ოთნ-რა „დაუწერია“), ხან კიდევ თავკიდურ ხმოვანთან შერწყმითა და ბალსზემოურ-ლაშხურში გაგრძელებით: ლშხ. ჩოთნშაახ („დაუნთიათ“), ქნხნშა... (თოფურია 1967: 171).

ვ. თოფურიას აზრით, „-ო- ალბათ შეკუმშვამდე იმსგავსებდა პრევერბისეულ ა-, ე-ს: ლშხ. ოხოკაიშა (<*ან-ხოკეიშა „გამოუჩეკია“), და სხვა. რედუქციის შედეგი -ე- ხანდახან შენახულია ან-, ლა-, ეს- პრევერბიან ზმნებში: ოხვბმდა (<ლნტ. ახობიდა „მოუყვანია“), ოხვკიპა ჟი („მოუქნევია“), ჟი ლოხვკმდა („აუღია“), ესვთნნა (>ესთნნა „უსწავლებია“), ესვკიპა: ესესიპა „გადაუქცევია“), და სხვა. მაშასადამე, ახობიდა (ლნტ. > ოხობიდა ლშხ.) > ახებმდა (ზხ.) > სვ. ოხვკმ/იდა), ან არადა: ახობიდა > ახებმდა > ოხბმ/იდა. უფრო პირველია მისაღები. ჩანს: -ე- კი არ არის წინ გადასული (ახე > აეხ) და აე დიფთონგი -ო-დ (ოხ-) ქცეული, როგორც ეს შეიძლებოდა ეფიქრა ვისმე, არამედ იგი წინდებულის ხმოვან-ელემენტის დამსგავსების შემდეგ `თავის ადგილასვე” ქრება” (თოფურია 1967: 172).

ქვემოსვანურ დიალექტებში (ლაშხურსა და ლენტეხურში), განსხვავებით ზემოსვანური კილოებისაგან, სუბიექტური წყობის ზმნები მხოლოდითი რიცხვის I და II პირის ფორმებში, ჩვეულებრივ, დაირთავენ მეშველ ზმნას: ხეი (ვარ) და ხი (ხარ). მაგალითად:

ლშხ.	ლნტ.
ხომკრ-კ-ხეი	ხომარ-ა-ხეი „ვემზადებივარ”
ხომკრ-კ-ხი	ხომარ-ა-ხი „უმზადებიხარ”
ხომკრ-კ	ხომარ-ა „უმზადებია”

უზმნისწინო ფორმა:

ხოდგარ-K-ხEი//ხოდგარ-ა „ვუკლავარ“

ხოდგარ-K-ხი//ხოდგარ-ა

ხოდგარ-ა

ზმნისწინიანი ფორმა:

ოთ-დაგრ-ა-ხEი//ოთ-დაგრ-ა „მოვუკლავარ“

ოთ-დაგრ-K-ხი//ოთ-დაგრ-ა

ოთ-დაგრ-ა

განხილული სუბიექტური წყობის ზმნები I-II პირში სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში, როგორც წესი, მეშველი ზმნით არის წარმოდგენილი (მაგ.: დავუხატავარ, დაუხატავარ). არქაული ქართულისათვის უცხოა მეშველზმნიანი წარმოება. სვანური კილოები ამ შემთხვევაში საინტერესო სურათს გვიჩვენებს, კერძოდ, ბალსზემოურსა და ბალსქვემოურში, არქაული ვითარების შესაბამისად, გარდამავალ ზმნებს I თურმეობითში მეშველი ზმნა არ დაერთვის. ლაშხური და ლენტეხური კილოები, თანამედროვე სალიტერატურო ენის მსგავსად, I თურმეობითს მეშველი ზმნის დართვით აწარმოებენ: ხ-ო-ხტაE-ა-ხEი „დავუხატავარ“, ხ-ო-მKრ-ა-ხEი „ვუმზადებივარ“...

გარკვეული ტიპის ზმნათა ი გრძელდება (ოხEკMდა „აულია“, ოთკEMმა „გაუტეხია“).

მეშველი ზმნა გამოვლინდება ორპირიან გარდაუვალ ზმნათა I თურმეობითშიც. მეშველზმნიანი წარმოება მხოლოდ ლაშხური კილოსთვის არის დამახასიათებელი, სხვა დიალექტებში არ დასტურდება. მაგალითად, ხEეწდენი „ვენახვები“ I თურმეობითში შემდეგ პარადიგმას გვიჩვენებს:

ლშხ.	ზსვ.	ლნტ.
ხEაწდ-ა (/K-ხEი)	ხE-ღ-წდ-ა	ხE-ღ-წედ-ა „ვენახვივარ“
ხ-ა-წდ-ა (/K-ხი)	ხ-ღ-წდ-ა	ხ-ღ-წედ-ა „დანახვიხარ“
ხ-ა-წდ-ა	ქა ხ-ღ-წდ-ა	ქა ხ-ღ-წედ-ა „დანახვია“

შდრ. ზმნისწინიანი ფორმის უღლების ნიმუში:

ლოხ-ტეხ-K-ხEი   ლო{უ}-ტეხ-ა < ლახE-ა-ტეხ-ა {ხEი} „მოვზრუნებივარ“

ლახ-ტეხ-K-ხი   ლახ-ტეხ-ა < ლახ-ა-ტეხ-ა {ხი}

ლახ-ტეხ-K   ლახ-ტეხ-ა < ლახ-ა-ტეხ-ა

ჩვეულებრივ, გვაქვს ობიექტური წყობის ფორმებიც:

ამ-ბედ-ა < ლნტ. ამ-ა-ბედ-ა „მოსვლია”

აჯ-ბედ-ა < ლნტ. აჯ-ა-ბედ-ა „მოგვლია”

ახ-ბედ-ა < ლნტ. ახ-ა-ბედ-ა „მოსვლია”.

ათ-სედ-ა < ლნტ. ათ-ა-სედ-ა „დარჩენია”, ლახ-სედ-ა < ლნტ. ლახ-ა-სედ-ა „შერჩენია”...

უზმნისწინო ფორმებში ფუძისეული -ე- (ლენტეხურის მსგავსად) ხშირად დადებული ლექსებში: ცოდა გვიშვე ნოვ ხაშდება „ცოდვა ჩვენი ნუმცა დალევია”, ქა ხაგვეწა (ლნტ. ქა ხმგეეწა) „გაძვრომია”, ხაჩედა (ლნტ. ხმჩედა > ზსვ. ხმჩადა) „წასვლია, გაქცევია”, ლშხ. მასედა „მრჩენია”...

უმგულურში -ე- ყველგან -მ-დ ქცეულა: ნომ ხაშდმხა (ლექსიდან), ხაჩმჷა (ხაჩაშა < ლნტ. ხმჩემჷა „გაუსწრია”), ლახშმედა (ლახშადა < ლნტ. ლახაშედა „შეწევია”, ათგეჷა (<ათგეჷა < ლნტ. ათაგეჷა) „გაძლებია”... (თოფურია 1967: 203).

ა- პრეფიქსიან გარდაუვალ და აწმყოს სტატიკურ ფორმებს -ა ბოლოსართის წინ ხშირად ჩაერთვის -**ლნ** (ზზ., ლშხ., ჩლრ.) და -**ენ** (ბქვ., ლნტ.) ელემენტები (ხახლ-**ლნ/ენ**-ა, ლნტ. ხახალ-ა „სცოდნია”, ხმ/ამთქე-**ლნ/ენ**-ა „სჩვევია”). მაგალითად:

ლშხ.   მ-ა-სგერ-ლნ-ა „მჯდომია"   მ-ა-ცერ-ლნ-ა „დამრჩენია"

ჯ-ა-სგერ-ლნ-ა   ჯ-ა-ცერ-ლნ-ა

ხ-ა-სგერ-ლნ-ა   ხ-ა-ცერ-ლნ-ა

ბქვ.   მ-ა-სგერ-ენ-ა   მ-ა-ცერ-ენ-ა

ჯ-ა-სგერ-ენ-ა   ჯ-ა-ცერ-ენ-ა

ხასგერ-ენ-ა   ხ-ა-ცერ-ენ-ა

-**ენ/ლნ** ელემენტის გამოვლენა ყოველთვის სავალდებულო არ არის, რასაც ადასტურებს პარალელურ ფორმათა არსებობა. მაგალითად:

ზზ., ლშხ. ხმრ-ა // ხმრ-ლნ-ა „ჰქონია”;

ზზ. ხახლ-ლნ-ა, ლნტ. ხახალ-ა „სცოდნია”;

ზზ., ევრ. ათხატე-**ლ/ენ**-ა, ლნტ. ათხატაე-ა „დახატვია”...

-**ლნ**- ელემენტი ძირითადად ქვემოსვანურ კილოებში გამოვლინდება, განსაკუთრებით ხშირია ლაშხურში. შდრ.:

ზსვ. ხდყრა, ლშხ. ხაყრა, < ხდყერა – ლშხ. ხაყრ-ლნ-ა, ლნტ. ხდყერ-ენ-ა „დამართნია“;

ზზ. ხდ~ხა (/ხაიხა), ლშხ. ხდ~ხა < ლნტ. ხდ~ეხა, ბქვ. ხდEხა – ლშხ. ხდ~ხ-ლნ-ა, ლნტ. ხდ~ეხ-ენ-ა „მოხვედრია“;

ზსვ. ლშხ. ათჭემა < ლნტ. ათაჭემა – ლშხ. ათჭემ-ლნ-ა „გაყოლია“;

ზსვ. მკკუშა, ლშხ. მაკEშა < ლნტ. მკჯEემა – ლშხ. მაკEშ-ლნ-ა < ლნტ. მკკEემ-ლნ-ა („მტეხია“)...

ლენტეხურში -ენ- შედარებით იშვიათად გამოიყენება: ათახატაE-ა "დახატვია" (შდრ. ბზ.ეცრ. ათხატE-ლ/ენ-ა).

-ლნ ელემენტი უშგულურში ფონეტიკურ ნიადაგზე შეცვლილია -პნ სახით: უშგ. ხალტ-პნ-ა "ყვარებია" (შდრ. ბზ., ლშხ. ხალტ-ლნ-ა), ხალEპნ-ა "ჰქონია" (შდრ. ბზ., ლშხ. ხალვ-ლნ-ა).

ეცერულ მეტყველებაში -ლნ-ის ნაცვლად გვაქვს -ელ: ხალტ-ლნ-ა „ყვარებია“, ხალვ-ლლ-ა „ჰქონია“), რაც ფონეტიკურ ნიადაგზე უნდა აიხსნას.

-ლნ-/-ენ- ელემენტს ჩაირთავს აგრეთვე აწმყოს მნიშვნელობის -ა'ზე გათავებული რელატიურ-გარდაუვალ ზმნათა ნაწილი:

ხK/ამთქE-ა – ბზ. ხდმთქE-ლნ-ა, ეცრ., ლნტ. ხდმთქE-ენ-ა, ლშხ. ხამთქA-ლნ-ა „სჩვევია“;

ბზ., ლშხ. ხაჭNნ-ა, ლნტ. ხაჭონ-ა („ახვევია“) – სგა ხაჭNნ-ლნ-ა, ლნტ. ხაჭონ-ენ-ა („შემოხვევია“) და სხვა.

ხდ/ამთქE-ა, ხაჭN/ონ-ა... ფორმებს (ხაყხ-ა, ხაშხ-ა... ხდ~რ-ა „აქწერია“, ხაფრ-ა/ხაფარ-ა „აფარია“... ფორმათა მსგავსად) წარმოშობით თურმეობითის (ნამყო სრულის) ფორმებად მიიჩნევა ვ. თოფურია (1967: 173).

განხილული ტიპის ფორმებში I თურმეობითის მაწარმოებელი არის -ა სუფიქსი, -ლნ/-ენ ელემენტი კი მიჩნეულია არა მწვრივის ნიშნად, არამედ ფუძის კუთვნილებად (თოფურია 1967: 172; ონიანი 1998: 203.).

-ლნ/-ენ ელემენტს ვ. თოფურია უკავშირებს ქართული ენის კილოებში I თურმეობითის ფორმებში დაცულ -ებ ელემენტს. არქაული ქართულისათვის დამახასიათებელი მარტივფუძიანი წარმოება (ემყარება წყვეტილის ფუძეს): უქადაგია, დაუბადია, დაუტოვია... შდრ. თანამედროვე ქართული: უქადაგ-ებ-ია, დაუბად-ებ-ია, დაუტოვ-ებ-ია... ამ ტიპის ფორმები შეიძლება ნართაც იყოს

გართულებული (უქადაგ-ნ-ია, დაუბად-ნ-ია, დაუტოვ-ნ-ია...). განხილულ ფორმათაგან თანამედროვე სალიტერატურო ენისათვის მართებულია -ებ ნიშნიანი ფორმები.

სვან. -**ლნ**/**-ენ** ელემენტსა და -**ებ**/**-ნ** აფიქსებს შორის მიმართება საკვლევეია და დამატებით ანალიზს საჭიროებს.

ქ. მარგიანი-სუბარის ვარაუდით, აღნიშნული -**ენ** ელემენტი სუფიქსია, სვანურ გარდამავალ ზმნებში „-ენ- სუფიქსი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს: ასეთი ზმნები წარსულში მომხდარი მოქმედების შედეგს წარსულშივე აფიქსირებენ (ამ ასპექტით ისინი II თურმეობითსა და III ხოლმეობითს ემსგავსებიან) და უპირობოდ გამოხატავენ მოცემული მომენტისთვის გაუცნობიერებლობის, უნახაობის (I პირში) და სხვისგან მოსმენილის (თუ II და III პირზეა საუბარი) შინაარსს“ (მარგიანი-სუბარი 2012: 115).

გარდა ამისა, **ხოხტაEა** – **ხახტაE-ენ-ა** ფორმებს შორის საგრძნობია დაპირისპირება ერთგზისობა-მრავალგზისობის მიხედვით: „სვანურის I შედეგობითში სუფიქსიანი (-ენ) და უსუფიქსო წარმოების გარდამავალი ზმნები მოქმედების სახითაც (ერთგზისობა-მრავალგზისობა, წყვეტილობა-განგრძობითობა) უპირისპირდებიან ერთმანეთს: ხომა „უჭამია“ – ხამენა „უჭამია ხოლმე თურმე“ („ნაწამი ჰქონია“); ხოდგარა „[მო]უკლავს“ – ხადგარენა ([მო]უკლავს ხოლმე თურმე“ („ნაკლავი ჰქონია““ (იქვე: 116).

ეცერულ კილოკავში გარკვეული ტიპის ზმნებთან თურმეობითის ფორმებში თავს იჩენს -ალ სუფიქსი (ყველა პირსა და რიცხვში). კერძოდ, **მიხტაუა** „მიხატავს“, **მიბრაუა** „დამიბარავს“, **მიბამაEა** „დამიბამს“ ... ფორმების პარალელურად იხმარება: **მიხტაE-ალ-ა**, **მიბრაE-ალ-ა**, **მიბამ/აE-ალ-ა**... მსგავსი წარმოების ფორმები არ გვხვდება სვანურის სხვა კილოებსა და კილოკავებში, არ არის ცნობილი სამეცნიერო ლიტერატურაში. ამ მხრივ ეცერული კილოკავი განსხვავდება სხვა კილოებისა და კილოკავებისაგან. ნიმუშად წარმოვადგენთ **მიბამ/აEა** „დამიბამს“ ზმნის უღლების ნიმუშს:

ბქვ. (ეცერული კილოკავი)

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I მ-ი-ბ-ამ-/აE-ალ-ა

i გუ-ი-ბ-ამ/აE-ალ-ა

e ნ-ი-ბ-ამ/აE-ალ-ა

II ჯ-ი-ბ-ამ/აE-ალ-ა   ჯ-ი-ბ-ამ/აE-ალ-ა-ბ

III ხ-ო-ბ-ამ/აE-ალ-ა   ხ-ო-ბ-ამ/აE-ალ-ა-ბ

-ალ სუფიქსიანი ფორმები გარკვეულ სემანტიკურ ნიუანსს გახაზავს, კონკრეტულად: მოქმედების განგრძობითობასა და მრავალგზისობის შინაარსზე მიუთითებს, -ალ სუფიქსის გარეშე აღნიშნული ფორმები წყვეტილ მოქმედებას აღნიშნავენ. მაგალითად:

ჩაჟღერ მიბამაEა ქორს „ცხენები დამიბამს სახლში”.

მეზEბელს მიშგოEდ ხობამ/აEალა ფურცრ „მეზობელს ჩემთვის ხშირად დაუბამს ძროხები”.

-ალ სუფიქსის წარმომავლობა დამატებით კვლევას საჭიროებს.

აბსოლუტური (ერთპირიანი) ზმნების დრო-კილოთა III ჯგუფის ფორმები სვანურ კილოებშიც, სალიტერატურო ქართულისა და სხვა დიალექტების მსგავსად, ანალიზური წარმოებისაა: ნამყო დროის საობიექტო მიმღეობა + მეშველი ზმნა (I თურმეობითში აწმყო + „არს”). სვანურ კილოებში მიმღეობა ნაწარმოებია ლH- – ე და მე- – ე აფიქსებით. მაგ.:

ბზ., ლშხ.	ბქვ.	ლნტ.
ჩო-ლშხი-ლ-ხEი	ჩო-ლშხი-ე ხEი	ჩEა-ლშხი-ე ხEი "დავმწვარვარ"
ა-ლშხი-ლ-ხი	ო-ლშხი-ე-ხი	ა-ლშხი-ე ხი "დამწვარხარ"
ა-ლშხი-ლ-ლი	ო-ლშხი-ე-ლი	ა-ლშხი-ე-ლი "დამწვარა"

(თოფურია 1967: 204).

ბზ.   ლშხ.   ბქვ.   ლნტ.

მ-მტეხLლ-ხEი   ე-მტეხLლ-ხEი   ო-მტეხე ხEი   მ-მეტეხე ხEი

„დავბრუნებულვარ”

მ-მტეხLლ-ხი   ე-მტეხLლ-ხი   ო-მტეხე ხი   მ-მეტეხე ხი

„დაბრუნებულხარ”

მ-მტეხLლი   ე-მტეხLლი   ო-მტეხე ლი   მ-მეტეხე ლი

„დაბრუნებულა”

საილუსტრაციო ნიმუშები ტექსტებიდან: ბზ.ლშხ. აღმLრLლი „მოდრუბლულა”, ქKლგKთALლი „გათავებულა”, აღქარEლი/აღქარველი „დაკარგულა”, ლშხ. ჩAაღდაგრLლხი „მომკვდარხარ”... ბზ. მმEედLლი (/მმEედელი), ლშხ. ემEედLლი < ლნტ. მმEედე ლი „მოსულა”...

ზმნისწინები კუმშავენ მიმდებობის მაწარმოებელ ლ^H- და მე- თავსართთა ხმოვნებს. ზმნისწინისეული ა- პალატალიზდება ბალსზემოურსა და ლენტეხურში, ხოლო ლაშხურში ე-დ იქცევა.

ზმნისწინისეული ა- ზემოსვანურ-ლაშხურში და ე- ბალსქვემოურ-ლაშხურში I სუბიექტური პირის E ნიშანთან ო-დ არის ქცეული:

ბზ.ლშხ. ო-ლმ^Kრ^Lლ-ხEი, ბქვ. ო-ლმარე-ხEი < *ა-E-ლ^Hმ^K/არ-ე-ხEი, შდრ. ლნტ. ა-ლმარე-ხEი "მომზადებულვარ"...

მეშველი ზმნის III პირის სუბიექტური თავსართი ლ- მიმდებობით ფორმას უხორცდება ბალსზემოურ-ლაშხურში და -ე ალბათ მახვილის ნიადაგზე გრძელდება:

1 ოლმე^Kლ ხEი (შდრ. ბქვ. ოლმე^Kე ხEი, ლნტ. ალმე^Kე ხEი „დავბერებულვარ“

2 ალმე^Kლ ხი ოლმე^Kე ხი ალმე^Kე ხი

1. ბზ. მქედ^Lლ ხEი, ლშხ. ემქედ^Lლ ხEი (შდრ. ბქვ. ომქედე ხEი „წავსულვარ“

2 მქედ^Lლ ხი ემქედ^Lლ ხი ომქედე ხი

უზმნისწინო ფორმებშიც ასეა: ლ^Hშხ^Lლ ხEი („მწვარვარ“), ლ^Hშხ^Lლ ხი („მწვარხარ“), მექედ^Lლ ხEი („წასულვარ“)... ამკარაა, III პირის (ალმე^Kლლი, მ/ემქედ^Lლი, მექედ^Lლი...) ფორმის ანალოგიითა ეს წარმომდგარი (თოფურია 1967: 206).

უშგულურში თუმცა ლ- I და II პირში არ გადაყვება, მაგრამ მიმდებობის ბოლოკიდური -ე მაინც გრძელდება: Kმტეხ^L ხEი, მტეხ^L ხი, მტეხ^Lლი, მეტხ^L ხEი, და სხვა (შდრ. ამბედეხვი, ამბედეხი, ჩველგანეხვი).

ბალსზემოურსა და ლენტეხურში მიმდებობისეული ბოლოკიდური -ე ყველა პირში მაშინ ეკვეცება, თუ ზმნისწინიანია იგი:

1 ბზ. მმბედ ხEი ლნტ. მმე^Bედ ხEი (შდრ. ეცრ. ომბედე ხEი ლშხ. ემბედ^Lლ ხEი

2 მმბედ ხი მმე^Bედ ხი ომბედე ხი ემბედ^Lლ ხი

3 მმბედ {ლი} მმე^Bედ {ლი} ომბედ{ე ლი} ემბედ

უზმნისწინოდ კი ლენტეხურში შეიძლება მოეკვეცოს ყველა პირში: მებედ ხEი „მოვსულვარ“, მებედ ხი „მოსულხარ“, მებედ ლი // ლნტ. მებედ „მოსულა“.

გარკვეული ტიპის აღწერით ფორმებში ლი, ლიხ (ე.ი. III პირში) ხშირად არ იხმარება: ლნტ. მმე^Bედ > ბზ. მმბედ (ამბედ), ბქვ. ომბედ, ლშხ. ემბედ, ლშხ. ემბედ^Lლი; ლნტ. მმე^Kედ-ხ > ბზ. მმქედ-ხ, ბქვ. ომქედ-ხ, ლშხ. ემქედ-ხ = ბზ. მმქედ^Lლიხ, ბქვ. ომქედელიხ („წასულან“)...

ვ. თოფურია თურმეობითის აღწერით ფორმებზე მსჯელობისას აღნიშნავს: „შედგენილი ზმნა აბსოლუტური სახეობის ვნებითს წარმოადგენს. შედგენილ ზმნას იმიტომ ვუწოდებთ, რომ ზმნას უახლოვდება იგი ძირითადი (ან-, ა-, ეს-, ლა-) პრევერბის გამოყენებით, პირის ნიშნის ჩართვითა და III პირში მეშველი ზმნის უგულვებელყოფით. ნამყოსრულში უნდა გვქონოდა, მაგალითად, ასეთი ფორმები: ლჰმკ/არე ხეი (მომზადებული ვარ), ზსვ.ლშხ. მექერე ლი (დამპალია), და სხვა, და გვაქვს კიდევცო, _ იფიქრებდა ვინმე, მაგრამ ესენი ხომ არაფრით არ განსხვავდებიან მეშველზმნიანი ჩვეულებრივი სახელისაგან: მკ/არე ხეი (კაცი ვარ), მჰტხე ხეი (დამბრუნებელი ვარ)... და ამდენად ამათი შედგენილ ზმნებთან `დაახლოვება` მოუხერხებელია. ზმნას მოგვაგონებს კი” (თოფურია 1967: 204).

სვანურ კილოებში სტატიკური ვნებითები ძველი ქართულის ყალიბს იმეორებს: მიმღეობა პირის ნიშანს არ დაირთავს, მეშველი ზმნა უღლებადია. მაგალითად: ლჰმმრდელ-ხეი, ლჰმარდელ-ხი, ლჰმარდე-ლი (შდრ. თანამედროვე სალიტერატურო ენაში მიმღეობის ჩვეულებრივ წარმოდგენილი პირველი (იშვიათად მეორე) პირის პრეფიქსები; მესამე პირში ორივე სიტყვა გაერთიანდა, ამას მოჰყვა პრევერბების დართვა: ვშვეულვარ, ჰყოფილხარ).

აქვე განვიხილავთ -ა სუფიქსის გენეზისის საკითხს.

-ა-ს წარმომავლობის შესახებ აზრთა სხვადასხვაობაა:

-ა „არს” მეშველი ზმნის შეკვეცილი სახეა (მარი 1925: 125; შანიძე 1973: 436).

ა.შანიძის მიხედვით, -ა ზოგ შემთხვევაში მრავლობითი რიცხვის -ან სუფიქსის ნაშთია.

გ. მაჭავარიანის მტკიცებით, სვანური -ა წარმომობით აწმყოს სუფიქსია, ქართ. -ავ და ზან. -უ სუფიქსების კანონზომიერი შესატყვისი (გ. მაჭავარიანი). ძალიან ხშირად გვხვდება იგი სტატიკური შინაარსის გამომხატველ ზმნებთან: ხაჩ-ა „ეცინება, უხარია”, თერ-ა „ჩანს”.

უფრო ლოგიკური ჩანს ის თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც -ა მესამე სუბიექტური პირის ნიშანია (თოფურია, 1955: 456-457; იმნაიშვილი 1996: 220).

საკითხი შემდგომ კვლევას მოითხოვს.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ სვანურ კილოებში I თურმეობითის წარმოების პრინციპი ისეთივეა, როგორც ქართულ სალიტერატურო ენასა და სხვა ქართველურ ქვესისტემებში; I თურმეობითი ეყრდნობა I ან II სერიის ფუძეს.

არქაული ვითარების მსგავსად, უმთავრესად იყენებს II სერიის, კერძოდ, წყვეტილის ფუმეს. საერთოა მორფოლოგიური ნიშნები: გარდამავალი ზმნები ყველა ქართველურ ქვესისტემაში ინვერსიული ხდება; ინვერსიულია აგრეთვე გარდაუვალ ზმნათაგან გრძნობა-ქონების გამომხატველი ზმნები. ერთპირიანი ზმნები აღწერთად იწარმოება, არქაული ქართულის ყალიბს იმეორებს: მიმღეობა პირის ნიშანს არ დაირთავს, მეშველი ზმნა კი უღლებადია.

I თურმეობითის წარმოების მხრივ განსხვავებას გვიჩვენებს ეცერული კილოკავი, სადაც გარდამავალ ზმნათა გარკვეულ ნაწილთან თავს იჩენს -ალ სუფიქსი, რომელიც სხვა კილოებში არ დასტურდება. სხვა მხრივ სვანურ კილოებს შორის სხვაობა მხოლოდ ფონეტიკური დონეზე შეინიშნება, რომელიც უმთავრესად ზმნისწინისა და ზმნური პრეფიქსების შეხვედრით არის განპირობებული.

1.2. I თურმეობითის ფუნქციურ-სემანტიკური დახასიათება

ზოგადად, თურმეობითის მწკრივებს უკავშირდება უნახაობის, თურმეობითობის შინარსის გადმოცემა, მაგრამ იგი მორფოლოგიურ კატეგორიას არ წარმოადგენს, ვინაიდან საკუთარი ნიშანი არა აქვს. ამაზე მიუთითებს სპეციალური ნაწილაკის (თურმე) არსებობაც. „თურმე“ ნაწილაკი ენაში გაჩენილია უნახაობის შინაარსის გამოსახატავად. ძველ ქართულში „თურმე“ იშვიათად გვხვდება. „თურმე“ დღეს შეიძლება დაერთოს ყველა მწკრივის ფორმას, მათ შორის III სერიის ფორმებსაც, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ თურმეობითობა III სერიის ფორმებისათვის არაა ძირითადი ფუნქცია.

სვანურ კილოებში „თურმე“ ნაწილაკის შესატყვისია: **ესრენ** (ქვსვ.), **ესნ@რ** (ზსვ.), **ესნერ** (ლხმ.) (თოფურია 1967: 193).

I თურმეობითი არის პერფექტული დრო (ნამყოსა და აწმყოს ნიშნებით), მასში მოქმედება და შედეგი დროული თვალსაზრისით დაშორებულია: „I თურმეობითი ის ნამყოა, რომელიც გადმოგვცემს, რომ შედეგი აწმყოში ჩანს“ (შანიძე 1930: 24).

I თურმეობითი ძირითადად უნახავი მოქმედების გამომხატველია. აღნიშნავს ისეთ მოქმედებას, რომელიც ისე მომხდარა, რომ მოუბარი იქ არ ყოფილა, ან თუ ყოფილა, არ დასწრებია. მაგ.:

ლშხ.: **ოხფხიჭა** ბობშიშდ ი ოთ~ა ცხეკთე „უტაცნია ბავშვისთვის და წაუყვანია ტყეში“;¹

ლშხ.: დედეს **ნთკვკრა** ბობს ქკმთე ი ამჟი დკვ **ამჩედ** ერეჟა „დედას გაუგდია ბავშვი გარეთ და ასე დევს გაუვლია იქ“.

ბზ.: ოთარშერ ჯღრს მათხუმიდ ბულვდა **ხაყღნახ** „ოთარაანთ/დადეშქელიანების ჯარს მეთაურად ბულვდა ჰყოლია“.

ბზ.: მიჩა დაჩვირ მკმ **ლოჰნდა** ყიფიანღშდ „მისი და არ მიუცია (მიუთხოვებია) ყიფიანისთვის“.

ბზ.: ლატალური: აბრამშა ბღდი **ხაყხღნა** ეჯისმ, ეჯი **ღჰმპლო** მოვილ თკრჰნძელიშ ი ერის **ხაბრა~ღნა...** (დსკი) `აბრამიანთ ბადი რქმევია მას, ის ყოფილა მთავარანგელოზის ტაძრის კლიტის მფლობელი და მას ებარა თურმე“.

ბზ.: ლატალური: აღ~ღრსი ხღინტერესნახ ბჰგიდ ი **ღახკრახ** ლიტ'კპლ, ლიბჰრგიღლ ი ლაბჰრგიკლისგა **ჩღოთდა** ჯოყუს, **ჩღოთდა** ი **ეჩანღო** ახკრახ იშგენ ლიმქჰარპლ, ლითოფ ი **ღატოფისგა~** ქ&Nთსერა (დსკი) „ამათაც აინტერესებდათ (თურმე) ძალიან და ჰქონიათ შეჯიბრი, ჭიდაობაში ჯოყუს ქვეშ მოუგდია და მერე სროლაში ჰქონიათ შეჯიბრი და იმაშიც უჯობნია“.

უნახაობის გამოხატვის თვალსაზრისით განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებს უზმნისწინო და ზმნისწინიანი ფორმები. უზმნისწინო ფორმა, კონტექსტის გათვალისწინებით, შეიძლება გამოხატავდეს უნახაობის სემანტიკას ან არ გამოხატავდეს:

ბზ.: სი ცოდ მღგ **ჯიჩემინა**, აჯად ჩემჰდ, მიშგეაურ (სვ.პრ. ტ. I, 1939: 68) „შენ ცოდვა სულ (მუდამ) გიქნია (ცოდვას სულ სჩადიოდი), კიდევ ქენი (ჩაიღინე), უჩემოდ“;

(შდრ. ალა კისდ ხოლამდ **ჯიჩემინა** – ეს მართლაც ცუდად გიქნია“).

¹ მაგალითები მოყვანილია წიგნიდან: „სვანური ენის ქრესტომათია“, თბ., 1978.

მღგ მითიკლა, დემ ოთეპჟ (იქვე: 83) „სულ ცვდილობდი („მიცდია“), ვერ დავიძალე“ (იქვე: 103).

„უზმნისწინო ფორმებს ნამყოსრულში ევიდენციალობა არა ახასიათებთ, ყოველ შემთხვევაში, თანამედროვე სვანურში. წინადადებაშიც ფუნქციურად მხოლოდ **ესნდრ** („თურმე“) ნაწილაკთან ერთად გამოხატავენ მას“ (მარგიანი-სუბარი 2012: 105).

უზმნისწინო ფორმებისაგან განსხვავებით, ძირითადპრევერბიანი (**ან-**, **ად-/ა-**, **ეს-/ას-**, **ლა-**) ან რთულპრევერბიანი (**ჩეათ-**, **ჩეან-**, **ჟ'ან-**, **ჟ'ეს-...**) ზმნები მხოლოდ უნახაობის აქტის გამომხატველად გვევლინება:

სამ შაურლა ჰებ **ჩ'ოთყიდა;**

„სამ შაურად ბალი მიუყიდა“.

შუკეჟი **ჩეათბურენახ.**

„გზაში დაჰლამებიათ“ (იქვე: 104).

„I რეზულტატივის პრევერბიანი და უპრევერბო ფორმები საფუძვლიანად განსხვავდებიან: ერთნი გამოხატავენ მოქმედების უნახაობას და მომენტობრიობას, უპრევერბოთათვის კი მოქმედების კონკრეტული დრო (მომენტი) პრიორიტეტი არ არის, მნიშვნელოვანია, მოქმედებას ადგილი ჰქონდა თუ არა საერთოდ. ვფიქრობ, ამიტომაც არის, რომ მათ სემანტიკაში ნახვა-უნახაობის ასპექტი საერთოდ იგნორირებულია, ამდენად, არც ევიდენციალური არიან“ (იქვე: 106).

ძველ სვანური ხალხური სიმღერების ტექსტებში ზმნათა პრევერბიანი და უპრევერბო ფორმები ასპექტისა და აქტის მიხედვით გაუდიფერენცირებელი ჩანს. ქ. მარგიანი-სუბარის ვარაუდით, „შესაძლოა, ამ არქაულ ტექსტებში ენის განვითარების გარკვეული ეტაპი აისახებოდეს, როცა ზმნისწინიანი ფორმები ყალიბდებოდა და იძენდა დამატებით ფუნქციებს (ასპექტი, აქტი...), პრევერბიან და უპრევერბო ფორმათა აღრევაც ამ გარდამავალ ეტაპს უნდა უკავშირდებოდეს“ (მარგიანი-სუბარი 2012: 111).

საინტერესოა ი. ჩანტლაძის მოსაზრება: „**ხეაგენი** „[მი]ვადექი“, **მიკარი** „[გა]მიღე“, **მამინეხ** „[შე]მაჰამეს“, **ჯადგუბურეხ** „[ჩამო]გგლიჯეს“, **ხატყოფი** „[მო]არტყი“ და მისთანათა ფორმები დღეს რომ აღარ გვხვდება ცოცხალ მეტყველებაში) იმაზე მიუთითებენ, რომ სვანური ზმნის უღლება, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობდა სწორედ ასპექტების მიხედვით ცვალებადობას – აწმყოს ნაკვთები უსრულ სახეს გამოხატავდნენ, ხოლო ნამყოძირითადისა – სრულს, პრევერბი ორსავე შემთხვევაში

მხოლოდ მიმართულებას აღნიშნავდა” (ჩანტლაძე 1983: 10). მკვლევრის აზრით, სვანურში არსებულ პრევერბთა ორი რიგიდან (ძირითადი და მეორეული, ზმნისართული) დღეს სრული ასპექტის გაგებას პირველი რიგი იძლევა, ხოლო მიმართულებას ე. წ. წინდებულ-თანდებულები გამოხატავენ.

I თურმეობითი ძირითადად წარსულ დროს აღნიშნავს. ამ მხრივ ძველსა და ახალ ქართულს შორის განსხვავება არ არსებობს. ასევეა უმთავრესად სვანურ კილოებშიც. მაგალითად:

ბზ.: შვანღრ ჩიდ მაშღნე ხალტღნა ი ჩიდ მაშღნე იმედ ხკრა შვანრემ ლიმ~კლუმღნ „სვანები ყველაზე მეტად ყვარებია და ყველაზე დიდი იმედი ჰქონია ბრძოლაში”. (59)

ეცერ.: შომა ქახეიციხენა მიჩა ხეხვს მღგ ქოხუმბავა „როცა გაღვიძებია, თავის ცოლს ყველაფერი უამბია”.

ეცერ.: ლეთრათეისგა ბღნგ ოთჩიდნღხ „სასმელში ბანგი გაურევიათ”.

ბზ.: ლატალური: ლატლ& ესერღ ლახწღნღნა, ლახგენღნა გღნხღნ, ათხ& ლსერ ბღქ ხკრხ, მკნგეემ ესერ ხღმ~ედახ ი ეემდ მღტეხღლი მღლახ (ღსკი) „ლატალი დახმარებია (შეწევნია), დასდგომია გვერდით და ახლა ტყუილია, არაფერი შეგვიძლიაო, გაბრუნებულან უკან”.

I თურმეობითის ფორმით გადმოიცემა ისეთი მოქმედება, რომელიც წარსულში უნდა მომხდარიყო, მაგრამ არ მომხდარა. მაგ.:

ეცერ.: ხღკეკღდა ჟი ლიტეხ ი თხუმემ ლიწური, მარე მად ოთნებახ „მას ნდომია დაბრუნება და შურისძიება, მაგრამ არ დაუნებებიათ”.

I თურმეობითი იშვიათად აწმყოს მნიშვნელობითაც დასტურდება. წარსულით გამოხატულ ფორმაში შედეგი აწმყომი იგულისხმება. მაგალითად:

ეცერ.: ჩუუამმაზრა ალ მახე ზა~ „მომილოცნია (=გილოცავ) ეს ახალი წელი”.

ეცერ.: ბაჟდ დემ ომბედელხეი „აზრზე ვერ მოვსულვარ (=მოვდივარ)”.

I თურმეობითი შეიძლება შეგვხვდეს მყოფადის მნიშვნელობითაც (ამ შემთხვევაში ბრძანებითის ელფერიც დაკრავს). მაგალითად:

ალი აზნავირს ჩუ ოთცხირა ი ოხჭირა მილდიანღრდ, ერე ათხენღვე ლუჟუმად ესერ ირღიხ „ეს გაუგია აზნაურს და შეუთვლია მილდიანებისთვის, რომ ამის მერე მშვიდად ნუ ყოფილან (=იქნებიან)”.

I თურმეობითი არცთუ იშვიათად აღნიშნავს წარსულში მომხდარ რეალურ ფაქტს. მაგალითად:

ეცერ.: ნიშნედ ფიშრკმინ ხობმდა მამას ლერექე-ლეღდიქგ „მამას ბევრჯერ მოუტანია ჩვენთვის ტანსაცმელი და ფეხსაცმელი”.

ეცერ.: მი ი მია ფმშრამინ ჭმინ ლაგოჰთე ლღთშე „მეც ბევრჯერ წამიღია ქერი დასაფქვავად ღამით”.

ეცერ.: ჩუმიწეა, იმუი აბაანდა მიშგუდი ლღგრღლე ბერს „მინახავს, როგორ კემსავდა დედაჩემი დახეულ წინდას”.

I თურმეობითი უმთავრესად თხრობითი კილოს გამომხატველია. იშვიათად შესაძლებელია შეგვხვდეს კავშირებით-ბრძანებითის მნიშვნელობითაც. მაგალითად, დალოცვა-წყევლის ფორმულებში:

ეცერ.: ნომა უ აირჰჰლნა მხხრი ლადაღ! „ნუ გაგთენებია ხვალინდელი დღე!”

ეცერ.: ეჩქას ნნსა უამამარღნა ქვერწლა სუფრა! „მაშინ ნუ გამმაზადებია სუფრა!”

დალოცვის, წყევლის, ნატვრის სემანტიკის გამოთქმებში სვანურ კილოებში ჩვეულებრივ გამოიყენება თურმეობითის ფორმები. სათანადო შემთხვევებში დღევანდელ სალიტერატურო ქართულში კავშირებითის ფორმები იხმარება (ბედნიერად გველოს! მიწა გაგისკდეს!) სვანური კი აქაც არქაულობას ავლენს, ძველი ქართულისთვის ჩვეულ -მც(ა) (ბზ.: -უ// -უუ. ბქ. -ოღუ, -ოუ) ნაწილაკიან კონსტრუქციას იმეორებს და კვლავაც თურმეობითის ფორმებს იყენებს:

ბზ. . : ხოჩა ლირდეუ ოთხიდახ! „კარგი ცხოვრებამც გაუტარებიათ!”

მიჩა ლადელუ ესერ ესქემა მიჩა მღრისხ! „ჩემი დღემც შეჰმატებიაო ჩემს მარეხს! („მისი დღემც შემატებიაო მის მარეხს!“ (მარგიანი-სუბარი 2012: 121-122).

გარკვეულ შემთხვევებში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, -ალ სუფიქსიანი თურმეობითის ფორმებით შეიძლება გადმოიცეს მოქმედების განგრძობითობა და მრავალგზისობი სემანტიკა, მაგალითად:

ეცერ.: ცღლს ხობტაღალა ამტყუღსგღრ „მეგობარს ხშირად დაუხატავს ვარსკვლავები”.

შღრ.: -ალ სუფიქსის გარეშე აღნიშნული ფორმები წყვეტილ მოქმედებას, შედეგს აღნიშნავენ. მაგალითად:

ბეფშეს ხობტაღა დიემ თერღრ „ბავშვს დედის თვალეხი დაუხატავს”.

როგორც ანალიზიდან ჩანს, პირველი თურმეობითი ფუნქციურ-სემანტიკური თვალსაზრისით მრავალფეროვანია. უზმნისწინო ფორმები უნახავ მოქმედებას (ევიდენციულობის შინაარსს) მხოლოდ ესნღრ („თურმე“) ნაწილაკთან ერთად

გამოხატავენ. ზმნისწინიანი ფორმები კი ჩვეულებრივ უნახაობის აქტის გამოხატველია. I თურმეობითისთვის მნიშვნელოვან ფუნქციას წარსული დროისა და თხრობითი კილოს შინაარსის გადმოცემა წარმოადგენს. გარკვეულ შემთხვევებში განგრძობით, მრავალგზის მოქმედებასაც გამოხატავს. შედარებით იშვიათად გამოიყენება მომავალი დროისა და ბრძანებითი კილოს აღსანიშნავად (იგულისხმება დალოცვისა და წყევლის სემანტიკის შემცველი წინადადებები). I თურმეობითის ფორმა გვხვდება როგორც მარტივ, ისე რთულ კონსტრუქციებში.

1.3. I თურმეობითის დიალექტური სახესხვაობები (სხვადასხვა ყალიბის ზმნების ყველა პირის ფორმების დამოწმებით)

1. გარდამავალი ზმნის უღლების ნიმუშები

მიბა მი ეჯი „მიბამს მე ის“

ბზ.		ბქვ.	
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-M-ბ-a	i გE-M-ბ-ა e ნ-M-ბ-ა	მ-ი-ბ-a	i გE-ი-ბ-ა e ნ-ი-ბ-ა
II ჯ-M-ბ-a	ჯ-ი-ბ-a-ბ	ჯ-ი-ბ-a	ჯ-ი-ბ-a-ბ
III x-N-ბ-a	ხ-N-ბ-ა-ბ	ხ-ო-ბ -a	ხ-ო-ბ-ა-ბ
ლნტ.		ლშხ.	
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-ი-ბ-a	i გE -ი-ბ-ა	მ-M-ბ-a	i გE -M-ბ-ა
II ჯ-ი-ბ-a	ჯ-ი-ბ-a -ბ	ჯ-M-ბ-a	ჯ-M-ბ-a-ბ
III x-ო-ბ-a	ხ-ო-ბ-ა-ბ	ხ-ო-ბ -a	ხ-ო-ბ-ა-ბ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-ი-ბ-a	i გE-ი-ბ-ა e ნ-ი-ბ-ა

II ჯ-ი-ბ-a   ჯ-ი-ბ-a-b
 III ხ-ო-ბ-a   ხ-ო-ბ-ა-b

ემა მი ეჯი „დამიბამს მე ის“

	ბზ.		ბქვ.	
	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I	მ-ბ-a	i მ-გE-ბ-ა	ე-მ-ბ-a	i მ-გE-ბ-ა
		e მ-ნ-ბ-ა		e ე-ნ-ბ-ა
II	მ-ჯ-ბ-a	მ-ჯ-ბ-a-b	ე-ჯ-ბ-a	ე-ჯ-ბ-a-b
III	ოთ-ბ-a	ოთ-ბ-ა-b	ოთ-ბ -a	ოთ-ბ-ა-b

	ლნტ.		ლშხ.	
	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I	მ-ბ-a	მ-გE-ბ-ა	ა-მ-ბ-a	ა-გE-ბ-ა
II	მ-ჯ-ბ-a	მ-ჯ-ბ-a-b	ა-ჯ-ბ-a	ა-ჯ-ბ-a-b
III	ოთ-ბ-a	მთ-ო-ბ-ა-b	ათ-ო-ბ -a	ათ-ო-ბ-ა-b

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I	ე-მ-ბ-a
	i მ-გE-ბ-ა
	e ე-ნ-ბ-ა
II	ე-ჯ-ბ-a
	ე-ჯ-ბ-a-b
III	ოთ-ბ-a
	ოთ-ბ-ა-b

მიგა მი ეჯი „მიგია მე ის“

	ბზ.		ბქვ.	
	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I	მ-M-გ-a	i გE -M-გ-ა	მ-ი-გ-a	i გE -ი-გ-ა
		e ნ-M-გ-ა		e ნ-ი-გ-ა
II	ჯ-M-გ-a	ჯ-M-გ-a -b	ჯ-ი-გ-a	ჯ-ი-გ-a-b
III	x-N -გ-a	ხ-N -გ-ა-b	ხ-ო-გ -a	ხ-ო-გ-ა-b

	ლნტ.		ლშხ.	
	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი

I მ-ი-გ-a	გE-ი-გ-a	მ-M-გ-a	გE M-გ-a
II ჯ-ი-გ-a	ჯ-ი-გ-a -ბ	ჯ-M-გ-a	ჯ-M-გ-a-ბ
III x-ო-გ-a	ხ-ო-გ-a-ბ	ხ-ო-გ-a	ხ-ო-გ-a-ბ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

I მ-ი-გ-a	i გE-ი-გ-a
	e ნ-ი-გ-a
II ჯ-ი-გ-a	ჯ-ი-გ-a -ბ
III x-ო-გ-a	ხ-ო-გ-a-ბ

მგა მი ეჯი „ამიგია მე ის”

	ბზ.		ბქვ.
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-მ-გ-a	i მ-გE-გ-a	ე-მ-გ-a	i მ-გE -გ-a
	e მ-ნ-გ-a		e ე-ნ-გ-a
II მ-ჯ-გ-a	მ-ჯ-გ-a-ბ	ე-ჯ-გ-a	ე-ჯ-გ-a-ბ
III მ-x-გ-a	მ-ხ-გ-a-ბ	მ-ო-გ-a	მ-ო-გ-a-ბ
		ლნტ.	ლშხ.
I ა-მ-გ-a	ა-გE-გ-a	ა-მ-გ-a	ა-გE -გ-a
II ა-ჯ-გ-a	ა-ჯ-გ-a -ბ	ა-ჯ-გ-a	ა-ჯ-გ-a-ბ
III ა-x-ო-გ-a	ა-ხ-ო-გ-a-ბ	ა-ხ-ო-გ-a	ა-ხ-ო-გ-a-ბ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ე-მ-გ-a	i მ-გE-გ-a
	e ე-ნ-გ-a
II ე-ჯ-გ-a	ე-ჯ-გ-a-ბ
III მ-ო-გ-a	მ-ო-გ-a-ბ

მირდა მი ეჯი „მიზრდია მე ის”

	ბქვ.		ბზ.
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-ი-რდ-a	i გE-ი-რდ-a	მ-M-რდ-a	i გE-M-რდ-a

	e ნ-ი -რდ-ა		e ნ-M-რდ-ა
II ჯ-ი-რდ-ა	ჯ-ი-რდ-ა-ბ	ჯ-M-რდ-ა	ჯ-M-რდ-ა-ბ
III ხ-N -რდ-ა	ხ-N -რდ-ა-ბ	ხ-ო -რდ-ა	ხ-ო-რდ-ა-ბ
	ლნტ.		ლშხ.
I მ-ი-რდ -ა	გE-ი-რდ-ა	მ- M-რდ-ა	გE-M-რდ-ა
II ჯ-ი-რდ-ა	ჯ-ი-რდ-ა-ბ	ჯ-M-რდ-ა	ჯ-M-რდ-ა-ბ
III ხ-ო-რდ-ა	ხ-ო -რდ-ა-ბ	ხ-N -რდ-ა	ხ-N -რდ-ა-ბ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-ი-რდ -ა	i გE-ი -რდ-ა e ნ-ი -რდ-ა
II ჯ-ი-რდ -ა	ჯ-ი -რდ-ა-ბ
III ხ-ო-რდ-ა	ხ-ო -რდ-ა-ბ

ემირდა მი ეჯი „გამიზრდია მე ის”

	ბქვ.	ბზ.	
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ე-მ-ი-რდ-ა	i ო-გE-ი-რდ-ა e ე-ნ-ი-რდ-ა	ე-მ-M-რდ -ა	i ე-გE-M-რდ-ა e ე-ნ-M-რდ-ა
II ე-ჯ-ი-რდ-ა	ე-ჯ-ი-რდ-ა-ბ	ე-ჯ-M-რდ-ა	ე-ჯ-M-რდ-ა-ბ
III ო-ხ-ო-რდ-ა	ო-ხ-ო-რდ-ა-ბ	ო-ხ- -რდ-ა	ო-ხ-ო-რდ-ა-ბ
	ლტბ.		ლშხ.
I ე-მ-ი-რდ -ა	ე-გE-ი-რდ-ა	ე-მ-M-რდ-ა	ო-გE-M-რდ-ა
II ე-ჯ-ი-რდ-ა	ე-ჯ-ი -რდ-ა-ბ	ე-ჯ-M-რდ-ა	ე-ჯ-M-რდ-ა-ბ
III ო-ხ-ო-რდ-ა	ო-ხ-ო -რდ-ა-ბ	ო- ხ-ო -რდ-ა	ო-ხ-ო-რდ-ა-ბ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ე-მ-ი-რდ -ა	i ო-გE-ი-რდ-ა e ე-ნ-ი-რდ-ა
II ე-ჯ-ი-რდ -ა	ე-ჯ-ი-რდ-ა-ბ
III ო-ხ-ო-რდ-ა	ო-ხ-ო-რდ-ა-ბ

მიღვა მი ეჯი “მიღებია (მიღებავს) მე ის”

ბქვ.		ზზ.	
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-ი-ღვ-ა	i გE-ი-ღვ-ა e ნ-ი-ღვ-ა	მ-M-ღვ-ა	i გE-M-ღვ-ა e ნ-M-ღვ-ა
II ჯ-ი-ღვ-ა	ჯ-ი-ღვ-ა-ხ	ჯ-M-ღვ-ა	ჯ-M-ღვ-ა-ხ
III ხ-ო-ღვ-ა	ხ-ო-ღვ-ა-ხ	ხ-ო-ღვ-ა	ხ-ო-ღვ-ა-ხ
	ლნტ.	ლშხ.	
I მ-ი-ღვ-ა	გE-ი-ღვ-ა	მ-ი-ღვ-ა	გE-ი-ღვ-ა
II ჯ-ი-ღვ-ა	ჯ-ი-ღვ-ა-ხ	ჯ-ი-ღვ-ა	ჯ-ი-ღვ-ა-ხ
III ხ-ო-ღვ-ა	ხ-ო-ღვ-ა-ხ	ხ-ო-ღვ-ა	ხ-ო-ღვ-ა-ხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-ი-ღვ-ა	i გE-ი-ღვ-ა e ნ-ი-ღვ-ა
II ჯ-ი-ღვ-ა	ჯ-ი-ღვ-ა-ხ
III ხ-ო-ღვ-ა	ხ-ო-ღვ-ა-ხ

ემღვა მი ეჯი „შემიღებია მე ის”

ბქვ.		ზზ.	
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ე-მ-ღვ-ა	i ო-გE-ღვ-ა e ე-ნ-ღვ-ა	ღ-მ-ღვ-ა	i ო-გE-ღვ-ა e ო-ნ-ღვ-ა
II ე-ჯ-ღვ-ა	ე-ჯ-ღვ-ა-ხ	ღ-ჯ-ღვ-ა	ღ-ჯ-ღვ-ა-ხ
III ოთ-ღვ-ა	ოთ-ღვ-ა-ხ	ოთ-ღვ-ა	ოთ-ღვ-ა-ხ
	ლნტ.	ლშხ.	
I ო-მ-ღვ-ა	ღ-გE-ღვ-ა	ე-მ-ღვ-ა	ო-გE-ღვ-ა
II ო-ჯ-ღვ-ა	ღ-ჯ-ღვ-ა-ხ	ე-ჯ-ღვ-ა	ე-ჯ-ღვ-ა-ხ
III ოთ-ღვ-ა	ოთ-ღვ-ა-ხ	ოთ-ღვ-ა	ოთ-ღვ-ა-ხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ე-მ-ღაფ -ა	i ო-გE-ღაფ-ა e ე-ნ-ღაფ-ა
II ე-ჯ-ღაფ -ა	ე-ჯ-ღაფ-ა -ხ
III ოთ-ღაფ-ა	ოთ-ღაფ-ა-ხ

ხოლფა ეჯის მი ვულეზავ(ვ)არ მას მე”

	ბქვ.		ბზ.
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ხ-ო-ღფ-ა	i ხ-ო-ღფ-ა -დ e ლ-ო-ღფ-ა-დ	ხ-ო-ღფ -ა	i ხ-ო-ღფ-ა-დ e ლ-ო-ღფ-ა -დ
II ხ-ო-ღფ-ა	ხ-ო-ღფ-ა-დ	ხ-ო-ღფ-ა	ხ-ო-ღფ-ა -ხ
III ხ-ო-ღფ-ა	ხ-ო -ღფ-ა -ხ	ხ-ო -ღფ-ა	ხ-ო-ღფ-ა-ხ
	ლნტ.		ლშხ.
I ხ-ო-ღაფ-ა -ხEi	ხ-ო-ღაფ-ა	ხ-ო-ღKფ-ა -ხEi	ხ-ო-ღK ფ-ა-დ
II ხ-ო-ღაფ-ა- ხი	ხ-ო-ღაფ-ა-ხ	ხ-ო-ღK ფ-ა-ხი	ხ-ო-ღK ფ-ა-დ
III ხ-ო-ღაფ-ა	ხ-ო-ღაფ-ა -ხ	ხ-ო-ღK ფ-ა	ხ-ო-ღKფ-ა-ხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ხ-ო-ღფ-ა	i ხ-ო-ღფ-ა -დ e ლ-ო-ღფ-ა-დ
II ხ-ო-ღფ-ა	ხ-ო-ღფ-ა -ხ
III ხ-ო-ღფ-ა	ხ-ო-ღფ-ა-ხ

ხოზა ეჯის მი „დავუზამვარ მას მე”

	ბზ.		ბქვ.
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ხ-ო-ბ-ა	i ხ-ო-ბ-ა-დ e ლ-ო-ბ-ა-დ	ხ-ო-ბ-ა	i ხ-ო-ბ-ა e ლ-ო-ბ-ა
II ხ-ო-ბ-ა	ხ-ო-ბ-ა-ხ	ხ-ო-ბ-ა	ხ-ო-ბ-ა-ხ
III ხ-ო-ბ-ა	ხ-ო-ბ-ა-ხ	ხ-ო-ბ -ა	ხ-ო-ბ-ა-ხ

ლნტ.		ლშხ.	
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ხ-ო-ბ-ა-ხEi	ხ-ო-ბ-ა-დ	ხ-ო-ბ-ა-ხEi	ხ-ო-ბ-ა-დ
II ხ-ო-ბ-ა-ხი	ხ-ო-ბ-ა-დ	ხ-ო-ბ-ა-ხი	ხ-ო-ბ-ა-დ
III x-ო-ბ-ა	ხ-ო-ბ-ა-ხ	ხ-ო-ბ-ა-ხ	ხ-ო-ბ-ა-ხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ხ-ო-ბ-ა	i ხ-ო-ბ-ა-დ e ლ-ო-ბ-ა-დ
II ხ-ო-ბ-ა	ხ-ო-ბ-ა-ხ
III ხ-ო-ბ-ა	ხ-ო-ბ-ა-ხ

2. გარდაუვალი ორპირიანი ზმნის უღლების ნიმუშები

1. მაზმენა „დამზმია ის მე“

ბზ.		ბქვ.	
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-ა-ბმ-ლნ-ა	i გE-ა-ბმ-ლნ-ა e ნ-ა-ბმ-ლნ-ა	მ-ა-ბმ-ენ-ა	i გE-ა-ბმ-ენ-ა e ნ-ა-ბმ-ენ-ა
II ჯ-ა-ბმ-ლნ-ა	ჯ-ა-ბმ-ლნ-ა-ხ	ჯ-ა-ბმ-ენ-ა	ჯ-ა-ბმ-ენ-ა-ხ
III x-ა-ბმ-ლნ-ა	ხ-ა-ბმ-ლნ-ა-ხ	ხ-ა-ბმ-ენ-ა	ხ-ა-ბმ-ენ-ა-ხ

ლნტ.		ლშხ.	
I მ-ა-ბემ-ენ-ა	გE-ა-ბემ-ენ-ა	მ-ა-ბმ-ლნ-ა	გE-ა-ბმ-ლნ-ა
II ჯ-ა-ბემ-ენ-ა	ჯ-ა-ბემ-ენ-ა-ხ	ჯ-ა-ბმ-ლნ-ა	ჯ-ა-ბმ-ლნ-ა-ხ
III x-ა-ბემ-ენ-ა	ხ-ა-ბემ-ენ-ა-ხ	ხ-ა-ბმ-ლნ-ა	ხ-ა-ბმ-ლნ-ა-ხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-ღ-ბმ-ენ-ა	i გE-ღ-ბმ-ენ-ა e ნ-ღ-ბმ-ენ-ა
II ჯ-ღ-ბმ-ენ-ა	ჯ-ღ-ბმ-ენ-ა-ხ
III x-ღ-ბმ-ენ-ა	ხ-ღ-ბმ-ენ-ა-ხ

მაგმენა ეჯი მი „ამშენებია ის მე”

	ზზ.	ბქვ.		
მზ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მზ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	
I მ-ღ-გმ-ენ-ა	i გE-ღ-გმ-ენ-ა	მ-ღ-გმ-ენ-ა	i გE-ღ-გმ-ენ-ა	
	e ნ-ღ-გმენ-ა		e ნ-ღ-გმენ-ა	
II ჯ-ღ-გმ-ენ-ა	ჯ-ღ-გმ-ენ-ა-ბ	ჯ-ღ-გმ-ენ-ა	ჯ-ღ-გმ-ენ-ა-ბ	
III x-ღ-გმ-ენ-ა	ბ-ღ-გმ-ენ-ა-ბ	x-ღ-გმ-ენ-ა	ბ--ღ-გმ-ენ-ა-ბ	
	ლნტ.		ლშზ.	
I მ-ა-გამ-ენ-ა	გE-ა-გამ-ენ-ა	მ-ა-გმ-ენ-ა	გE-ა-გმ-ენ-ა	
II ჯ-ა-გამ-ენ-ა	ჯ-ა-გამ-ენ-ა-ბ	ჯ-ა-გმ-ენ-ა	ჯ-ა-გმ-ენ-ა-ბ	
III x-ა-გამ-ენ-ა	ბ-ა-გამ-ენ-ა-ბ	ბ-ა-გმ-ენ-ა	ბ-ა-გმ-ენ-ა-ბ	

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მზ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-ღ-გმ-ენ-ა	i გE-ღ-გმ-ენ-ა
	e ნ-ღ-გმენ-ა
II ჯ-ღ-გმ-ენ-ა	ჯ-ღ-გმ-ენ-ა-ბ
III x-ღ-გმ-ენ-ა	ბ-ღ-გმ-ენ-ა-ბ

მარდენა ეჯი მი „გამზრდია ის მე”

	ბქვ.	ზზ.		
მზ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მზ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	
I მ-ღ-რდ-ენ-ა	i გE-ღ-რდ-ენ-ა	მ-ღ-რდ-ენ-ა	i გE-ღ-რდ-ენ-ა	
	e ნ-ღ-რდ-ენ-ა		e ნ-ღ-რდ-ენ-ა	
II ჯ-ღ-რდ-ენ-ა	ჯ-ღ-რდ-ენ-ა-ბ	ჯ-ღ-რდ-ენ-ა	ჯ-ღ-რდ-ენ-ა-ბ	
III ბ-ღ-რდ-ენ-ა	ბ-ღ-რდ-ენ-ა -ბ	ბ-ღ-რდ-ენ-ა	ბ-ღ-რდ-ენ-ა -ბ	
	ლნტ.		ლშზ.	
I მ-ა-რდ-ენ-ა	გE-ა-რდ-ენ-ა	მ-ა-რდ-ენ-ა	გE-ა-რდ-ენ-ა	
II ჯ-ა-რდ-ენ-ა	ჯ-ა-რდ-ენ-ა-ბ	ჯ-ა-რდ-ენ-ა	ჯ-ა-რდ-ენ-ა-ბ	
III ბ-ა-რდ-ენ-ა	ბ-ა-რდ-ენ-ა-ბ	ბ-ა-რდ-ენ-ა	ბ-ა-რდ-ენ-ა -ბ	

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მზ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
------------	------------

I მ-ღ-რდ-ენ-ა	i გE-ღ-რდ-ენ-ა
	e ნ-ღ-რდ-ენ-ა
II ჯ-ღ-რდ-ენ-ა	ჯ-ღ-რდ-ენ-ა-ხ
III ხ-ღ-რდ-ენ-ა	ხ-ღ-რდ-ენ-ა -ხ

მაყენა მი ეჯი „მყოლია მე ის”

	ბზ.	ბქვ.	
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-ღ-ყ-ღნ-ა	i გE-ღ-ყ-ღნ-ა	მ-ღ-ყ-ენ-ა	i გE-ღ-ყ-ენ-ა
	e ნ-ღ-ყ-ღნ-ა		e ნ-ღ-ყ-ენ-ა
II ჯ-ღ-ყ-ღნ-ა	ჯ-ღ-ყ-ღნ-ა-ხ	ჯ-ღ-ყ-ენ-ა	ჯ-ღ-ყ-ენ-ა-ხ
III ხ-ღ-ყ-ღნ-ა	ხ-ღ-ყ-ღნ-ა-ხ	ხ-ღ-ყ-ენ-ა	ხ-ღ-ყ-ენ-ა-ხ
	ლნტ.	ლშხ.	
I მ-ღ-ყ-ენ-ა	გE-ა-ყ-ენ-ა	მ-ა-ყ-ღნ-ა	გEა-ყ-ღნ-ა
II ჯ-ღ-ყ-ენ-ა	ჯ-ა-ყ-ენ-ა-ხ	ჯ-ა-ყ-ღნ-ა	ჯ-ა-ყ-ღნ-ა-ხ
III ხ-ღ-ყ-ენ-ა	ხ-ა-ყ-ენ-ა-ხ	ხ-ა-ყ-ღნ-ა	ხ-ა-ყ-ღნ-ა-ხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-ღ-ყ-ენ-ა	i გE-ღ-ყ-ენ-ა
	e ნ-ღ-ყ-ენ-ა
II ჯ-ღ-ყ-ენ-ა	ჯ-ღ-ყ-ენ-ა-ხ
III ხ-ღ-ყ-ენ-ა	ხ-ღ-ყ-ენ-ა-ხ

3. აბსოლუტურ ზმნათა უღლების ნიმუშები

ოღბელხუი ეჯი „ღაბმულა ის”

	ბზ.	ბქვ.	
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I Ⴢღ-ბღლ-ხEი	i Ⴢღ-ბღლ-ხEიღ	ოღ-ბელ-ხEი	i ოღ-ბელ-ხEიღ
	e აღ-ბღლ-(ღ)იღ		e ოღ-ბელ-ლიღ
II Ⴢღ-ბღლ-ხი	ღღ-ბღლ-ხი	ოღ-ბელ-ხი	ოღ-ბელ-ხი
III Ⴢღ-ბღლ-(ღ)ი	ღღ-ბღლ-(ღ)ი	ოღ-ბელ-(ღ)ი	ოღ-ბელ-(ღ)ი

	ლნტ.		ლშხ.
I	მღ-ბელ-ხEი	მღ-ბელ-ხEიდ	ოღ-ბღლ-ხEი
			ოღ-ბღლ-ხEიშდ
II	მღ-ბელ-ხი	მღ-ბელ-ხი	ოღ-ბღლ-ხი
			ოღ-ბღლ-ხიდ
III	მღ-ბელ-(ლ)ი	მღ-ბელ-(ლ)იხ	ოღ-ბღლ-(ლ)ი
			ოღ-ბღლ-(ლ)იხ
ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)			
	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	
I	ოღ-ბელ-ხEი	i	ოღ-ბელ-ხEიდ
			e
			ოღ-ბელ-ლიდ
II	ოღ-ბელ-ხი		ოღ-ბელ-ხი
III	ოღ-ბელ-(ლ)ი		ოღ-ბელ-ლიხ

ოღღაფელი ეჯი „შეღებიღა ის“

ბზ.

	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I	მღ-ღაფღ ლ-ხEი	i
		მღ-ღაფღლ-ხEიშდ
		e
		მღ-ღაფღლ-ლიშდ
II	მღ-ღაფღლ-ხი	
		მღ-ღაფღლ-ხიდ
III	მღ-ღაფღლ-(ლ)ი	
		მღ-ღაფღლ-(ლ)იხ

ბქვ.

I	ოღ-ღაფელი-ხEი	i	ოღ-ღაფელი-ხEიდ
			e
			ოღ-ღაფელი-ლიდ
II	ოღ-ღაფელი-ხი		ოღ-ღაფელი-ხიდ
III	ოღ-ღაფელი-ლი		ოღ-ღაფელი-ლიხ

ლნტ.

I	ოღ-ღაფელი-ხEი		ოღ-ღაფ-ელი-ხEიშდ
II	ოღ-ღაფ-ელი-ხი		ოღ ღაფ-ელი-ხიდ
III	ოღ-ღაფ-ელი-(ლ)ი		ოღ-ღაფელი-ლიხ

ლშხ.

I	ოღ-ღაფღლ-ხEი		ოღ-ღაფღლ-ხEიდ
II	ოღ-ღაფღლ ხი		ოღ-ღაფღლხიდ
III	ოღ-ღაფღლ ლი		ოღ-ღაფღლღლიხ

ოლგელი ეჯი „აგებულა ის“

	ბზ.	ბქვ.	
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მლ-გღლ-ხეი	i მლ-გღლ-ხეიდ	ოლ-გელ-ხეი	i ოლ-გელ-ხეიდ
	e მლ-გღლ-(ლ)იდ		e ოლ-გელ-ლიდ
II მლ-გღლ-ხი	მლ-გღლ-ხი	ოლ-გელ-ხი	ოლ-გელ-ხი
III მლ-გღლ-(ლ)ი	მლ-გღლ-(ლ)ი	ოლ-გე-(ლ)ი	ოლ-გე-(ლ)ი
	ლნტ.	ლშხ.	
I ოლ-გელ-ხეი	ოლ-გელ-ხეიდ	ოლ-გღლ-ხეი	ოლ-გღლ-ხეიშდ
II ოლ-გელ-ხი	ოლ-გელ-ხი	ლ-გღლ-ხი	ოლ-გღლ-ხიდ
III ოლ-გელ-(ლ)ი	ოლ-გელ-(ლ)იხ	ოლ-გღლ-(ლ)ი	ოლ-გღლ-(ლ)იხ
	ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)		
	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	
I ოლ-გე(ლ)-ხეი	i ოლ-გე(ლ)-ხეიდ		
	e ოლ-გე(ლ)-ლიდ		
II ოლ-გე(ლ)-ხი	ოლ-გე(ლ)-ხი		
III. ოლ-გე-(ლ)ი	ოლ-გელ-ლიხ		

თავი II

II თურმეობითი სვანურ კილოებში

2.1. II თურმეობითის წარმოება

მეორე თურმეობითი (იგივე ნამყო წინარეწარსული, II შედეგობითი) სვანურ კილოებში, სხვა ქართველური ქვესისტემების მსგავსად, მთლიანად ეყრდნობა I თურმეობითს. მეორე თურმეობითის წარმოების წესი სვანურში ზოგადად ერთნაირია: მწკრივის მაწარმოებლად ყველა ტიპის ზმნასთან -ან სუფიქსი გვაქვს, რომელიც დიალექტების მიხედვით მხოლოდ ხმოვანთა სიგრძითა და უმლაუტით

განსხვავდება. სვანურ კილოებში მწკრივთა იერარქიულობის პრინციპი, ჩვეულებრივ, დაცულია დრო-კილოთა მესამე ჯგუფშიც, რაც იმას ნიშნავს, რომ პირველი თურმეობითის ფუძე არის ამოსავალი მეორე თურმეობითისათვის. ამდენად, მეორე თურმეობითის ფორმათა წარმოების ყალიბი ასეთია: ყველა პირსა და რიცხვში დაერთვის მაწარმოებელი სუფიქსი: ბქვ. -**ენ**, ბზ. **პნ**, ლაშხ. **კნ/ლნ**, ლნტ., ბეჩ. **კნ**.

ვ. თოფურიას ვარაუდით, „აქ ფორმანტის უნიფიკაციასთან გვაქვს საქმე: I და II პირში მოსალოდნელი იყო ბალსზემოურში -**ენ**, სხვა დიალექტებში კი -**ენ**“ (ვ.თოფურია, 2008: 51).

I თურმეობითი	II თურმეობითი
ბქვ. მ-ი-ხტა ^E -ა „მიხატავს“	მ-ი-ხტა ^E - ენ „მეხატა“

უღლების ნიმუში:

მხ. რიცხვი

ბქვ. (ეცერ.)	ბზ.	ლაშხ.	ლნტ.
მ-ი-ხტა ^E - ენ	მ-ი-ხტა ^E - პნ	მ-ი-ხტა ^E - პნ	მ-ი-ხტა ^E - ან
ჯ-ი-ხტა ^E - ენ	მ-ი-ხტა ^E - პნ	ჯ-ი-ხტა ^E - პნ	ჯ-ი-ხტა ^E - ან
ხ-ო-ხტა ^E - ენ	ხ-ო-ხტა ^E - პნ	ხ-ო-ხტა ^E - კნ	ხ-ო-ხტა ^E - ან

მრ. რიცხვი

i გ ^E -ი-ხტა ^E - ენ	გ ^E -ი-ხტა ^E - პნ	გ ^E -ი-ხტა ^E - კნ	გ ^E -ი-ხტა ^E - ან
e ნ-ი-ხტა ^E - ენ	ნ-ი-ხტა ^E - ენ	ნ-ი-ხტა ^E - კნ	ნ-ი-ხტა ^E - ან
ჯ-ი-ხტა ^E - ენ-ხ	ჯ-ი-ხტა ^E - ენ-ხ	ჯ-ი-ხტა ^E - კნ-ხ	ჯ-ი-ხტა ^E - ან-ხ
ხ-ო-ხტა ^E - ენ-ხ	ხ-ო-ხტა ^E - ენ-ხ	ხ-ო-ხტა ^E - პნ-ხ	ხ-ო-ხტა ^E - ან-ხ

მესამე სერია, ჩვეულებრივ, ობიექტური წყობისაა და მიცემითში მდგარი სახელი რეალურ სუბიექტად, მოქმედად არის გაგებული.

ქართულ სალიერატურო ენასა და დიალექტებში გარდამავალი ზმნები მეორე თურმეობითში წარმოდგენილია მეშველი ზმნის გარეშე (მეხატა, მეწერა). სვანური კილოებიდან განსხვავებულ სურათს გვიჩვენებს ლაშხური, სადაც მეორე თურმეობითს გარდამავალი ზმნების ნაწილი მეშველი ზმნის დართვით აწარმოებს პირველ და მეორე პირში:

ლაშხ.	ბზ.	ბქვ.	ლნტ.
ხ-ო-მარ- კნ/ლნ ხ ^E ას	ხ-ო-მარ- პნ	ხ-ო-მარ- ენ	ხ-ო-მარ- ან „ვემზადებინე“

ხ-ო-მარ-კნ/ლნ ხას   ხ-ო-მარ-ჲნ   ხ-ო-მარ-ღნ   ხ-ო-მარ-ან „ემზადებინე“

ხ-ო-მარ-კნ/ლნ   ხ-ო-მარ-ჲნ   ხ-ო-მარ-ღნ   ხ-ო-მარ-ან „ემზადებინა“

ბალსქვემოური   კილოსთვის   დამახასიათებელია   მეტყველების

მრავალფეროვნება. მნიშვნელოვანი სხვაობა შეინიშნება ერთსა და იმავე თემში შემავალი სოფლების მკვიდრთა მეტყველებაშიც, რასაც ხშირად მეზობელ თემებთან ახლო ტერიტორიული მდებარეობა განაპირობებს.

ეცერის თემში შემავალი სოფლების მცხოვრებთა მეტყველებაზე დაკვირვებამ აჩვენა, რომ თემის განაპირას მდებარე სოფელ ებუთის მეტყველებაზე შესამჩნევ გავლენას ახდენს მეზობელი ბეროური კილოკავი. ეს შეიძლება აიხსნას ამ სოფელთან ტერიტორიული სიახლოვით. მეორე თურმეობითის ფორმათა მაწარმოებლად გვხვდება -ან სუფიქსი, ნაცვლად -ღნ-ისა (უმლაუტი მოშლილია), ბეროურის მსგავსად. მეტყველებაში გვხვდება შემდეგი ფორმები: **ხოსყ-ან** „ეკეთებინა“, **ხომარ-ან** „ემზადებინა“, **ხობტაუ-ან** „ეხატა“, **ხობრაუ-ან** „დაეზარა“, **ხოკლაუ-ან** „დაელეწა კალო“, **ხოჭნ-ან** „დაეხნა“, რაც ეცერულისთვის უჩვეულო ფორმებია.

ზოგადად, ბეროურში უმლაუტი შესუსტებულია, რაზეც მიანიშნებს კონკრეტული შემთხვევები. კერძოდ: ა ხმოვანფუძიან სახელთა ნათესაობითში გვაქვს -აშ (დად-აშ კაბ „ბებიის კაბა“), მაშინ როდესაც ეცერულსა და მთელს ბალსქვემოურ კილოში -@შ არის: (.დად-@შ კაბ); შდრ. ასევე: ბერ.: ლიდრ-ალ „მღერა“ - ეცერ. (ბქვ.) ლიდრ-@ლ; ბერ.: ლიწრ-ალ „გინება“ - ეცერ. (ბქვ.) ლიწრ-@ლ (ქალდანი 1958: 208-209). ბერ. ლიყვნ-ალ „დაწოლა“ - ბქვ. ლიყვნ-@ლ, ბერ. მემბუ-ალ „ამბის მიმტანი“ - ბქვ. მემბუ-@ლ (ქალდანი 1959: 218-219).

II თურმეობითის წარმოების საინტერესო შემთხვევები შეგხვდა ეცერელი რძლების მეტყველებაზე დაკვირვებისას: მიკიდ-ან-და „ამელო“, მიქარგაE-ან-და „მექარგა“, მიხტაE-ან-და „მეხატა“. წარმოდგენილ ფორმებში თავს იჩენს -და ფორმანტი, რომელიც დაერთვის II თურმეობითის მაწარმოებელს და უჩვეულოა ეცერულისთვის.

ბალსქვემოური კილოს სხვადასხვა კილოკავში ზმნათა ნაწილი II თურმეობითში -ჲნ ბოლოსართის ნაცვლად დაირთავს უწყვეტლის (ნამყოუსრულის) -ონ ან -ჲნ მაწარმოებელს. მაგ.: **ხებყ-ჲნ** „ეგონა“, **ხოცხ-ონ** „ერჩია“, **ხეირჲნ** „ეწერა“ გვხვდება პარალელური ფორმებიც: **ხეშხ-ღნ//ხეშხ-ჲნ** „ერქვა“, **ხემედ-ჲნ//ხემედ-ღნ** „შეეძლო“. ერთსა და იმავე ფორმაში შეიძლება ადგილი ქონდეს -ა მაქცევარისა და

ვნებითის ე-ს მონაცვლეობას: ბზ. ხაზნ-**P**//ხეზნ-**PN** „ზნედ ჰქონდა“. ნამყოუსრულის -**და**, -**HN** ფორმანტების, ვნებითის -**ე**-ს ან კიდევ ორივე (-**ე**, -**HN**) ნიშნის გამოყენება იმით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ ნამყოუსრულის ფორმებს აწმყოს მნიშვნელობა მიეცა და წინარეწარსულისას კი ნამყოუსრულისა” (თოფურია 1967: 176).

გარდამავალ ზმნებს, როგორც წესი, დაერთვის -**ენ** სუფიქსი. ზმნის შედგენილობა არ იცვლება მაშინაც, თუ სუბიექტად მოგვევლინება I, II და III პირი მრავლობით რიცხვში (მრავლობითობის ნიშნები, რა თქმა უნდა, დაერთვის) : ბზ. სგ^მ~ მი მიხტა^E-**ენ**-დ („თქვენ მე მეხატეთ“), ნ^მ~ სი ჯიხტა^E-**ენ**-დ („ჩვენ შენ გეხატეთ“), ეჯ~^მრ მი მიხტა^E-**ენ**-ხ, ეგრ. მიხტა^E-**ენ**-ხ („ისინი მე მეხატენ“), ლშხ. სგა~ მი მიმა^{KR}-**ენ**/**-LN**-დ („თქვენ მე მემზადეთ“);

ბზ. მიკ^{UM}შ-**ენ**, ლშხ. მიკ^{EM}შ-**ენ**/**-LN**, ეგრ. მიკ^Eიშ-**ენ**, ბერ.ლნტ. მიკ^Eიშ-**ან** („მეტეხა“).

ზმნისწინიან ფორმებშიც, რა თქმა უნდა, იგივე სუფიქსი გამოიყოფა: ბზ. ჩ^Eმ-მხატ^E-**ენ**, ლშხ. ე-მხატ^E-**ენ**/**-LN**, ეგრ. მ-მხატ^E-**ენ**, ლნტ. მ-მხატა^E-**ან** („დამეხატა“)... ბზ. მ-ჯკ^Eიშ-**ენ**, ლშხ. ე-ჯ/~კ^Eიშ-**ენ**/**-LN**, ეგრ. მ-ჯკ^Eიშ-**ენ**, ლნტ. მ-ჯკ^Eიშ-**ან** („გაგეტეხა“)...

ზმნისწინის დართვით მიიღება სრულასპექტიანი ფორმები (მსგავსად ქართულისა), ოღონდ გასათვალისწინებელია ზმნისწინის დართვასთან დაკავშირებული ფონეტიკური პროცესები: ქცევის ნიშნის დაკარგვა, ზმნისწინის ხმოვნის გაუმლაუტება, ასიმილაცია” (სვანური ენა 2007: 160-161). ამის შედეგად სრულასპექტიანი თურმეობითი ბალსზემოურში ასეთ სახეს მიიღებს:

მ-მ ^{KR} - ენ „მომემზადებინა“	i მ-გ ^E -მ ^{KR} - PN
	e მ- ენ -მ ^{KR} - PN
მ-ჯ-მ ^{KR} - ენ	მ-ჯ-მ ^{KR} - PN -ხ
ო-ხ-მ ^{KR} - ენ „მემზადებინა“	ო-ხ-მ ^{KR} - PN -ხ

II თურმეობითის წარმოებასთან დაკავშირებით ვ. თოფურია აღნიშნავს შემდეგ თავისებურებებს:

1. I თურმეობითის -**ა** პრეფიქსიან ფორმებში წარმოდგენილი -**LN**-/**-ენ**-ელემენტი II თურმეობითში ხშირად არ ჩანს: ეგრ. ათხატ^E-**ენ**-ა, ბზ. ლშხ. ათხატ^E-**LN**-ა _ ეგრ. ათხატ^E-**ენ** (//ათხატ^E-**ენ**-**ენ**), ლშხ. ათ-ხატ^E-**ენ**/**-LN**, ბზ. ათხატ^E-**ენ** (//ათხატ^E-**LN**-**ენ** = ლნტ. ათახატ^E-**ან**: დახატვოდა),

ხოყედან-ან („ეჭირა“), ხე/ამთქე-ა („სჩვევია“) - ბზ. ხემთქე-ენ, ლშხ. ხამთქე-ენ, ეგრ. ხემთქე-ენ-ენ („სჩვეოდა“) და სხვა.

შენიშვნა I. ესენი ხშირად დაირთავენ ნამყოუსრულის -და ნიშანს და ხშირადვე ნამყოუსრულით ითარგმნებიან: ხუღე-ა („აქვს“) - ბზ. ხუღე-ენ-{და}, ლშხ. ხელა-ენ-{და}, ეგრ. ხუღე-ენ-დ{ა} („ჰქონდა“), ეგრ. ქა წე-ა _ ქა წე-ენ-ს{ა}, ბზ. ქა წე-ენ-{და} (გვ. 93). და სხვა (შდ. გვ. 37. შნშ. 4).

შენიშვნა II. რიგი ზმნებისა ნაცვლად -ენ, -ენ, -ენ ბოლოსართისა დაირთავენ ნამყოუსრულში ნაცნობ -ონ ელემენტს ან -ენ მაწარმოებელს. მაგ.:

	ბზ.	ლშხ.	ლნტ.	ბქვ.
ხოცხ-ა	ხოცხ-ენ-{და}	ხოცხ-ენ-{და}	ხოცხ-ან-{და}	ხოცხ-ონ
„ერჩია“				
ხე/ამთქე-ა (` „)	(იხ. ზევით)	ხემთქე-ენ-{და}	ხემთქე-ან	ხემთქუნ
ხანჟ-ა, ხაბაჟა	(იხ. ზევით)	(იხ. ზევით)	ხაბაჟ-ენ-{და}	ხებჟ-ენ
„ეგონა“				

და ასე: ლნტ. ხეჟახ-ენ, ხებაჟ-ენ, ხე~მედ-ენ-{და}... ლშხ. ხეჟხ-ენ, ხემედ-ენ... გვაქვს ასეთი პარალელი ფორმებიც: ეგრ. ხეშხ-ენ//ხეშხ-ენ, ხემედ-ენ //ხემედ-ენ (შეეძლო)...ან ერთსა და იმავე ფორმაში შეიძლება ადგილი ქონდეს -ა- პრეფიქსისა და ვნებითის -ე-ს მონაცვლეობას: ბზ. ხაზნ-ენ //ხეზნ-ენ (ზნედ ქონდა), ლნტ. ხე~რ-ენ //ხე~რ-ენ (ეწერა), სვა ხაშკად-ენ //ხეშკად-ენ... ან შეიძლება სუფიქსებიც ენაცვლებოდენ ერთმანეთს: ეგრ. ხე~რ-ენ // ხე~რ-ენ... ბზ. ხებჟ-ენ-{და} /ხაბჟ-ენ (ეგონა), ლნტ. ხეჰჰრ-ან // ხაჰჰრ-ენ-{და}, და სხვა. „ნამყოუსრულის -და, -ენ (ან ერთად: -ენ-და) ფორმანტების, ვნებითის -ე-ს, ან კიდევ ორისავე (-ე- _ -ენ) ნიშნის გამოყენება იმით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ ნამყოუსრულის ფორმებს აწმყოს მნიშვნელობა მიეცა და წინარეწარსულისას კი _ ნამყოუსრულისა. უკანასკნელი მნიშვნელობა სათანადო ფორმანტით იქნა გამოხატული (ხეჟხ-ენ, და სხვა), ხოლო საზედაო ქცევის ფორმა ნამყო წინარეწარსულის სუფიქსით წინარეწარსულისავე მნიშვნელობას ატარებს“ (თოფურია 1967: 175-176):

ნამყოუსრული	ნამყო წინარეწარსული
აწმყოს მნიშვნელობით	ნამყოუსრულის ნ. წინარეწარსულის მნიშვნელობით

ბზ. ხმ~ედ-ა „შეუძლია“ ხმ~ედ-ენ „შეეძლო“ ხმ~ედ-ენ „შეძლებოდა“

ხაჰკ'რ-ა „ედარდება“ ხეჰკ'რ-ენ ხაჰკ'რ-ენ

ლშხ. მამთქE-ა „მჩვევია“ მემთქE-ენ „მჩვეოდა“ მამთქE-ენ/LN

უკანასკნელთათვის ნამყოსრულის ფორმები ხმ~ედ-ა და სხვა კი არ იქნება, არამედ -LN-/-ენ- ელემენტის შემცველი ბზ., ლშხ. ხმ/ამ~ედ-LN-ა, ხაჰკ'რ-LN-ა და ხმ/ამთქE-LN-ა, რაც ეცერულ კილოკავსა და ლენტეხურ კილოში დაცულია კიდევ ნამყო წინარეწარსულში: ლნტ. ხმ~ედ-ენ-ან, ხაჰკ'რ-ენ-ან, ხმთქE-ენ-ან, ეგრ. ხმთქE-ენ-ენ და სხვათა სახით.

შედარებისთვის ვ. თოფურის მოჰყავს ქართულიდან შემდეგი მაგალითები: ჰგონ-ია _ ე-გონ-ა = ხაბჟ-ა _ ხ-ე-ბჟ-ენ-{და} (//ხაბჟ-ენ) ერთის მხრივ ჰგონ-ებ-ია _ ჰგონ-ოდა (//ჰგონ-ებ-ოდა) = ხაბჟ-LN-ა _ ხაბჟ-ენ (*ხაბჟ-[LN]-ენ, ლნტ. ხაბაჟ-ენ-ან) მეორის მხრით (შდრ. აგრეთვე: აცვ-ია _ ეცვ-ა, სცმ-ია _ სცმ-ოდ-ა, და სხვა). თუ რომელია უფრო ძველი: ჰგონია თუ ჰგონებია, ბზ. ხმთქE-ა თუ ხმთქE-LN-ა, ამის შესახებ ზოგადად აღნიშავს, რომ ორივე ნამყოსრულია და ადრინდელი პირველი ფორმები უნდა იყოს (ჰგონ-ი-ე, ხმთქE-ა) (თოფურია 1967: 176).

რელატიურ გარდაუვალ ზმნათა ფორმები სვანურშიც, ისევე როგორც ზოგადად ქართველურ ენა-კილოებში, გარდამავალ ზმნებს მისდევს. ძირითადი განსხვავებაა მხოლოდ პირთა მიმართების ხმოვნების კლება. გარდამავალ და გარდაუვალ ზმნებს შორის დიფერენციაციის დამყარება პირთა მიმართების ხმოვნების კლებით შესაძლებელია მხოლოდ სვანურში, რადგან ასეთი ხმოვნები სამივე ნაკვეთია შენარჩუნებული, ქართულში ისინი მხოლოდ I თურმეობითში გვაქვს (არაბული 1984: 95-96).

ქვემოსვანურ კილოებში რელატიურ გარდაუვალ ზმნებს I და II პირში შეიძლება მეშველი ზმნის ნამყოს ფორმა დაიმატოს. მაგალითად: **ოთქაჩK/LN-ხEეს** „დავჭროდი“...

II თურმეობითში -LN // -ენ სუფიქსი ხშირად უგულებელყოფილია: **ათხატEენ**, **ათხატEK/LN**. ეგრ. **ათხატEენ** < ლნტ. **ათხატატEენ**, თუმცა პარალელურად დასაშვებია **ათხატE-ენ-Kნ**, ეგრ. **ათხატE-ენ-ენ** „დახატოდა“.

საინტერესოა -ა სუფიქსიანი **სტატიკური** ზმნები. ისინი კონიუნქტივი II-ის სუფიქსის დართვის გარდა, ა- თავსართს ცვლიან ვნებითს ე- პრეფიქსით და ბოლოში ხშირად იმატებენ ბალსზემოურსა და ლაშხურში ნამყო უწყვეტლის -და ნიშანს (**ხეჟჲჲ[და]**, ლშხ. ხეჲჲჲჲ[და], ეგრ. ხეჲჲჲჲ „ერქვა“. აწმყო: ხაჟხა, ლშხ. ხჲჲჲჲ „ჰქვია“). არის შემთხვევები, რომ - **ჲჲ, -ჲჲ, -ჲჲ, -ან** სუფიქსს ენაცვლება ნამყო უწყვეტელში გამოვლენილი -**ონ** ან -**ჲჲ** ბოლოსართი (ზზ. ხეჲჲჲჲ[და], ლშხ. ხეჲჲჲჲ, მაგრამ ლნტ. ხაჲჲჲჲ[და], ეგრ. ხეჲჲჲჲ[და] // ხაჲჲჲჲ „ეგონა“). ამას თავისი ახსნა მოეპოვება.

-ა სუფიქსიანი სტატიკურ ზმნებს აწმყოს მნიშვნელობა მიენიჭა და ნამყოწინარეწარსულს - ნამყო უწყვეტლისა, რაც სათანადო -**ჲჲ** / -**ჲჲ**-და სუფიქსით გამოიხატა, ხოლო ა- თავსართიან და - **ჲჲ** // -**ჲჲ** // -**ჲჲ** // -**ან** ბოლოსართიანებს – ნამყო წინარეწარსულისა (**ხჲჲჲჲჲჲ** „შეძლო“), რაც პოულობს თავის ანალოგს ქართულში: ჰგონია – ეგონა და ჰგონებია – ჰგონებოდა (თოფურია 2008: 51).

ვნებითის ფორმები II თურმეობითში აბსოლუტურიცაა და რელატიურიც. აბსოლუტური აღწერილობითია, რელატიური ირიბობიექტიანია. ზმნას თავსართად აქვს ა-, რომელიც ლენტეხურში შემონახულია. ინვერსია აქ არ ხდება.

II თურმეობითს (ნამყო წინარეწარსულს) ვნებითის იგივე - **ჲჲ, -ჲჲ, -ან**, ლშხ. -**ჲჲ** // -**ჲჲ** სუფიქსები მოეპოვება, რაც გარდამავალ ზმნებს. I თურმეობითში ჩართული - **ჲჲ/-ჲჲ**, ჩვეულებრივ, არ ჩანს, განსაკუთრებით – ბალსზემოურში: **ათხატჲჲჲჲ**, ეგრ. **ათხატჲჲჲჲ**, ლშხ. **ათხატჲჲჲჲ/ჲჲ** < ლნტ. **ათხატჲჲჲჲ** „დახატოდა“). ასევე: **ხჲჲჲჲჲჲ**, ბქვ. **ხჲჲჲჲჲჲ/ან**, ლშხ. **ხაჲჲჲჲ/ჲჲ** < ლნტ. **ხჲჲჲჲჲჲ** „[და]ნახოდა“) (თოფურია 2008: 57).

II თურმეობითში აღწერითი ვნებითის ფორმებში მიმდებარე ნაწილი უცვლელად რჩება, ხოლო მეშველი ზმნა იხმარება ნამყოში: **ამჲჲჲჲჲჲჲჲ**, **ემჲჲჲჲჲჲჲჲ**, **ომჲჲჲჲჲჲჲჲ**, **ამჲჲჲჲჲჲჲჲ[ე]ლას/ლეს** „დაბრუნებულიყო“ (იქვე: 58).

მეშველი ზმნა ნამყოშია დასმული:

ზზ. ლშხ. ბქ. ლნტ.

1 ოლშიხლლ ხჲ@სჲ ოლშიხლლ ხჲას ჩოლშიხე ხჲ@სჲ ჩჲალშიხე ხჲა/ეს „დავმწვარიყავ“

3 ოლშიხლლ@სჲ ოლშიხლლას ჩოლშიხე ლ@სჲ ალშიხე ლა/ეს „დამწვარიყო“ (იქვე: 206).

ზზ. ლშხ. ბქ. ლნტ.

1 @მტებლ ხE@სE ემტებლ ხEას ომტებე ხEასE @მეტებ{ე} ხEა/ეს
„დავბრუნებულობიყავ“

3 @მტებლ@სE ემტებლას ომტებე ლასE @მეტებ{ე} ლა/ეს
„დაბრუნებულობიყო“

და ასე: ბზ. მეტებლ ხE@სE, ლზზ. ემბედლას (მოსულობიყო), და სხვა. პრევერბიან ფორმებს ააც შეიძლება -ე მოეკვეცოს ბალსზემოურსა და ლენტებურში: ბზ. @მტებ ხE@სE (შდ. ბჟვ. ომტებე ხE@ასE. ეცერულში ჩაწერილი მაქვს: ომკეემ ხEი, ომკეემ ხE@სE, და სხვა), ლნტ. @მეტებ ხEა/ეს, ბზ. @მჩედ ხE@სEდ (ამჩედხვასვდ, და სხვა ოქვე)...

შენიშვნა: ლაშხურში სახელად ნაწილს ხშირად დაერთვის ნამყო წინარეწარსულში ხმარებული -@ნ სუფიქსი: 1. ოლშიხლ@ნ ხEას, 2 ალშიხლ-@ნ ხას, 3 ალშიხლ-@ნ, ასევე: 1 ემტებლ-@ნ ხEას, 2 ემტებლ-@ნ, 3 ემტებლ-@ნ, და სხვა. ლენტებურში კი, ალ. ქურასბედიანის სიტყვით, ასეთი ფორმებიც გვხვდება: ალშიხენ ხEას, ხას, ლას, ან ალშიხე ხEან, ხან, ლან: პირველ შემთხვევაში -ენ სახელად ნაწილსაა დართული, უკანასკნელში კი -ან _ მეშველ ზმნას. ეს გარემოებაც ამ ფორმათა `ზმნურობა`ზე მიგვითითებს (თოფურია 1967: 206-207).

2.2. II თურმეობითის ფუნქციურ-სემანტიკური დახასიათება

II თურმეობითი I თურმეობითისგან „განსხვავდება ერთი ელემენტით - თანამდევრობით. ის აღნიშნავს უნახავ მოქმედებას, რომელიც სხვა მოქმედებას წინ უსწრებდა“ (სვანური ენა 2007: 160).

დროის მიხედვით II თურმეობითი წარსულია. აქაც, ჩვეულებრივ, აღინიშნება წარსულში მომხდარი მოქმედება:

ეცერ.: ჟელს ჭიშხარ თხუმთე ოჰარღნ (ეცერ.) „ძაღლს ფეხები წინ წამოეყარა“;

ეცერ.: მოლიდ ხაჩდენღნ თეთნე ფღთE (ეცერ.) „ოდნავ შეჰპარვოდა ჭალარა“.

II თურმეობითი გადმოგვცემს ისეთ მოქმედებასაც, რომელიც სხვას უსწრებდა (უწინარესი მოქმედება). ამ შემთხვევაში საანალიზო მწკრივი დამოკიდებულ

წინადადებაშია წარმოდგენილი, მთავარში კი შემდგომადობა წყვეტილის ფორმით აღნიშნება:

ეცერ.: მეზებელ ქა ხეწად, იმჟი **ოლულუგვრელმდრ** მიჩა ჩდჟ (ეცერ.) „მეზობელმა დაინახა, როგორ გასუქებულიყო მისი ცხენი“.

ბზ.: ლატალური: მჰლალხს ხდჟედა უმგელღ ქალიზგუნე ეჩხენშუ, ლეცხუმხენჩჟ ე, ღდგილ მინს **ესსედღნხ** (დსკი) „მულახს ნდომებია თურმე უმგულის გადასახლება იქით, ლეჩხუმისკენ, ადგილი რომ მათ დარჩენოდათ“.

II თურმეობითის გამოხატული დრო ნამყო წინარეწარსულია.

კილოს მიხედვით თხრობით კილოს გამოხატავს, ისეთ მოქმედებას, რომელიც ნამდვილი ფაქტი იყო:

ეცერ.: ყვავილარ თვალაშდ **ომფხეჟელლასხE//ღმდრხ** ლარაისგა (ეცერ.) „ყვავილები ლამაზად გაშლილიყო მინდორში“;

ეცერ.: დინილ ლასკორას **ხდგენა** (ეცერ.) „გოგონა ფიქრს მისცემოდა“.

შესაძლებელია აღნიშნოს კავშირებითი კილოც, კერძოდ, პირობით-შედეგობითი მოდალობა; ისეთი მოქმედება, რომელიც ფაქტი არ იყო, მაგრამ ივარაუდებოდა როგორც პირობა სხვა მოქმედების შესასრულებლად. II თურმეობითით გადმოცემული პირობითი შინაარსი აღნიშნულია დამოკიდებულ წინადადებაში, მთავარში კი მოცემულია შედეგი (ხოლმეობითის, უწყვეტლის, წყვეტილის ფორმებით). მაგალითები:

ეცერ.: ჯარ მიჩა დრეჟჟი ლახ **ანBდენოლ**, ამახუს ჟილაწროლნად (ეცერ.) „ჯარი დროულად რომ მოსულიყო, მტერს დავამარცხებდით“.

ეცერ.: გუეშ დოსდ **ოხოგან**, მუმგვრიარს ხოჩამდ ერ **ესხEან** (ეცერ.) „საქმეს ადრინად შეუდგა, რომ სტუმრებს რიგიანად გამასპინძლებოდა“.

კავშირებითი კილოს ნიუანსი (ნატვრითობა) იგულისხმება შემდეგ კონსტრუქციებში:

ეცერ.: ნატლავ, ნომაუ **ლამხEან** (ეცერ.) „ნეტავ არ შეხვედროდა“;

ეცერ.: ნატლავ, ალ გუეშ **ჟამსყენ** (ეცერ.) „ნეტავ ეს საქმე გამაკეთებინა“.

ეცერ.: ნატლავ, მამაგუეშუ **მახლენენ** (ეცერ.) „ნეტავ არაფერი მცოდნოდა“.

ბზ.: ლატალური: თხემქა ხეკუეს **ხაჰნილნიენ** (დსკი) „თავზე უნდა შემოსწვდენოდა“.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, აქტის მხრივ II თურმეობითი უნახავ მოქმედებას აღნიშნავს, რომელიც სხვა მოქმედებას უსწრებდა, ამდენად, ის ნამყო წინარეწარსულია. მაგალითად:

ეცერ.: კჰრკანდ მაგ მუსს ოდლაფრდნ (ეცერ.) „ირგვლივ ყველაფერი თოვლს დაეფარა“.

ეცერ.: რიენ ძგიდღრხენქა ქომჯედელდსE (ეცერ.) „მდინარე ნაპირებიდან გადმოსულიყო“.

უნახაობა III პირის ფორმებში აშკარაა. მაგრამ I და II პირის ფორმებში უნახაობის შინაარსი არ ჩანს.

უნახაობის შინაარსი არ ჩანს აგრეთვე უარყოფითი ნაწილაკის გამოყენებისას:

ეცერ.: დარ ომჯედლდს ქორთე (ეცერ.) „არავინ შემოსულა სახლში“.

ეცერ.: სოფელისგა მეთხვარ დას ხახოლდნ (ეცერ.) „სოფელში მონადირე არავის შეხვედრია“.

II თურმეობითის ფორმასთან ხშირად გვხვდება თურმე ნაწილაკი:

ეცერ.: ესნდრ ქEინლმგენე ცხეკთეისგა ომჩედლდსE (ეცერ.) „საქონელი ტყეში შესულიყო თურმე“;

ეცერ.: ნადირ ესნდრ ქორთექა ომჩედლას (ეცერ.) „ნადირი თურმე სახლთან მოსულიყო“;

ეცერ.: ჟელ მთელ ლადელ ყორმჰყ ლHმგენდნ (ეცერ.) „ძალი მთელი დღე კარებთან მდგარიყო“.

ზოგადად სალიტერატურო ქართულში „II თურმეობითისათვის საერთოდ არ უნდა იყოს დამახასიათებელი უნახაობის შინაარსი და მისი მიჩნევა უნახავი აქტის მატარებელ მწკრივად I თურმეობითის გვერდით ნაკლებსარწმუნოა“ (ფეიქრიშვილი 2007: 115).

ამგვარად, ფუნქციურ-სემანტიკური თვალსაზრისით II თურმეობითი I თურმეობითისგან უმთავრესად განსხვავდება ერთი ელემენტით - თანამდევრობით. აღნიშნავს ისეთ მოქმედებას, რომელიც სხვა მოქმედებას წინ უსწრებდა. უნახაობა III პირის ფორმებში აშკარაა, I და II პირის ფორმებში, აგრეთვე უარყოფითნაწილაკიან ფორმებში კი უნახაობის შინაარსი არ ჩანს. დროის მიხედვით წარსულია. ძირითადად თხრობით კილოს გამოხატავს. გარკვეულ შემთხვევებში შესაძლებელია

აღნიშნოს კავშირებითი კილოც, კერძოდ, როცა პირობით-შედეგობითი მოდალობა, ნატვრითობა აღინიშნება.

2.3. II თურმეობითის დიალექტური სახესხვაობები (სხვადასხვა ყალიბის ზმნების ყველა პირის ფორმების დამოწმებით)

1. გარდამავალი ზმნის უღლების ნიმუშები

მიხ@ნ მი ეჯი „მება მე ის”

		ბზ.	ბქვ.		
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი		
I მ-ი-ბ- Pნ	i გE-ი-ბ-Pნ		მ-ი-ბ-@ნ	i გE-ი-ბ-@ნ	
	e ნ-ი-ბ-P ნ			e ნ-ი-ბ-@ნ	
II ჯ-ი-ბ-Pნ	ჯ-ი-ბ-P ნ-ბ		ჯ-ი-ბ-@ნ	ჯ-ი-ბ-@ნ-ბ	
III ხ-ო-ბ-Pნ	ხ-ო-ბ-P ნ-ბ		ხ-ო-ბ-@ნ	ხ-ო-ბ-@ნ-ბ	
		ლნტ.	ლშხ.		
I მ-ი-ბ-@ნ	გE-ი-ბ-@ნ	მ-ი-ბ-ან	გE-ი-ბ-ან		
II ჯ-ი-ბ-@ნ	ჯ-ი-ბ-@ნ-ბ	ჯ-ი-ბ-ან	ჯ-ი-ბ-ან-ბ		
III ხ-ო-ბ-@ნ	ხ-ო-ბ-@ნ-ბ	ხ-ო-ბ-ან	ხ-ო-ბ-ან-ბ		

ბქვ. (ეცერული კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-ი-ბ-@ნ	i გE-ი-ბ-@ნ
	e ნ-ი-ბ-@ნ
II ჯ-ი-ბ-@ნ	ჯ-ი-ბ-@ნ-ბ
III ხ-ო-ბ-@ნ	ხ-ო-ბ-@ნ-ბ

ემხ@ნ მი ეჯი „დამება მე ის” ფაც

		ბზ.	ბქვ.
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი

III ხ-ო-ღვ-@ნ   ხ-ო -ღვ-@ნ -ხ

ემღავ@ნ მი ეჯი „შემეღება მე ის“

		ბზ.	ბქვ.
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ე-მ-ღავ- პ ნ	i ო-გ E -ღავ- პ ნ e ე-ნ-ღავ- პ ნ	ე-მ-ღავ-@ნ	i ო-გ E -ღავ-@ნ e ე-ნ-ღავ-@ნ
II ე-ჯ-ღავ- პ ნ	ე-ჯ-ღავ- პ ნ -ხ	ე-ჯ-ღავ-@ნ	ე-ჯ-ღავ-@ნ-ხ
III ოთ-ღავ- პ ნ	ოთ-ღავ- პ ნ -ხ	ოთ-ღავ -@ნ	ოთ-ღავ-@ნ-ხ

		ლნტ.	ლშხ.
I ე-მ-ღავ-@ნ	ო-გ E -ღავ-@ნ	ე-მ-ღავ-ან	ო-გ E -ღავ-ან
II ე-ჯ-ღავ-@ნ	ე-ჯ-ღავ-@ნ-ხ	ე-ჯ-ღავ-ან	ე-ჯ-ღავ-ან-ხ
III ოთ-ღავ-@ნ	ოთ-ღავ-@ნ-ხ	ოთ-ღავ-ან	ოთ-ღავ-ან-ხ

ბქვ. (ეცერული კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ე-მღავ-@ნ	i ო- გ E -ღავ-@ნ e ე-ნ-ღავ-@ნ
II ე-ჯ-ღავ-@ნ	ე-ჯ-ღავ-@ნ-ხ
III ოთ-ღავ-@ნ	ოთ-ღავ-@ნ-ხ

მიგმ@ნ მი ეჯი „ამეგო მე ის“

		ბზ.	ბქვ.
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-ი-გმ - პ ნ	i გ E -ი-გმ- პ ნ e ნ-ი-გმ- პ ნ	მ-ი გმ -@ნ	i გ E -ი-გმ-@ნ e ნ-ი-გმ-@ნ
II ჯ-ი-გმ- პ ნ	ჯ-ი-გმ- პ ნ-ხ	ჯ-ი-გმ-@ნ	ჯ-ი-გმ-@ნ-ხ
III ხ-ო-გმ- პ ნ	ხ-ო-გმ- პ ნ-ხ	ხ-ო-გმ -@ნ	ხ-ო-გმ-@ნ-ხ

		ლნტ.	ლშხ.
I მ-ი-გმ-@ნ	გ E -ი-გმ-@ნ	მ-ი-გმ-@ნ	გ E -ი-გმ-@ნ
II ჯ-ი-გმ-@ნ	ჯ-ი-გმ-@ნ -ხ	ჯ-ი-გმ-@ნ	ჯ-ი-გმ-@ნ-ხ

	e ლ-ო-ღვ- P ნ-დ		e ლ-ო-ღვ-@ნ-დ
II ხ-ო-ღვ- P ნ	ხ-ო-ღვ- P ნ -დ	ხ-ო-ღვ-@ნ	ხ-ო-ღვ-@ნ-დ
III ხ-ო-ღვ- P ნ	ხ-ო -ღვ- P ნ -ხ	ხ-ო-ღვ-@ნ	ხ-ო-ღვ-@ნ-ხ
	ლნტ.	ლშხ.	
I ხ-ო-ღვ -@ნ	ხ-ო-ღვ-@ნ-დ	ხ-ო-ღვ-ან-ხ E ი	ხ-ო-ღვ-ან-დ
II ხ-ო-ღვ-@ნ	ხ-ო-ღვ-@ნ -დ	ხ-ო-ღვ-ან-ხი	ხ-ო-ღვ-ან-დ
III ხ-ო-ღვ-@ნ	ხ-ო -ღვ-@ნ -ხ	ხ-ო -ღვ-ან -ხ	ხ-ო-ღვ-ან-ხ

ბქვ. (ეცერული კილოკავი)

მხ. რიცხვი   მრ. რიცხვი

I ხ-ო-ღვ -@ნ	i ხ-ო-ღვ-@ნ -დ
	e ლ-ო-ღვ-@ნ-დ
II ხ-ო-ღვ -@ნ	ხ-ო-ღვ-@ნ -დ
III ხ-ო-ღვ-@ნ	ხ-ო -ღვ-@ნ -ხ

ხოხ@ნ ეჯის მი „დავები მას მე“

		ბზ.	ბქვ.
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ხ-ო-ხ- P ნ	i ხ-ო-ბ- P ნ-დ	ხ-ო -ბ-@ნ	i ხ-ო-ბ-@ნ-დ
	e ლ-ო-ბ- P ნ-დ		e ლ-ო-ბ-@ნ-დ
II ხ-ო-ხ- P ნ	ხ-ო -ბ- P ნ -დ	ხ-ო -ბ -@ნ	ხ-ო-ბ-@ნ-დ
III ხ-ო-ხ- P ნ	ხ-ო -ბ- P ნ -ხ	ხ-ო -ბ -@ნ	ხ-ო-ბ-@ნ-ხ
	ლნტ.	ლშხ.	
I ხ-ო-ხ -@ნ	ხ-ო -ბ-@ნ-დ	ხ-ო -ბ - ჰ ნ	ხ-ო-ბ- ჰ ნ-დ
II ხ-ო-ხ -@ნ	ხ-ო-ბ-@ნ -დ	ხ-ო -ბ- ჰ ნ	ხ-ო-ბ- ჰ ნ-ხ
III ხ-ო-ხ -@ნ	ხ-ო -ბ-@ნ -ხ	ხ-ო -ბ- ჰ ნ	ხ-ო-ბ- ჰ ნ-ხ

ბქვ. (ეცერული კილოკავი)

მხ. რიცხვი   მრ. რიცხვი

I ხ-ო-ხ -@ნ	ხ-ო -ბ-@ნ-დ
II ხ-ო-ხ -@ნ	ხ-ო-ბ-@ნ -დ
III ხ-ო-ხ -@ნ	ხ-ო -ბ-@ნ -ხ

2. გარდაუვალი ორპირიანი ზმნის უღლების ნიმუშები

მაზმენ@ნ მი ეჯი „მზმოდა ის მე“

		ბზ.	ბქვ.	
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	
I მ-ა-ზმ-ენ- P ნ	i გE-ა-ზმ-ენ- P ნ	მ-ა-ზმ-ენ-@ნ	i გE-ა-ზმ-ენ-@ნ	
	e ნ- ა-ზმ-ენ- P ნ		e ნ-ა-ზმ-ენ-@ნ	
II ჯ-ა-ზმ-ენ- P ნ	ჯ-ა-ზმ-ენ- P ნ-ხ	ჯ-ა-ზმ-ენ- @ნ	ჯ-ა-ზმ-ენ-ა-@ნ	
III x-ა-ზმ-ენ- P ნ	ხ-ა-ზმ-ენ- P ნ-ხ	ხ-ა-ზმ-ენ-@ნ	ხ-ა-ზმ-ენ-@ნ	

		ლნტ.	ლშხ.	
I მ-ა-ზმ-ენ-ან	გE-ა-ზმ-ენ-ან-ხ	მ-ა-ზმ-ენ-ან	გE-ა-ზმ-ენ-ან	
II ჯ-ა-ზმ-ენ-ან	ჯ-ა-ზმ-ენ-ან-ხ	ჯ-ა-ზმ-ენ-ან	ჯ-ა-ზმ-ენ-ან-ხ	
III x-ა-ზმ-ენ-ან	ხ-ა-ზმ-ენ-ან-ხ	ხ-ა-ზმ-ენ-ან	ხ-ა-ზმ-ენ-ან-ხ	

ბქვ. (ეცერული კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I მ-ა-ზმ-ენ-@ნ	i გუ-ა-ზმ-ენ -@ნ
	e ნ-ა-ზმ-ენ-@ნ
II ჯ-ა-ზმ-ენ-@ნ	ჯ-ა-ზმ-ენ-@ნ -ხ
III x-ა-ზმ-ენ-@ნ	ხ-ა-ზმ-ენ-@ნ-ხ

მაგმენ@ნ ეჯი მი „ამგებოდა ის მე“

		ბზ.	ბქვ.	
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	
I მ-ა-გმ-ენ- P ნ	i გE-ა-გმ-ენ- P ნ	მ-ა-გმ-ენ-ან	i გE-ა-გმ-ენ-ან	
	e ნ-ა-გმ-ენ- P ნ		e ნ-ა-გმ-ენ-ან	
II ჯ-ა-გმ-ენ- P ნ	ჯ-ა-გმ-ენ- P ნ- ხ	ჯ-ა-გმ-ენ-ან	ჯ-ა-გმ-ენ-ან-ხ	
III x-ა-გმ-ენ- P ნ	ხ-ა-გმ-ენ- P ნ-ხ	x-ა-გმ-ენ-ან	ხ-ა-გმ-ენ-ან-ხ	

		ლნტ.	ლშხ.	
I მ-ა-გმ-ენ-ან	გE-ა-გმ-ენ-ან	მ-ა-გმ-ენ-ან	გE-ა-გმ-ენ-ან	

II ჯ-ა-გმ-ენ-ან ჯ-ა-გმ-ენ-ან-ბ ჯ-ა-გმ-ენ-ან ჯ-ა-გმ-ენ-ან-ბ
 III x-ა-გმ-ენ-ან ბ-ა-გმ-ენ-ან-ბ x-ა-გმ-ენ-ან ბ-ა-გმ-ენ-ან-ბ

ბქვ. (ეცერული კილოკავი)

მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი

I მ-ა-გმ-ენ-@ნ i გუ-ა-გმ-ენ-@ნ
 ე ნ-ა-გმ-ენ-@ნ

II ჯ-ა-გმ-ენ-@ნ ჯ-ა-გმ-ენ-@ნ-ბ

III x-ა-გმ-ენ-@ნ ბ-ა-გმ-ენ-@ნ -ბ

მარდენან ეჯი მი „გამზრდოდა ის მე“

ბზ. ბქვ.

მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი

I მ-ა-რდ-ენ-ჲნ i გE-ა-რდ-ენ-ჲნ მ-ა-რდ-ენ-ან i გუ-ა-რდ-ენ-ან
 ე ნ-ა-რდ-ენ-ჲნ ე ნ-ა-რდ-ენ-ან

II ჯ-ა-რდ-ენ-ჲნ ჯ-ა-რდ-ენ-ჲნ-ბ ჯ-ა-რდ-ენ-ან-ბ ჯ-ა-რდ-ენ-ან-ბ

III ხ-ა-რდ-ენ-ჲნ ხ-ა-რდ-ენ-ჲნ -ბ ხ-ა-რდ-ენ-ან-ბ ხ-ა-რდ-ენ-ან -ბ

ლნტ. ლშბ.

I მ-ა-რდ-ენ-@ნ გE-ა-რდ-ენ- @ნ მ-ა-რდ-ენ-ან გE-ა-რდ-ენ-ან

II ჯ-ა-რდ-ენ- @ნ ჯ-ა-რდ-ენ- @ნ-ბ ჯ-ა-რდ-ენ-ან ჯ-ა-რდ-ენ-ან-ბ

III ხ-ა-რდ-ენ-@ნ ხ-ა-რდ-ენ- @ნ -ბ ხ-ა-რდ-ენ-ან ხ-ა-რდ-ენ-ან -ბ

ბქვ. (ეცერული კილოკავი)

მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი

I მ-ა-რდ-ენ-ან i გE-ა-რდ-ენ-ან
 ე ნ-ა-რდ-ენ-ან

II ჯ-ა-რდ-ენ-ან ჯ-ა-რდ-ენ-ან-ბ

III ხ-ა-რდ-ენ-ან ხ-ა-რდ-ენ-ან -ბ

მეყ@ნ ეჯი მი „მყოლოდა მე ის“

ბზ. ბქვ.

მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი

I მ-ე-ყ -ჲნ i გE-ე-ყ-ჲნ მ-ე-ყ -@ნ i გE-ე-ყ -@ნ

	e ნ-ე-ყ- P ნ		e ნ-ე-ყ -@ნ
II ჯ-ე-ყ- P ნ	ჯ-ე-ყ- P ნ-ბ	ჯ-ე-ყ -@ნ	ჯ-ე-ყ -@ნ-ბ
III ხ-ე-ყ- P ნ	ხ-ე-ყ- P ნ-ბ	ხ-ე-ყ -@ნ	ხ-ე-ყ -@ნ-ბ
	ლნტ.	ლშბ.	
I მ-ე-ყ-@ნ	გ ^E -ე-ყ -@ნ	მ-ე-ყ- კ ნ	გ ^E -ე-ყ- კ ნ
II ჯ-ე-ყ-@ნ	ჯ-ე-ყ-@ნ -ბ	ჯ-ე-ყ- კ ნ	ჯ-ე-ყ- კ ნ -ბ
III ხ-ე-ყ-@ნ	ხ-ე-ყ-@ნ -ბ	ხ-ე-ყ- კ ნ	ხ-ე-ყ- კ ნ-ბ

ბქვ. (ეცერული კილოკავი)

მხ. რიცხვი   მრ. რიცხვი

I მ-ე-ყ-@ნ	i გ ^E -ე-ყ -@ნ
	e ნ-ე-ყ-@ნ
II ჯ-ე-ყ-@ნ	ჯ-ე-ყ-@ნ -ბ
III ხ-ე-ყ -@ნ	ხ-ე-ყ-@ნ -ბ

3. აბსოლუტურ ზმნათა უღლების ნიმუშები

ოლბელხ^E@ს^E მი „დავბმულიყავი მე”

ბზ.

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ოლ-ბ ^L ლ-ხ ^E @ს ^E	i ოლ-ბ ^L ლ-ხ ^E @ს ^დ ^E
	e ოლ-ბ ^L ლ-ლ@ს ^დ ^E
II ალ-ბ ^L ლ-ხ@ს ^E	ალ-ბ ^L ლ ხ@ს ^დ ^E
III ალ-ბ ^L ლ-ლას	ალ-ბ ^L ლ-ლასხ

ბქვ.

I ოლ-ბ ^e ლ-ხ ^E @ს ^E	i ოლ-ბელ-ხ ^E @ს ^დ ^E
	e ოლ-ბელ-ლ@ს ^დ ^E
II ოლ-ბელ-ხ@ს ^დ ^E	ოლ-ბელ-ხ@ს ^დ ^E
III ოლ-ბელ-(ლ)ას	ოლ-ბელ-(ლ)ას

ლნტ.

I ოლ-ბელ-ხ ^E @ს ^E	ოლ-ბელ -ხ ^E @ს ^დ ^E
II ალ-ბელ-ხ@ს ^E	ალ-ბელ-ხ@ს ^დ ^E
III ალ-ბე-ლ@ს ^E	ალ-ბე-ლ@ს ^ხ ^E

ლშხ.

I ოლ-ბLლ-ხE@სE ოლ-ბLლ-ხE@სდE

II ალ-ბLლ-ხ@სE ალ-ბLლ-ხ@სდE

III ალბLლ-@სხE ალ-ბLლ-@სხE

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

I ოლ-ბელ-ხE@სE i ოლ-ბელ-ხE@სდE
e ოლ-ბელ-ლ@სდE

II ალ-ბელ-ხ@სE ალ-ბელ-ხ@სდE

III ალ-ბე(ლ)-ლ@სE ალ-ბე(ლ)-ლ@სხE

ოლღაფელხE@სE მი “შევღებოილყავი მე”

ბზ.

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ალ-ღაფLლ-ხE@სE i ოლ-ღაფLლ-ხE@სდE
e ოლ-ღაფLლ-ლ@სდE

II ალ-ღაფLლ-ხ@სE ალ-ღაფLლ-ხ@სდE

III ალ-ღაფLლ-(ლ)@სE ალ-ღაფLლ-(ლ)@სდE

ბქვ.

I ოლ-ღაფელ ხE@სE i ოლ-ღაფელ- ხE@სდE
e ოლ-ღაფელ-ლ@სდE

II ოლ-ღაფელ-ხ@სE ოლ-ღაფელ-ხ@სდE

III ოლ-ღაფე(ლ)-ლ@სE ოლ-ღაფელ-(ლ)@სხE

ლნტ.

I ოლ-ღაფელ-ხE@სE ოლ-ღაფელ-ხE@სდE

II ალ-ღაფელ-ხ@სE ალ-ღაფელ ხ@სდE

III ალ-ღაფელ-(ლ)@სE ალ-ღაფელ-(ლ)@სდE

ლშხ.

I ოლ-ღაფLლ-ხE@სE ოლ-ღაფLლ-ხE@სდE

II ალ-ღაფLლ-ხ@სE ალ-ღაფLლ-ხ@სდE

III ალ-ღაფLლ-(ლ)@სE ალ-ღაფLლ-(ლ)@სხE

ბქვ. (ეცერული კილოკავი)

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ოლ-ღაფელ-ბE@სE

i ოლ-ღაფელ-ბE@სდE

e ოლ-ღაფელ-ლ@სდE

II ოლ-ღაფელ-ბ@სE

ოლ-ღაფელ-ბ@სდE

III ოლ-ღაფელ-(ლ)@სE

ოლ-ღაფელ-(ლ)@სE

ოლრდელბE@სE მი „გავზრდილიყავი მე”

ბქვ.

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ოლ-რდელ-ბE@სE

i ოლ-რდელ-ბE@სდE

e ოლ-რდელ-ლ@სდE

II ოლ-რდელ-ბ@სE

ოლ-რდელ-ბ@სდE

III ოლ-რდელ-(ლ)@სE

ოლ-რდელ-(ლ)@სხE

ბზ.

I ალ-რდLლ-ბE@სE

i ალ-რდLლ-ბE@სდE

e ალ-რდLლ-ლ@სდE

II ალ-რდLლ-ბ@სE

ალ-რდLლ-ბ@სდE

III ალ-რდLლ-(ლ)@სE

ალ-რდLლ-(ლ)@სხE

ლნტ.

I ოლ-რდელ-ბE@სE

ოლ-რდელ-ბE@სდE

II ოლ-რდელ-ბ@სE

ოლ-რდელ ბ@სდE

III ოლ-რდელ-(ლ)@სE

ოლ-რდელ-(ლ)@სხE

ლშხ.

I ოლ-რდLლ-ბE@სE

ოლ-რდLლ-ბE@სდE

II ოლ-რდLლ-ბ@სE

ოლ-რდLლ-ბ@სდE

III პოლ-რდLლ-(ლ)@სE

ოლ-რდLლ-(ლ)@სხE

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ოლ-რდელ-ბE@სE

i ოლ-რდელ-ბE@სდE

e ოლ-რდელ-ლ@სდE

II ოლ-რდელ-ბ@სE

ოლ-რდელ ბ@სდE

თავი III

III თურმეობითი სვანურ კილოებში

3.1. დრო-კილოთა IV ჯგუფის (სერიის) გამოყოფის ისტორიისათვის (ზოგადი დახასიათება)

სვანურ კილოებში, მსგავსად სხვა ქართველური ქვესისტემებისა (მეგრ., იმერ., ლეჩხ., რაჭ., გურ.), გამოყოფილია დრო-კილოთა IV ჯგუფი (სერია), რომელშიც გაერთიანებულია ორი საუღლებელი ერთეული (მწკრივი): III თურმეობითი და IV თურმეობითი. სხვა ქართველურ კილოებში მწკრივთა რაოდენობა მეტია. დრო-კილოთა სხვა ჯგუფის ფორმებისაგან მათ განასხვავებს ყალიბი და ფუნქცია.

აღნიშნული ზმნური ფორმები ადრეული გრამატიკული ლიტერატურის მიხედვით I სერიაშია გაერთიანებული თურმეობითი I-ისა და თურმეობითი II-ის სახელწოდებით (თოფურია 1967: 130-136).

შდრ. დრო-კილოთა III ჯგუფის ფორმათა პარალელურ წარმოებად (ვარიანტებად) არის მიჩნეული მეგრულში (ყიფშიძე 1914: 089; ჩიქობავა 1936:146).

საანალიზო ზმნურ ფორმათა ცალკე სერიად გამოყოფა გ. როგავას სახელთანაა დაკავშირებული. მკვლევარმა აღნიშნული ფორმები დრო-კილოთა IV ჯგუფში გააერთიანა და აწმყოს თურმეობითის მწკრივები უწოდა, განსხვავებით აორისტის თურმეობითის მწკრივებისაგან.

შენიშნულია ისიც, რომ აწმყოს თურმეობითისა და აორისტის თურმეობითის ფორმები განსხვავებულ კონსტრუქციას ქმნიან: აწმყოს თურმეობითის მწკრივებში გარდამავალი ზმნა ნომინატიური კონსტრუქციისაა (თინა ნოჭარაძე თის `ის წერდა თურმე მას"), ხოლო აორისტის

თურმეობითის მწკრივებში _ დატიური კონსტრუქციისა (თის დუჭარუ თინა `მას დაუწერია თურმე"). ამასთანავე, დრო-კილოთა IV ჯგუფში გარდამავალი ზმნა სამპირიანობას ინარჩუნებს, III ჯგუფში _ არა (როგავა, 1953: 18).

IV სერია გამოიყოფა სვანურ კილოებშიც. წარმოდგენილია ორი მწკრივით: III თურმეობითი, IV თურმეობითი (როგავა 1953; ჭუმბურიძე 1986; ონიანი 1998; შდრ. თოფურია 1967: 130-136; მარგიანი-სუბარი 2012).

ჩვენ წარმოდგენილ ნაშრომში ვეყრდნობით გ. როგავას, ზ. ჭუმბურიძის, ა. ონიანის მოსაზრებებს და IV სერიაში განვიხილავთ III და IV თურმეობითებს.

IV სერიის ფორმები არ გვაქვს ჭანურში (თუმცა წინავითარების ნო-პრეფიქსი გამოიყენება). სპეციალური ლიტერატურიდან ცნობილია ჭანურის თურმეობითის ორი ფორმა: ნანამყოუსრულარი თურმეობითი და ნააორისტალი თურმეობითი. აწმყოს თურმეობითის შინაარსი გადმოიცემა ნანამყოუსრულარი თურმეობითით, რომელიც ანალიზური წარმოებისაა: ნამყოუსრულის ფორმა + დორენ (ვიწ.-არქ.)/ერე(ათინ., ხოფ.) მეშველი ზმნა:

ვიწურ-არქაბული

ხოფური

მა ბ-ზუმ-უმ-ტ-ი-დორენ

ბ-ზიმ-უფ-ტ-ერ-ე `თურმე ვზომავდი"

სი ზუმ-უმ-ტ-ი-დორენ

ზიმ-უფ-ტ-ერ-ე `თურმე ზომავდი"

ზუმ-უმ-ტ-უ-დორენ

ზიმ-უფ-ტ-ერ-ე-ნ `თურმე ზომავდა"

(ჩიქობავა 1936: 141).

შდრ. ნააორისტალი თურმეობითი: ბ-ზუმ-ი-დორენ/ბ-ზიმ-ერე `თურმე მიზომავს".

`ჭანური ბზუმუტიდორენ/ბზიმუფტერე _ მეგრული ნობზიმუედი-ს (ვზომავდი თურმე) ტოლფარდია" (როგავა 1953: 27).

შდრ.: IV სერიას გამოყოფენ ლაზურშიც (ქირია 2015: 576, 578). წარმოების ყალიბი: აორისტის ფორმა + -დორტუნ (დორენ „არის“ მეშველი ზმნის უწყვეტელი).

ჭანური ნანამყოუსრულარი თურმეობითის ფორმა ფუნქციური თვალსაზრისით იგივეა, რაც მეგრულ-იმერულ-სვანური თურმეობითები, ხოლო შედგენილობით მსგავსია სვან. III თურმეობითისა.

მაშასადამე, აწმყოს თურმეობითის სპეციფიკური წარმოება დამახასიათებელია არა მხოლოდ მეგრულ-იმერული... კილოებისათვის,

არამედ ჭანური (ლაზური) და სვანური კილოებისთვისაც; ე.წ. IV სერიის ფორმები საერთოქართველური მოვლენა ჩანს და არა რომელიმე დიალექტის ან დიალექტური ჯგუფის კუთვნილება; შდრ. :

შესაძლოა, სვან. ლჲ- მომდინარეობს ლა- პრეფიქსისგან, რომელიც საერთოქართველური ნა-/სა-ს ეკვივალენტი ჩანს (დადიანი, ფუტკარაძე 2005: 42) .

ე.წ. IV სერიის ფორმების საერთოქართველურად აღიარებას არ ეწინააღმდეგება ის ფაქტი, რომ სალიტერატურო ქართულსა და აღმოსავლურ დიალექტებში მსგავსი წარმოების ფორმები არ გვხვდება. შესაბამის შინაარსს გადმოსცემს I თურმეობითის მწკრივი, რომელიც კონტექსტის მიხედვით იმავე მნიშვნელობას აღნიშნავს, რასაც მეგრ.-ჭან.-იმერ.-სვან. აწმყოს თურმეობითი. მაგალითად:

კარგ ადგილას გიცხოვრიათ, _ მითხრა ატენელმა სტუმარმა (=კარგ ადგილას ცხოვრობთ თურმე) (კახაძე 1979: 182).

აწმყოს თურმეობითის ფორმათა მიხედვით თანამედროვე ქართველური ქვესისტემები შეიძლება ორ ჯგუფად დაიყოს: 1. დასავლეთ საქართველოში არსებული ქართველური კილოები (მეგრ., იმერ., ლეჩხ., რაჭ., ჭან., სვან.), რომლებიც აწმყოს თურმეობითის შინაარსს განსხვავებული ყალიბით აღნიშნავენ, 2. სამწიგნობრო ქართული და აღმოსავლეთ საქართველოს დიალექტები, რომლებსაც აწმყოს თურმეობითის სპეციალური ფორმა არ გააჩნიათ და საიმისოდ I თურმეობითს (ან თურმე ნაწილაკდართულ აწმყოს/უწყვეტლის ფორმას) იყენებენ (დადიანი... 2005: 43).

3.2. III თურმეობითის წარმოება

სვანურ კილოებში III თურმეობითი (იგივე I თურმეობითი - ვ. თოფურია, ქ.მარგიანი-სუბარი) რელატიური ზმნაა. სალიტერატურო ქართულში ზუსტი შინაარსი გადმოიცემა ნამყო უსრულის ფორმაზე თურმე ნაწილაკის დართვით.

მწკრივის საწარმოებელი სუფიქსებია ბქვ. -უნ-ა და ბზ., ქსვ. -ინ-ა. დაერთვის სუფიქსმოკვეცილ აწმყოს ფუძეს. როგორც რელატიურ ფორმას, პრეფიქსად აქვს ა- (დიალექტებში სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიანტით გვხვდება).

III თურმეობითის ფორმა უსრული სახისაა, ჩვეულებრივ იცვლება ყველა პირის მიხედვით. ქვემოსვანურში მხოლოდითი რიცხვის I და II პირში მეშველ ზმნას (ხეი, ხი) დაირთავს.

უღლების ნიმუში:

	ბზ.	ლნტ.	ლშხ.	ბქვ.	
1	ხეღემ-ინა	ხეღემ-ნა (ხეი)	ხეაგმ-ინღ-ხეი	ხეღემ-უნა	„ვუმენებდი თურმე“
2	ხღემ-ინა	ხღემ-ნა (ხი)	ხაგმ-ინღ-ხი	ხღემ-უნა	„უმენებდი თურმე“
3	ხღემ-ინა	ხღემ-ნა	ხაგმ-ინა	ხღემ-უნა	„უმენებდა თურმე“

ასევე იწარმოება ფუძედრეკადი ზმნები: ბზ.ლნტ. ხეღკეშ-ინა, ხღკეშ-ინა. ლაშხურში ეგვევა უმღლაუტოდ: ხეაკეშ-ინღ-ხეი, ხაკეშ-ინღ-ხი, ხაკეშ-ინა, ბქვ. ხეღკეშ-უნა, ხღკეშ-უნა („ვუტეხდი, უტეხდი თურმე“)... ხღტხ-უნა („უბრუნებდა თურმე“), და სხვა. ამგვარად: ხაფდ-ინა (შდრ. მი ხვაფდ-ინა, სი ხაფდ-ინა. უნდა: მი ხეაჰედ-ინა, სი ხაჰედ-ინა, ეჯა ხაჰედ-ინა `მე ვაძღევდი თურმე"...) („აძღევდა თურმე“), ლშხ. ქა ხღად-ინა-ხ („აძღევდენ თურმე“), მი ხეატყც-ინა, [აჯა] ხატყც-ინა („მე ვცემდი თურმე“).² ლშხ. ხაბმ-ინა („უბამდა თურმე“), ლეთრას... ჩიქე ზითუნახაAb ხათანინახ, ლო... ბელხანჯარს ხაBდინახ... ი ეჩის ხატრინახ... ოდო თათჟი ქა დღმ ხანწჰრანინახ („სასმელს ჯერ მზეთუნახავს ასმევდენ, შემდეგ... ბელხანჯარს მოუტანდენ თურმე... და იმას ასმევდენ... თორემ თითოზე არ გამოაწურვინებდენ); ეჩის ხაფრებKლნახ („იმას ეფერებოდნენ თურმე“) ... (თოფურია 1967: 130-131).

² ვ. თოფურია მიუთითებს; „ტექსტების მიხედვით -ინ-ა ფორმანტი უნდა ვივარაუდოთ უშგულურში (ხაფდ-ინ-ა, ხატყც-ინ-ა [იხ. ზემოთ], ხათვრ-ინ-ა [ასწავლიდა თურმე]. მი ხვათვ-ინ-ა, სი ხათვრ-ინ-ა... მ. ზავადსკის კი უშგულურისათვის მი ხვღბმუნა, სი ხღბმუნა, აჯა ხღბმუნა... მოჰყავს (გვ. XVIII, ტაბ. I) და იქვე დასძენს, რომ в мулахском говоре хлабнина არისო (ტაბ. I, შნშ. 3). უშგულურში ეს ფორმები შესამოწმებელია“ (თოფურია 1967: 130-131 (სქოლიო))

-უნ-ა / -ინ-ა სუფიქსისეული თავკიდური -უ თუ -ი- ხმოვნები შეიძლება დაიკარგოს და -ნ-ა-ს სახით იყოს წარმოდგენილი. განსაკუთრებით ხშირია ლენტეხურში. მაგალითად: ხამპრ-ინ-ა / ხამპრ-ნ-ა, ბქვ. ხამარ-უნ-ა „უმზადებია თურმე“. შდრ. ლნტ. ხახატღე-ნ-ა „უხატავდა თურმე“ (თოფურია 2008: 45); ბზ. ხაკლღე-ნა, ლნტ. ხაკალღე-ნა („ულეწავდა თურმე“) . . .

ვ. თოფურიას აზრით, „ეს კი იმის მაუწყებელია, რომ -ინა, -უნა ბოლოსართები იშლებიან -ინ-ა, -უნ-ა ელემენტებად. -ა ეგების ნამყოფსრულის მაწარმოებელი იყოს. თუ მართლა -ა ამ ფუნქციის მატარებელი აღმოჩნდა, მაშინ საგულისხმო იქნება ის გარემოება, რომ მხოლ. რიცხვის I და II პირის ფორმები ნამყოფსრულისათვის ჩვეული სუფიქსებით გართულებულნი არ არიან. -უნ-, -ინ- ელემენტების შესახებ ესლა გვეთქმის: -ინ- არა ჩანს -ენ-ის ნასუბსტიტუციევად და პირუკუ. -უნ- კიდევ -ინ- ისაგან მიღებულად. რადგანაც -ინ- წინა ხმოვანს აუმლაუტებს (ბზ. ხამდრ-ინა `უმზადებდა თურმე“. ლნტ. ხახატღე-ნა `უხატავდა თურმე“...), -ენ- კი უძლურია ამ მხრივ (ბქვ. ხამარ-უნა). თუ რა ურთიერთობაა ამათ შორის: სხვადასხვა გზით მომდინარეობენ ესენი, თუ ერთი ფორმანტის სხვადასხვა სახეა, ეს ჯერ კიდევ კითხვად დგას“ (თოფურია 1967: 131).

III თურმეობითში რედუქცია საკმაოდ მოდუნებულია ზემოსვანურ კილოებში: ბზ. ხამდრ-ინ-ა, ბქვ. ხამარ-უნ-ა, ბზ. ხატღბ-ინა, ბქვ. ხატაბ-უნ-ა (შდრ. ლშხ. ხატღბ-ნ-ა `უთლიდა თურმე“) . . .

ცხუმარულ კილოკავში გარდამავალ ზმნათა III თურმეობითში ბალქვემოური -უნა>-ნა სუფიქსის გვერდით ბალსზემოურში არსებული -ინა-ც გვხვდება:

ეჯაბასვდ ესერ ალი ხოსტღრინა ღერმათ მიჩემდ (მაგარდ.) „საიქიოს ეს დაუწერია ღმერთს ჩემთვისო“;

ხატულინახ მახვშის (სვ.) „ემახდნენ თურმე უფროსს“;

ალდრ ხათხელინახ (სვ.) „ესენი თურმე ეძებდნენ“ (შარაძენიძე 1958: 246).

III თურმეობითში ვნებითის ფორმები, გარდამავალთაგან განსხვავებით, -ნლ-/-ოლ- ფორმანტით იწარმოება: იგი ჩაერთვის ზმნის ფუძესა და თურმეობითის ნიშანს შორის.

უღლების ნიმუში:

ბზ.   ლშხ.   ლნტ.   ბქვ.

1 ხეაბ-ნლ-ნა ხეაბ-ნლ-ნღ-ხეი ხეღემ/ნ-ოლ-ნა ხეაბ-ოლ-ნა „ვებმეობდი თურმე“

3 ხაბ-ნლ-ნა ხაბ-ნლ-ნღ ხღემ/ნ-ოლ-ნა ხაბ-ოლ-ნა „ებმეობდაი თურმე“

შდრ. გარდამავალი ზმნა:

ხღემ-ინა ხაბნ-ი-ნა ხღემ-ნა ხღემ-უნ-ა „უბამდა თურმე“.

აღსანიშნავია, რომ **-ნლ-/-ოლ-** ფორმანტის შემდეგ იკუმშება **-ინა/-უნა-**ს თავკიდური ხმოვანი **-ი-/-უ-**. ზემოსვანურსა და ლაშხურში **-ემ** ელემენტი არა ჩანს. მაგალითად: ლნტ. ხღემ/ნ-ოლ-ნა – ზსვ.ლშხ. ხაბ-ნ/ოლ-ნა. „ეს ალბათ იმიტ აიხსნება, რომ ვნებითის ფუძეა აღებულიო, ვიტყოდით, მაგრამ რადგანაც ვნებითში **-ემ** ელემენტი შეიძლება დაცული იყოს: ზსვ.ლშხ. ი-ბ-ი//ი-ბმ/ნ-ი... ამიტომ ზემო მაგალითთა პარალელურად ასეთი ფორმებიც მოგვეპოვება:

1 ბზ. ხეღემ-ნლ-ნა ლშხ. ხეაბმ/ნ-ნლ-ნღ-ხეი ბქვ. ხეღემ-ოლ-ნა

2 ხღემ-ნლ-ნა ხაბმ/ნ-ნლ-ნა ხღემ-ოლ-ნა და ასე: ბზ.ლშხ. ხაგ-ნლ-ნა//ბზ. ხღემ-ნლ-ნა, ლშხ. ხაგმ-ნლ-ნა, ბქვ. ხაგ-ოლ-ნა//ხღემ-ოლ-ნა („უმენდებოდა თურმე“)... **-ნლ-/-ოლ** ჩვეულებრივ დაერთვით: ბზ.ლშხ. ხამღრ-ნლ-ნა, ბქვ.ლნტ. ხამარ-ოლ-ნა („უმზადდებოდა თურმე“), ბზ.ლშხ. ხადგარ-ნლ-ნა, ბქვ.ლნტ. ხადგარ-ოლ-ნა („უკვდებოდა თურმე“), ბქვ. ხახტაე-ოლ-ნა, ლნტ. ხახატაე-ოლ-ნა („ეხატებოდა თურმე“), ლშხ. ხაად-ნლ-ნა ვად, ლნტ. ხაეოდ-ოლ-ნა, ზსვ. ხაჰედ-ნ/ოლ-ნა ეად („ემლეოდა თურმე ნატვრა“), ლნტ. ხაქაჩ-ოლ-ნა (ეჭრებოდა თურმე“), და სხვადასხვა.

ბზ. ლშხ. ლნტ. ბქვ.

1ხეღემენ-**{E}**ნა ხეაგემენ-ნლ-ნღ-ხეი ხეაგემენ-ნა//ხეღემ-ოლ-ნა ხეღემ-ოლ-ნა

3 ხეღემენ-**{E}**ნა ხაგემენ-ნლ-ნღ-ხეი ხაგემენ-ნა//ხეღემ-ოლ-ნა ხეღემ-ოლ-ნა

სხვა ნიმუშები:

ბზ. ხტხტნ-ნა, ლშხ. ხატხენ-ნლ-ნა, ლნტ. ხტეხენ-ნა//ხტეხ-ოლ-ნა, ბქვ. ხტხ-ოლ-ნა („უბრუნდებოდა თურმე“);

ბქვ. ხტდგ-ოლ-ნა, ლნტ. ხტდეგენ-ნა //ხტდეგ-ოლ-ნა („უქრებოდა თურმე“);

ლშხ. ძღჲდ ხოჩკმდ ხახლენ-ნლ-ნა, მარა უმშა~ად დეშერ ხაჩდენ-ნლ-ნა („ძალიან კარგად (უხვდებოდა) უმასპინძლდებოდა თურმე, მაგრამ უმუშევრად ვერავინ წაუვიდოდა თურმე“)...

II ჯგუფის (ფუძედრეკადი) ზმნები სხვადასხვაგვარად იწარმოება: ბალსზემოურსა და ლენტეხურში აწმყოს -ი მოკვეცილ ფუძეს ემატება [-უ/ი]ნა, ლაშხურში კი -ნლ[-]ნა, ხოლო ბალსქვემოურსა და ისევ ლენტეხურში -ენ-ი მოკვეცილთ დაერთვით ბალსქვემოურში -ოლ[-უ]ნი, ლენტეხურში კი -ოლ[-ი]ნა.

ხახლ-ენ-ნლ-ნა „იცოდა თურმე“

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

Ip. მ-ა-ხლ-ენ-ოლ-ნა

i გE-ა-ხლ-ენ-ოლ--na

e n-ა-ხლ-ენ-ოლ-na

IIp. ჯ-ა-ხლ-ენ-ოლ-na

ჯ-ა-ხლ-ენ-ოლ-ნა-ხ

IIIp. ხ-ა-ხლ-ენ-ოლ-na

ა-ხლ-ენ-ოლ-nab

ბალსზემოურში -ენ- > -ტნ-. ფუძეში -ე- გვაქვს: იგი დაცულია ლენტეხურში, ხოლო ზემოსვანურსა და ლაშხურში ამოღებულია, მაგრამ ზემოსვანურში მისი არსებობა -ა- პრეფიქსის უმლაუტობით აშკარავდება (თოფურია 1967: 192).

ვ. თოფურიას აზრით, სუფიქსი `ა ეგებ ნ. უსრულის მაწარმოებელი იყოს“ (იქვე) . -ინ/-უნ სუფიქსთა წარმომავლობა საკვლევიანია.

ამგვარად, III თურმეობით სვანური კილოები ერთნაირად აწარმოებენ: გარდამავალ ზმნათა აწმყოს ფუძეს დაერთვის -უნ-ა (ბქვ.) და -ინ-ა (ბზ., ქსვ.) სუფიქსები. პრეფიქსად წარმოდგენილია ა- (სხვადასხვა ფონეტიკური ვარიანტი). ქვემოსვანურ კილოებში მხ. რიცხვის I და II პირში მეშველ ზმნას (ხEი, ხი) დაირთავს: ხEტგემ-ნა (ხEი) . ვნებითის ფორმებს, გარდამავალთაგან

განსხვავებით, **-ნლ-/-ოლ-** ფორმანტი ჩაერთვის ზმნის ფუძესა და თურმეობითის ნიშანს შორის.

3.3. III თურმეობითის ფუნქციურ-სემანტიკური დახასიათება

III თურმეობითი რელატიური ზმნაა, ძირითადად უნახავ მოქმედებას აღნიშნავს. სალიტერატურო ქართულში შესაბამისი შეინაარსი გადმოიცემა თურმე ნაწილაკიანი უწყვეტლით.

გამოხატავს სხვადასხვა სემანტიკურ ნიუანსს, რომელიც კონტექსტის მიხედვით განირჩევა:

ა) აღნიშნავს წარსულში მომხდარ თხრობითი კილოს შინაარსს.

მაგალითები გამოქვეყნებული ტექსტებიდან:

ბქვ.: ლუნტყოვნე მაროლე ფუსდ ქა ხ@ჭრუნა ი დრევჟი ლახე საბს@რს ქათბიდა, ქახ@ტხუნა, მადეი ქა ლმჰჰოდინ ყ@რჩას ი ს@ვის (192)³ „დატყვევებული კაცების პატრონი შეუთვლიდა და თუ დროულად გადაუხდიდნენ, დაუბრუნებდა, თუ არადა, გაჰყიდდა თურმე ყაბარდოში ან სავში“;

ლზხ.: ჭაშს ჩმმი გარგლა ხასმნლნა (270) „ქმარს ყველას საუბარი ესმოდა თურმე“;

ბქვ.: იმათ სგა ხანბრინოლნა უსურმ@ნთე ლუნტყოვნე მაროლე ლავდითე (192) „იმათი თან ახლდა თურმე სამუსულმანოში დატყვევებულ ადამიანთა გასაყიდად“.

ლზხ.: ქალოქ ოხსკინა რეჭვს, ოხფმშდვა ლოქ ნაშდექ, ოთბინა ლოქ ლიჭმარკლ ი ჟი ლოხ ოხთია ეშხუ ქცევა მინდორ ი ჩუყ ალდაგრლი (273) „გამომხტარა კურდღელი, უსვრია ნამგალი, დაუწყია თურმე (ნაწყება) მოთიბვა, ერთი ქცევა მინდორი მოუთიბავს და მომკვდარა“.

ბზ.: ლატალური: ეჯი ქორმუყე სგ&ნხბმდა, სგა მკმ ოთხიპენა დე თხუმდ ი დე მღრმად, ეჩჟმნ (დსკი) „ის სახლამდე მოუტანია თურმე, შიგნით არ შეუტანინებია არც თავისთვის და არც სხვისთვის, ისე“.

³ მაგალითები აქაც მოყვანილია წიგნიდან: „სვანური ენის ქრესტომათია“, თბ., 1978.

ბზ.: ლატალური: მკლაჟი დახმარებ& სერ ეოლსყედ ოგ გნხნჩუ ლალაგნდ, ერე ქანუმ& **კაზიგენახ** მჰლხბრდ (დსკი) „როგორმე დახმარება გავუწიოთო (გავუკეთოთო) და გვერდით დავუდგეთო, რომ არ გადაესახლებინათ მულახელებს“.

ზმნიწინიანი ფორმით გამოიხატება **უნახავი** მოქმედება:

მიჩა ჭაშვ დემგვამ **ხაჭვდალა** ი მინე საფუსდს იმჟი **ხაცხონ** ერჟი **ხფსვენა** (ბყვ., 192) “თავის ქმარს არაფერს ეკითხებოდა და თავიანთ სამფლობელოს, როგორც უნდოდა, ისე ბატონობდა”.

ეჯკ@ლიბ ჯ@რღვიშ ჩუ **მმმ@r** ერე, მახელვაჟარს ქა **ხასრუნა** ჩიისგა (ბქვ., 192) „ისეთი ძარღვიანი (ძლიერი) ყოფილა, რომ ვაჟკაცებს ასწრებდა თურმე ყველაფერში”.

ბზ.: ლენჯერი: ქორ ლჰგ ერეჩუ, ეჩა ჭედდს **ხეტყუნა**, ამის ა, თეფს, ამხაე **ხფმდუნა** (დსკი) „სახლი რომ დგას იქ, იმის სახლს ურტყამდა თურმე ამას ა, თოფს იქით ესროდა (თურმე)”.

III თურმეობითის ფორმით გადმოიცემა **კავშირებითი კილოს შინაარსი** (პირობით-შედგობითობა):

ბქვ.: სგ@ხიმ ი ქ@ხიმ მ@გ სურუ მჰნჩლი **ხარენა** ი ერჟი **ხასსგენა** ჩი, ერე მ@გ ეჩა ხოლა დაგრობს **ლუმგ@დინ** (192) „შინაური და შორეულიც ყველა მომდურებული ჰყოლია ისე, რომ ყველა ნატრობდა (ნანატრელა) მის სიკვდილს”.

ლზხ.: ალეს ლოქ **ხატყინა** ალ მადრაბს, ყერგკყდენ ლოქ **ლმმკრ**, მაყ ლოქ ვილდ **ხასპინა**, მაყ ირემდ. ათხე ლოქ **ჩ'ოთქეMგა** ალ მადრაბ (285) „ამ მათრახს დაარტყამდა (თურმე), ვინც არ უნდა ყოფილიყო, ხან ჯორად აქცევდა, ხან ირმად, ახლა გაუწყვეტიაო ეს მათრახი”.

მაგალითები ეცერული მეტყველებიდან:

დადემქელიან@რს ბოფმრე მჰრდიდ მაჩენე ზურალარს **ხათმუნახ** „დადემქელიანები ბავშვების გამზდრელად საუკეთესო ქალებს არჩევდნენ (თურმე)”.

ოთარშერ ციოყს მ@გ **ხანჩლუნა**, ხოლემ ლიჩუმს „ოთარშერების ციოყს ყველა უჩიოდა (თურმე) ცუდის კეთებას“.

მაშენე **ბანს** ჟი **ხფმგუნა** ი ესყენა ქორთე ციოყს „ყველაზე დიდ ხარს აუშვებდა თურმე და მიჰყავდა სახლში ციოყს“.

ანგლეზ დეცხენჩუ **ხათრუნა** მა ხად ლეჩემ თამარ დედფ@ლს „ანგელოზი ზეციდან ჩააგონებდა (თურმე), რა უნდა ეთქვა თამარ დედოფალს“.

ლახ ჩუ@თურინა გეზალს, ხოჩა შუკს ხ@გუნა „თუკი ასწავლიდა (თურმე) შვილს, გზაზე დააყენებდა.

ჩოდსკორას ერქას გუს ხუაჰდუნა მა მეროლ ლეჩემ „ რომ დავფიქრებულებიყავი, მივხვდებოდი (თურმე) რა უნდა მეკეთებინა“.

ყანსავ ხაკლ@უნა ქურივ@რს ჭმინს ი ხამარჯუნა ლ@ჭმას „ყანსავი ქერს ულენავდა თურმე და ეხმარებოდა ქვრივებს თიბვაში“.

მუ ხამარუნა ხეკვეს ზეეს ამზაუქა, ლინთუისგა ტებდიდ ერ ხარდენ@ნ ქორშარ „ მამას შემა უნდა ემზადებინა თურმე ზაფხულში, ოჯახი რომ თბილად ჰყოლოდა ზამთარში“.

როგორც ჩანს, III თურმეობითის ფორმა უმთავრესად უნახავ მოქმედებას გამოხატავს. გადმოიცემა წარსულში მომხდარი თხრობითი კილოს შინაარსი. გარკვეულ შემთხვევებში კი კავშირებითი კილოს სემანტიკასაც აღნიშნავს. დაერთვის ხეკვეს „უნდა“ ნაწილაკი.

3.4. III თურმეობითის დიალექტური სახესხვაობები (სხვადასხვა ყალიბის ზმნების ყველა პირის ფორმების დამოწმებით)

1. გარდამავალი ზმნის უღლების ნიმუშები

მიზმუნა ეჯი მი ეჯის „მიზამდა თურმე ის მე მას“

	ბზ.	ბქვ.		
	მზ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მზ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I	მ-ი-ბმ-უნ-ა	i გE-ი-ბმ-უნ-ა e ნ-ი-ბმ-უნ-ა	მ- ი-ბმ-უნ-ა	i გE-ი-ბმ-უნ-ა e ნ-ი-ბმ-უნ-ა
II	ჯ-ი-ბმ-უნ-ა	ჯ-ი-ბმ-უნ-ა-ხ	ჯ-ი-ბმ-უნ-ა	ჯ-ი-ბმ-უნ-ა-ხ
III	x-ო-ბმ-უნ-ა	ხ-ო-ბმ-უნ-ა-ხ	ხ-ო-ბმ-უნ-ა	ხ-ო-ბმ-უნ-ა-ხ
	ლნტ.	ლშხ.		
I	მ-ი-ბმ-უნ-ა	გE-ი-ბმ-უნ-ა	მ-ი-ბმ-უნ-ა	გE-ი-ბმ-უნ-ა
II	ჯ-ი-ბმ-უნ-ა	ჯ-ი-ბმ-უნ-ა	ჯ-ი-ბმ-უნ-ა	ჯ-ი-ბმ-უნ-ა-ხ

III ხ-ო-ბმ-უნ-ა ხ-ოი-ბმ-უნ-ა-ხ ხ-ო-ბმ-უნ-ა ხ-ო-ბმ-უნ-ა-ხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი

I მ-ი-ბმ-უნ-ა i გE-ი-ბმ-უნ-ა

e ნ-ი-ბმ-უნ-ა

II ჯ-ი-ბმ-უნ-ა ჯ-ი-ბმ-უნ-ა-ხ

III ხ-ო-ბმ-უნ-ა ხ-ო-ბმ-უნ-ა-ხ

მირღუნა ეჯი მი ეჯის „თურმე მიზრდიდა ის მე მას”

ბზ. ბქვ.

მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი

I მ-ი-რდ-უნ-ა i გE-ი-რდ-უნ-ა მ-ი-რდ-უნ-ა i გE-ი-რდ-უნ-ა

e ნ-ი-რდ-უნ-ა e ნ-ი-რდ-უნ-ა

II ჯ-ი-რდ-უნ-ა ჯ-ი-რდ-უნ-ა-ხ ჯ-ი-რდ-უნ-ა ჯ-ი-რდ-უნ-ა-ხ

III ხ-ო-რდ-უნ-ა ხ-ო-რდ-უნ-ა-ხ ხ-ო-რდ-უნ-ა ხ-ო-რდ-უნ-ა-ხ

ლნტ. ლშხ.

I მ-ი-რდ-უნ-ა გE-ი-რდ-უნ-ა მ-ი-რდ-უნ-ა გE-ი-რდ-უნ-ა

II ჯ-ი-რდ-უნ-ა ჯ-ი-რდ-უნ-ა-ხ ჯ-ი-რდ-უნ-ა ჯ-ი-რდ-უნ-ა-ხ

III ხ-ო-რდ-უნ-ა ხ-ო-რდ-უნ-ა-ხ ხ-ო-რდ-უნ-ა ხ-ო-რდ-უნ-ა-ხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი

I მ-ი-რდ-უნ-ა i გE-ი-რდ-უნ-ა

e ნ-ი-რდ-უნ-ა

II ჯ-ი-რდ-უნ-ა ჯ-ი-რდ-უნ-ა-ხ

III ხ-ო-რდ-უნ-ა ხ-ო-რდ-უნ-ა-ხ

ხუაბმუნა მი ეჯის ეჯის „ვუბამდი თურმე მე მას მას”

ბზ. ბქვ.

მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი

I ხE-ღ-ბმ-ინ-ა i ხE-ღ-ბმ-ინ-ა-დ ხE-ღ-ბმ-უნ-ა i ხE-ღ-ბმ-უნ-ა-დ

e ლ-ღ-ბმ-ინ-ა-დ e ლ-ღ-ბმ-უნ-ა-დ

II ხ-ღ-ბმ-ინ-ა ხ-ღ-ბმ-ინ-ა-დ ხ-ღ-ბმ-უნ-ა ხ-ღ-ბმ-უნ-ა -დ
 III ხ-ღ-ბმ-ინ-ა ხ-ღ-ბმ-ინ-ა-ხ ხ-ღ-ბმ-უნ-ა ხ-ღ-ბმ-უნ-ა -ხ
 ლნტ. ლშხ.

I ხE-ღ-ბემ-ნა(ხEი) ხE-ღ-ბემ-ნა(ხEიშდ) ხE-ა-ბმ-ინ-K (ხEი) ხE-ა-ბმ-ინ-K (ხEიშდ)
 II ხ-ღ-ბემ-ნა (ხი) ხ-ღ-ბემ-ნა-(ხიშდ) ხ-ა-ბმ-ინ-K (ხი) ხ-ა-ბმ-ინ-K (ხიშდ)
 III ხ-ა-ბემ-ნ-ა ხ-ღ-ბემ-ნ-ა-ხ ხ-ა-ბმ-ინ-ა ხ-ა-ბმ-ინ-ა-ხ
 ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)
 მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი

I ხE-ღ-ბმ-უნ-ა i ხE-ღ-ბმ-უნ-ა-დ
 e ლ-ღ-ბმ-უნ-ა -დ
 II ხ-ღ-ბმ-უნ-ა ხ-ღ-ბმ-უნ-ა -დ
 III ხ-ღ-bm-un-a ხ-ღ-ბმ-უნ-ა-ხ

ხუაღუნა მი ეჯის ეჯის „ვუღებავდი თურმე მე მას მას“

ბზ. ბქვ.

მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი
 I ხE-ღ-ღვ-ინ-ა i ხE-ღ-ღვ-ინ-ა-დ ხE-ღ-ღვ-უნ-ა i ხE-ღ-ღვ-უნ-ა-დ
 e ლ-ღ-ღვ-ინ-ა-დ e ლ-ღ-ღვ-უნ-ა-დ
 II ხ-ღ-ღვ-ინ-ა ხ-ა-ღვ-ინ-ა-დ ხ-ღ-ღვ-უნ-ა ხ-ღ-ღვ-უნ-ა-დ III ხ-ღ-ღვ-
 ინ-ა ხ-ა-ღვ-ინ-ა-ხ ხ-ღ-ღვ-უნ-ა ხ-ღ-ღვ-უნ-ა-ხ
 ლნტ. ლშხ.

I ხE-ღ-ღვ-ინ-ა(ხEი) ხE-ღ-ღვ-ინ-ა(ხEიშდ) ხE-ა-ღვ-ინ-ა(ხEი) ხE-ა-ღვ-ინ-ა(ხEიშდ)
 II ხ-ღ-ღვ-ინ-ა(ხი) ხ-ღ-ღვ-ინ-ა-ხიდ ხ-ა-ღვ-ინ-ა((ხი) ხ-ა-ღვ-ინ-ა-დ III ხ-ღ-
 ღვ-ინ-ა ხ-ღ-ღვ-ინ-ა-ხ ხ-ა-ღვ-ინ-ა ხ-ა-ღვ-ინ-ა-ხ
 ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი
 I ხE-ღ-ღვ-უნ-ა i ხE -ღ-ღვ-უნ-ა-დ
 e ლ-ღ-ღვ-უნ-ა-დ
 II ხ-ღ-ღვ-უნ-ა ხ-ღ-ღვ-უნ-ა-დ
 III ხ-ღ-ღვ-უნ-ა ხ-ღ-ღვ-უნ-ა-ხ

ხუაგმინა მი ეჯის ეჯის „ვუგებდი თურმე მე მას მას“

ზზ. ბჟვ.

მზ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მზ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ხE-ღ-გმ-ინ-ა	i ხE-ღ-გმ-ინ-ა-დ	ხE-ღ-გმ-უნ-ა	i ხE-ღ-გმ-უნ-ა-დ
	e ლ-ღ-გმ-ინ-ა-დ		e ლ-ღ-გმ-უნ-ა-დ
II ხ-ღ-გმ-ინ-ა	ხ-ღ-გმ-ინ-ა-დ	ხ-ღ-გმ-უნ-ა	ხ-ღ-გმ-უნ-ა-დ
III ხ-ღ-გმ-ინ-ა	ხ-ღ-გმ-ინ-ა-ხ	ხ-ღ-გმ-უნ-ა	ხ-ღ-გმ-უნ-ა-ხ
ლნტ.	ლშზ.		

I ხE-ღ-გემ-ნა(ხEი)	ხE-ღ-გემ-ნ-ა(ხEი)	ხE-ა-გმ-ინა-ხEი	ხE-ა-გმ-ინ-ა-ხEიშდ
II ხ-ღ-გემ-ნ-ა(ხი)	ხ-ღ-გმ-ინ-ა(ხი)	ხ-ა-გმ-ინ-ა-ხი	ხ-ა-გმ-ინ-ა-ხიდ
III ხ-ღ-გემ-ნ-ა	ხ-ღ-გმ-ინ-ა-ხ	ხ-ა-გმ-ინ-ა	ხ-ა-გმ-ინ-ა-ხ

ბჟვ. (ეცერ. კილოკავი)

მზ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ხE-ღ-გმ-უნ-ა	i ხE-ღ-გმ-უნ-ა-დ
	e ლ-ღ-გმ-უნ-ა-დ
II ხ-ღ-გმ-უნ-ა	ხ-ღ-გმ-უნ-ა-დ
III ხ-ღ-გმ-უნ-ა	ხ-ღ-გმ-უნ-ა-ხ

ხEანერგაEნა მი ეჯის ეჯის „ვურგავდი თურმე მე მას მას“

ზზ. ბჟვ.

მზ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მზ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ხE-ღ-ნერგაE-ინა	i ხE-ღ-ნერგაE-ინ-ა-დ	ხE -ღ-ნერგაE-ნა	i ხE -ღ-ნერგაE-ნა-დ
	e ლ-ღ-ნერგაE-ინ-ა-დ		e ლ-ღ-ნერგაE-ნ-ა-დ
II ხ-ღ-ნერგაE-ინა	ხ-ღ-ნერგაE-ინა -ხ	ხ -ღ-ნერგაE-ნა	ხ -ღ-ნერგაE-ნა
III ხ-ღ-ნერგაE-ინა	ხ-ღ-ნერგაE-ინა-ხ	ხ-ღ-ნერგაE-ნა	ხ-ღ-ნერგაE-ნა-ხ
	ლნტ.		ლშზ.

I ხE-ღ-ნერგაE-ნა	ხE -ღ-ნერგაE-ნ-ა-დ	ხE -ა-ნერგაE-ნა	ხE -ა-ნერგაE-ნა
II ხ -ღ-ნერგაE-ნა	ხ -ღ-ნერგაE-ნა -ხ	ხE -ა-ნერგაE-ნა	ხE -ა-ნერგაE-ნა
III ხ-ღ-ნერგაE-ნა	ხ-ღ-ნერგაE-ნა-ხ	ხ-ა-ნერგაE-ნა	ხ-ა-ნერგაE-ნა-ხ

ბჟვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ხE -@-ნერგაE-ნა	i ხE -@-ნერგაE-ა-დ e ლ -@-ნერგაE-ა-დ
II ხ -@-ნერგაE-ნა	ხ-@-ნერგაE-ნა -ხ
III ხ-@-ნერგაE-ნა	ხ-@-ნერგაE-ნა-ხ

2. გარდაუვალი ორპირიანი ზმნის უღლების ნიმუშები

ხEაბმოლნა მი ეჯის „თურმე ვებმებოდი მე მას“

	ბზ.	ბქვ.		
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	
I ხE-@-ბმ-Nლ-ნა	i ხE-@-ბმ-Nლ-ნა-დ	ხE-@-ბმ-ოლ-ნა	i ხE-@-ბმ-ოლ-ნა-დ	
	e ლ-@-ბმ-Nლ-ნა-დ		e ლ-@-ბმ-ოლ-ნა-დ	
II ხ-@-ბმ-Nლ-ნა	ხ-@-ბმ-Nლ-ნა-დ	ხ-@-ბმ-ოლ-ნა	ხ-@-ბმ-ოლ-ნა-დ	
III ხ-@-ბმ-Nლ-ნა	ხ-@-ბმ-Nლ-ნა-ხ	ხ-@-ბმ-ოლ-ნა	ხ-@-ბმ-ოლ-ნა-ხ	

	Int.	ISx.	
I ხE-ა-ბემ-ოლ-ნა	ხE-ა-ბემ-ოლ-ნა-დ	ხE-ა-ბმ-Nლ-ნა	ხE-ა-ბმ-Nლ-ნა-დ
II ხ-ა-ბემ-ოლ-ნა	ხ-ა-ბემ-ოლ-ნა-დ	ხ -ა-ბმ-Nლ-ნა	ხ-ა-ბმ-Nლ-ნა-დ
III ხ-ა-ბემ-ოლ-ნა	ხ-ა-ბემ-ოლ-ნა-ხ	ხ-ა-ბმ-Nლ-ნა	ხ-ა-ბმ-Nლ-ნა-ხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I ხ-@-ბმ-ოლ-ნა	i ხE-@-ბმ-ოლ-ნა-დ e ლ-@-ბმ-ოლ-ნა-დ
II ხ -@-ბმ-ოლ-ნა	ხ-@-ბმ-ოლ-ნა-დ
III ხ-@-ბმ-ოლ-ნა	ხ-@-ბმ-ოლ-ნა-ხ

ხEაგმNლნა მი ეჯის „თურმე ავშენებვიარ მე მას“

	ბზ.	ბქვ.		
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	
I ხE-@-გმ-Nლ-ნა	i ხE-@-გმ-Nლ-ნა-დ	ხE -@-გმ-ოლ-ნა	i ხE-@-გმ-ოლ-ნა-დ	

ე ლ-ღ-გმ-ნლ-ნა-დ

ე ლ-ღ-გმ-ოლ-ნა-დ

II ხ-ღ-გმ-ნლ-ნა ხ-ღ-გმ-ნლ-ნა-დ

ხ-ღ-გმ-ოლ-ნა ხ-ღ-გმ-ოლ-ნა-დ

III ხ -ღ-გმ-ნლ-ნა ხ-ღ-გმ-ნლ-ნა-ხ

ხ-ღ-გმ-ოლ-ნა ხ-ღ-გმ-ოლ-ნა-დ

ლნტ.

ლშხ.

I ხE-ღ-გამ-ოლ-ნა ხE-ა-გამ-ოლ-ნა-დ

ხE-ა-გმ-ნლ-ნა ხE-ა-გმ-ნლ-ნა-დ

II ხ-ღ-გამ-ოლ-ნა ხ-ა-გამ-ოლ-ნა-დ

ხ-ა-გმ-ნლ-ნა ხ-ა-გმ-ნლ-ნა-დ

III ხ-ღ-გამ-ოლ-ნა ხ-ა-გამ-ოლ-ნა-ხ

ხ-ა-გმ-ნლ-ნა ხ-ა-გმ-ნლ-ნა-ხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ხE-ღ-გმ-ოლ-ნა i ხE-ღ-გმ-ოლ-ნა-დ

ე ლ-ღ-გმ-ოლ-ნა-დ

II ხ-ღ-გმ-ოლ-ნა ხ-ღ-გმ-ოლ-ნა-დ

III ხ-ღ-გმ-ოლ-ნა ხ-ღ-გმ-ოლ-ნა-ხ

ხEარდოლნა მი ეჯის „თურმე გავზრდივარ მე მას“

ბქვ.

ბზ.

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ხE-ღ-რდ-ოლ-ნა i ხE-ღ-რდ-ოლ-ნა-დ ხE-ღ-რდ-ნლ-ნა i ხE-ღ-რდ-ნლ-ნა-დ

ე ლ-ა-რდ-ოლ-ნა-დ

ე ლ-ღ-რდ-ნლ-ნა-დ

II ხ-ღ-რდ-ოლ-ნა ხ-ღ-რდ-ოლ-ნა-დ

ხ-ღ-რდ-ნლ-ნა

ხE-ღ-რდ-ნლ-ნა-დ

III ხ-ა-რდ-ოლ-ნა ხ-ღ-რდ-ოლ-ნა-ხ

ხ-ღ-რდ-ნლ-ნა

ხE-ღ-რდ-ნლ-ნა-ხ

ლნტ.

ლშხ.

I ხE-ღ-რდ-ოლ-ნა ხE-ღ-რდ-ოლ-ნა-დ ხE-ა-რდ-ნლ-ნა ხE-ა-რდ-ნლ-ნა-დ

II ხ-ღ-რდ-ოლ-ნა ხ-ღ-რდ-ოლ-ნა-დ ხ-ა-რდ-ნლ-ნა

ხE-ა-რდ-ნლ-ნა-დ

III ხ-ღ-რდ-ოლ-ნა ხ-ღ-რდ-ოლ-ნა-ხ ხ-ა-რდ-ნლ-ნა

ხE-ა-რდ-ნლ-ნა-ხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ხE-ა-რდ-ოლ-ნა i ხE-ა-რდ-ოლ-ნა-დ

ე ლ-ა-რდ-ოლ-ნა-დ

II ხ-ა-რდ-ოლ-ნა ხ-ა-რდ-ოლ-ნა-დ

III ხ-ა-რდ-ოლ-ნა ხ-ა-რდ-ოლ-ნა-ხ

ხეახელილნა მი ეჯის „თურმე შევხვედრივარ მე მას“

ბზ.

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ხე-ღ-ხეელ-ნლ-ნა

i ხე-ღ-ხეელ-ნლ-ნა-დ

e ლ-ღ-ხეელ-ნლ-ნა-დ

II ხ-ღ-ხეელ-ნლ-ნა

ხ-ღ-ხეელ-ნლ-ნა-დ

III ხ-ღ-ხეელ-ნლ-ნა

ხ-ღ-ხეელ-ნლ-ნა-ხ

ბქვ.

I ხე-ღ-ხეელ-ოლ-ნა

i ხე-ღ-ხეელ-ოლ-ნა-დ

e ლ-ღ-ხეელ-ოლ-ნა

II ხ-ღ-ხეელ-ოლ-ნა

ხ-ღ-ხეელ-ოლ-ნა-დ

III ხ-ღ-ხეელ-ოლ-ნა

ხ-ღ-ხეელ-ოლ-ნა-დ

ლნტ.

I ხე-ღ-ხეელ-ოლ-ნა

ხე-ღ-ხეელ-ოლ-ნა-დ

II ხ-ღ-ხეელ-ოლ-ნა

ხ-ღ-ხეელ-ოლ-ნა-დ

III ხ-ღ-ხეელ-ოლ-ნა

ხ-ღ-ხეელ-ოლ-ნა-ხ

ლშხ.

I ხე-ა-ხეელ-ნლ-ნა

ხე-ა-ხეელ-ნლ-ნა-დ

II ხ-ა-ხეელ-ნლ-ნა-დ

ხ-ა-ხეელ-ნლ-ნა-დ

III ხ-ა-ხეელ-ნლ-ნა-ხ

ხ-ა-ხეელ-ნლ-ნა-ხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

I ხე-ა-ხეელ-ოლ-ნა

i ხე-ა-ხეელ-ოლ-ნა-დ

e ლ-ა-ხეელ-ოლ-ნა-დ

II ხ-ა-ხეელ-ოლ-ნა

ხ-ა-ხეელ-ოლ-ნა-დ

III ხ-ა-ხეელ-ოლ-ნა

ხ-ა-ხეელ-ოლ-ნა-ხ

3. აბსოლუტურ ზმნათა უღლების ნიმუშები

ხეიბმილნა „თურმე ვიბმებოდი მე“

ბზ.

ბქვ.

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ხE -ი-ბმ-Nლ-ნა i ხE-ი-ბმ-Nლ-ნა-დ ხE -ი-ბმ-ოლ-ნა i ხE -ი-ბმ-ოლ-ნა-დ
e ლ-ი-ბმ-Nლ-ნა-დ e ლ-ი-ბმ-ოლ-ნა-დ

II ხ -ი-ბმ-N ლ-ნა ხ-ი-ბმ-Nლ-ნა-დ ხ -ი-ბმ-ოლ-ნა ხ-ი-ბმ-ოლ-ნა-დ

II ი-ბმ-N ლ-ნა ი-ბმ-Nლ-ნა-ხ ი-ბმ-ოლ-ნა ი-ბმ-ოლ-ნა-ხ

ლნტ. ლშხ.

I ხE -ი-ბმ-ოლ-ნა ხE-ი-ბმ-ოლ-ნა-დ ხE -ი-ბმ-Nლ-ნა ხE -ი-ბმ-Nლ-ნა-დ

II ხ -ი-ბმ-ოლ-ნა ხ-ი-ბმ-ოლ-ნა-დ ხ -ი-ბმ-Nლ-ნა ხ -ი-ბმ-Nლ-ნა-დ

II ი-ბმ-ოლ-ნა ი-ბმ-ოლ-ნა-ხ ი-ბმ-Nლ-ნა ი-ბმ-Nლ-ნა-ხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი

I ხE-ი-ბმ-Nლ-ნა i ხE-ი-ბმ-Nლ-ნა-დ

e ლ-ი-ბმ-Nლ-ნა-დ

II ხ ი-ბმ-Nლ-ნა ხ-ი-ბმ-Nლ-ნა-დ

III ი-ბმ-Nლ-ნა ი-ბმ-Nლ-ნა-ხ

ხEიგმNლნა მი „თურმე ვშენდებოდი მე“

ბზ. ბქვ.

მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი

I ხE-ი-გმ-Nლ-ნა i ხE -ი-გმ-Nლ-ნა-დ ხE-ი-გმ-ოლ-ნა i ხE -ი-გმ-ოლ-ნა-დ

e ლ -ი-გმ-Nლ-ნა-დ e ლ -ი-გმ-ოლ-ნა-დ

II ხ -ი-გმ-Nლ-ნა ხ -ი-გმ-Nლ-ნა-დ ხ-ა-გმ-ოლ-ნა ხ -ი-გმ-ოლ-ნა-დ

III ი-გმ-Nლ-ნა ი-გმNლ-ნა-ხ ი-გმ-ოლ-ნა ი-გმ-ოლ-ნა-ხ

ლნტ. ლშხ.

I ხE -ი-გმ-ოლ-ნა ხE -ი-გმ-ოლ-ნა-დ ხE-ი-გმ-Nლ-ნა ხE -ი-გმ-Nლ-ნა-დ

II ხ -ი-გმ-ოლ-ნა ხ-ი-გმ-ოლ-ნა-დ ხ-ი-გმ-Nლ-ნა ხ-ი-გმ-Nლ-ნა-დ

III ი-გმ-ოლ-ნა ი-გმ-ოლ-ნა-ხ ი-გმ-Nლ-ნა ი-გმ-Nლ-ნა-ხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი

I ხE-ი-გმ-ოლ-ნა i ხE -ი-გმ-ოლ-ნა-დ

e ლ -ი-გმ-ოლ-ნა-დ

II ხ-ი-გმ-ოლ-ნა ხ-ი-გმ-ოლ-ნა-დ

ხEირდოლნა მი „თურმე ვიზრდებოდი მე”

ბზ.

ბქვ.

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ხE-ი-რდ-ნლ-ნა	i ხE-ი-რდ-ნლ-ნა-დ	ხE-ი-რდ-ოლ-ნა	i ხE-ი-რდ-ნლ-ნა-დ
	e ლ-ი-რდ-ნლ-ნა-დ		e ლ-ი-რდ-ნლ-ნა-დ

II ხ-ი-რდ-ნლ-ნა	ხ-ი-რდ-ნლ-ნა-დ	ხ-ი-რდ-ოლ-ნა	ხ-ი-რდ-ოლ-ნა-დ
-----------------	----------------	--------------	----------------

III ი-რდ-ნლ-ნა	ი-რდ-ნლ-ნა-ხ	ი-რდ-ოლ-ნა	ი-რდ-ოლ-ნა-ხ
	ლნტ.		ლშხ.

I ხE-ი-რდ-ოლ-ნა	ხE-ი-რდ-ოლ-ნა-დ	ხE-ი-რდ-ნლ-ნა	ხE-ი-რდ-ნლ-ნა-დ
-----------------	-----------------	---------------	-----------------

II ხ-ი-რდ-ოლ-ნა	ხ-ი-რდ-ოლ-ნა-დ	ხ-ი-რდ-ნლ-ნა	ხ-ი-რდ-ნლ-ნა-დ
-----------------	----------------	--------------	----------------

III ი-რდ-ოლ-ნა	ი-რდ-ოლ-ნა-ხ	ი-რდ-ნლ-ნა	ი-რდ-ნლ-ნა-ხ
----------------	--------------	------------	--------------

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ხE-ი-რდ-ოლ-ნა	i ხE-ი-რდ-ოლ-ნა-დ
	e ლ-ი-რდ-ოლ-ნა-დ

II ხ-ი-რდ-ოლ-ნა	ხ-ი-რდ-ოლ-ნა-დ
-----------------	----------------

III ი-რდ-ოლ-ნა	ი-რდ-ოლ-ნა-ხ
----------------	--------------

თავი IV

IV თურმეობითი სვანურ კილოებში

4.1. IV თურმეობითის წარმოება

სვანურის IV თურმეობითის (თურმეობითი II - ვ. თოფურია, ქ. მარგიანი-სუბარი) ფორმები თავისებური შედგენილობისაა. IV თურმეობითის ყალიბია: **ლჰ-მა + აწმყოს ფუძე + უნ-ე**, ან: **ლჰ--+მა + (აწმყოს ფუძე) ე + მეშველი ზმნა**. პრეფიქსები ყოველთვის სახეზეა, სუფიქსები კი – არა. სვანური IV თურმეობითი კონსტრუქციით განსხვავდება მეგრულის შესაბამისი ფორმისაგან: იგი აბსოლუტური წარმოებისაა:

ბზ. ლჰმგმძენ ხეი	ლნტ. ლჰმცემ ხეი	„ნაშენებვარ“
ლჰმგმძენ ხი	ლჰმცემ ხი	
ლჰმგმძენ ლი	ლჰმცემ ლი	

(თოფურია 1967: 131).

უღლების ნიმუშები:

ბზ.	ეცერ.	ბერ.	ლაშხ.	ლენტ.
1 ლჰმგმძენ ხეი	ლჰმგმძნე ხეი	ლჰმგემინ ხეი	ლჰმგემნელ ხეი	ლჰმცემ ხეი
2 ლჰმგმძენ ხი	ლჰმგმძნე ხი	ლჰმგემინ ხი	ლჰმგემნელ ხი	ლჰმცემ ხი
3 ლჰმგმძენ ლი	ლჰმგმძნე ლი	ლჰმგემინ ლი	ლჰმგემნელი	ლჰმცემ ლი

(იქვე: 131).

სალიტერატურო ქართულში IV თურმეობითის ზუსტი შესატყვისი ზმნური ფორმა არ არის. შეესაბამება შემდეგ კონსტრუქციას: **ნა- პრეფიქსიანი მიმღეობა + მეშველი ზმნა: ნაშენებვარ, ნაშენებხარ, ნაშენება**. მოყვანილ ფორმებში ყველაზე ახალი ლაშხური ჩანს; აღწერითი ფორმების მსგავსად, აქაც მეშველი ზმნის III პირის **ლ-** ნიშანი ფუძეს შეხორცეობს და **-ე** გაგრძელებულა (ლჰმგემნ-L-ლ ხეი), სხვა მხრით კი უმთავრესად ეცერულსა გავს.

ვ. თოფურიას აზრით, ლH- პრეფიქსი შეიძლება ნამყოს მიმღეობის ლH- იყოს. საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ სვანურ კილოებში ნამყო დროის მიმღეობის ძირითად მაწარმოებლად სწორედ ლH- პრეფიქსია, მაგ.: ლH-გ-ე `აგებული“, ლH-ქEით `მოპარული“, ლH-მ-ე `შეჭმული“, ლH-ბ-ე `დაბმული“... (თოფურია 1979: 218-219). ნა- პრეფიქსი წარსული დროის ფორმებში შედარებით იშვიათია. ამით უნდა აიხსნას ნა-ს ნაცვლად ლH- პრეფიქსის გამოყენება IV თურმეობითის ფორმებთან.

ჩანს, IV თურმეობითის წარმოების მხრივ სვანური კილოები და კილოკავები სხვაობას წარმოაჩენენ როგორც ფონეტიკის დონეზე, ისე მაწარმოებელი აფიქსების მხრივაც. საინტერესო ვითარებას გვიჩვენებს ბალსქვემოური კილოს ეცერული კილოკავი. გარდამავალი და გარდაუვალი ზმნების უღლება მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია.

გარდამავალ ზმნათა წარმოება. ნიმუშად წარმოვადგენთ **IHmბმიე(ლ)-ხEი** „ვნაზამვარ/ვაზამდი თურმე“ ზმნის პარადიგმას, რომელიც სხვადასხვა ვარიანტით იხმარება.

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I IHm-ბმ/ემ-იე(ლ)-ხEი i IHm-ბმ/ემ-ნე(ლ)-ხEიდ (1)

e IHm-ბმ/ემ-ნე(ლ)-ლიდ

II IHm-ბმ/ემ-ნე(ლ)-ხი IHm-ბმ/ემ-ნე(ლ)-ხიდ

III IHm-ბმ/ემ-ნე(ლ)-ლი IHm-ბმ/ემ-ნე(ლ)-ლიხ

I IHm-ბმ/ემ-ელ-იე(ლ)-ხEი i IHm-ბმ/ემ-ელ-ნე(ლ)-ხEიდ (2)

e IHm-ბმ/ემ-ელ-ნე(ლ)-ლიდ

II IHm-ბმ/ემ-ელ-ნე(ლ)-ხი IHm-ბმ/ემ-ელ-ნე(ლ)-ხიდ

III IHm-ბმ/ემ-ელ-ნე(ლ)-ლი IHm-ბმ/ემ-ელ-ნე(ლ)-ლიხ

I IHm-ბმ/ემ-ინ-ხEი i IHm-ბმ/ემ-ინ-ხEიდ (3)

e IHm-ბმ/ემ-ინ-ლიდ

II IHm-ბმ/ემ-ინ-ხი IHm-ბმ/ემ-ინ-ხიდ

III IHm-ბმ/ემ-ინ-(ლი) IHm-ბმ/ემ-ინ-(ლი)ხ

I IHm-ბმ/ემ-ი/უ/Hნ-ხEი i IHm-ბმ/ემ-ი/უ/Hნ-ხEიდ (4)

e IHm-ბმ/ემ-ი/უ/Hნ-ლიდ

II IHm-ბმ/ემ-ი/უ/Hნ-ხი IHm-ბმ/ემ-ი/უ/Hნ-ხიდ

III IHm-ბმ/ემ-ი/უ/Hნ-ლი IHm-ბმ/ემ-ი/უ/Hნ-ლიხ

I IHm-ბმ/ემ-უ/Hნ-ინ-ხEი i IHm-ბმ/ემ-უ/Hნ-ინ-ხEიდ (5)

e IHm-ბმ/ემ-უ/Hნ-ინ-ლიდ

II IHm-ბმ/ემ-უ/Hნ-ინ-ხი IHm-ბმ/ემ-უ/Hნ-ინ-ხიდ

III IHm-ბმ-უ/Hნ-ინ-ლი IHm-ბმ-უ/Hნ-ინ-ლიხ

I IHm-ბმ/ემ-ხEი i IHm-ბმ/ემ-ხEიდ (6)

e IHm-ბმ/ემ-ლიდ

II IHm-ბმ/ემ-ხი IHm-ბმ/ემ-ხიდ

III IHm-ბმ/ემ-ლი IHm-ბმ/ემ-ლიხ

როგორც ვხედავთ, მოცემული ზმნა ეცერულ მეტყველებაში IV თურმეობითში სხვადასხვა ფონეტიკურ-ფორმობრივი ნაირსახეობით გამოიყენება. პრეფიქსები ყოველთვის წარმოდგენილია, სუფიქსები ძირითადად სახეზეა, იშვიათად კი არ ჩანს (ლენტეხურის მსგავსად). კონკრეტულად:

ა) **ლH-** პრეფიქსი უცვლელი სახით გვხვდება;

ბ) **-მა-** პრეფიქსისეული ა ხმოვანი, როგორც წესი, გაუჩინარებულია: **მა- > მ-**. შდრ. ლენტეხური, სადაც ის ყველა შემთხვევაში დაცულია პალატალიზებული (უმლაუტიანი) სახით. ლHმმრდე(ლ)ხEი „ვიყავი თურმე“. ეს გარდაუვალია და ა ხმოვანი სახეზეა.

გ) **-უნ-ე** სუფიქსისეული **-ე** ხშირად მოკვეცილია, **-უ** კი ვიწროვდება და მის მონაცვლედ ნეიტრალური ხმოვანი (H) გვევლინება: **-უნ-ე > -Hნ** (№4,5 ნიმუშები), ზოგჯერ საერთოდ უჩინარდება. **-უნ** ეცერულში ფონეტიკურ ნიადაგზე აგრეთვე იცვლება **-ინ-ად**: **-უნ-ე > -én > -Eინ > -ინ** (№3,5 ნიმუშები). შდრ. **ინ** ჩვეულებრივი სუფიქსია ბეჩოურში, ლაშხურში, იშვიათია ბზ.-ში. **-უნ/-Hნ** სუფიქსთან ერთად ზმნურ ფორმაში წარმოდგენილია **-ინ**: IHm-ბმ/ემ-უ/Hნ-ინ-ხEი (№5 ნიმუში). **-უნ-ე** სუფიქსისეული **უ** შეიძლება დაიკარგოს და ჩვეულებრივ **-ნე-ს** სახით იყოს წარმოდგენილი ეცერულში

(აგრეთვე ბალზემოურსა და ლაშხურში): ლ^{ჰმმარ-ნე-ლი} („ნამზადება“), ლ^{ჰმბან-ნე-ლი} („ნახნავა“)... ეცერულ მეტყველებაში, ბალზემოურისა და ლაშხურის მსგავსად, III პირის ლ- ნიშანი შეხორცებულია და გვხვდება სამივე პირის ფორმაში (№1,2 ნიმუშები). შდრ. ლშხ. ლ^{ჰმბან-ნლ} ხ^{ეი} („ნახნავარ“), ლ^{ჰმბან-ნლ} ხი („ნახნავხარ“), ლ^{ჰმბან-ნლი} („ნახნავა“)... ეცერულში -ნე სუფიქსის წინ შეიძლება ჩაერთოს -ელ სუფიქსი: I^{ჰმ-ბე/ემ-ელ-იე(ლ)-ხეი...} (№2 ნიმუში). იშვიათად ზმნური ფორმები IV თურმეობითში -უნ-ე-ს გარეშე იწარმოება: I^{ჰმ-ბემ-ხეი} (იხ. №6 ნიმუში). მსგავსი წარმოება ლენტეხურისთვისაა დამახასიათებელი: ლ^{ჰმბატე} ლი („ნახატავა“), ლ^{ჰმბე-რ} ლი („ნაწერა“)... სხვა კილოებში ანალოგიური ფაქტები იშვიათია. -უნ-ე უცვლელი სახით იშვიათად გვხვდება ეცერულში (აგრეთვე ლახამულურში) სხვა ზმნებთან: ლ^{ჰმ-კარ-უნ-ე} ლი („ნაღება“)... ასევე, -უნ-ე > -ენ-ე გვაქვს ეცერულში (ზოგჯერ ბალზემოურშიც) სხვა ნიმუშებში. მაგ.: ლ^{ჰმდიგ-ენე} ლი („ნაქრობა“), ლ^{ჰმტიხ-ენე} ლი („ნაბრუნება“)...

დ) ეცერულში III პირში -ინ სუფიქსი გამოვლინდება: I^{ჰმ-ბე/ემ-ინ} (№3 ნიმუში). სხვა ნიმუშები: ლ^{ჰმბან-ინ} („ნახნავა“), ლ^{ჰმკალე-ინ} („ნალეწა კალოს“). მსგავსი წარმოება დასტურდება ლაშხურში.

ე) -უნ-ე (და მისი ფონეტიკური სახესხვაობები: -ენ-ე// -ნ-ე, -ენ// -^{ენ} // -ინ) ხშირად არ გააჩნია -დლ... ელემენტთან ზმნებს ეცერულში: ლ^{ჰმდირდლ} („ნამდერა“), ლ^{ჰმდირბდლ} („ნაცხოზა“), ლ^{ჰმქედდლ} („ნაკითხავა“)... ასეა -ილ ელემენტთან ზმნები ბალზემოურში: ლ^{ჰმდირბილ} („ნაცხოზა“), ლ^{ჰმქედილ} („ნაკითხავა“). შდრ. ეცრ. ლ^{ჰმდირდლ-ინ} „ნამდერა“, ლ^{ჰმდირბდლ-ინ} „ნაცხოზა“,

ვ) მოცემული ზმნის ფუძე ეცერულში @/ე პარალელური გახმოვანებით იხმარება.

IV თურმეობითის მაწარმოებელი აფიქსების წარმომავლობის შესახებ არსებობს სხვადასხვა მოსაზრება. კერძოდ:

ვ. თოფურიას ვარაუდით, IV თურმეობითის – „თურმეობით II-ის (ლ^{ჰ-} + მ^{ა-...} + ...-უნ-ე) აფიქსებში ლ^{ჰ-} ნამყოფ მიმღეობის ლ^{ჰ-} უნდა იყოს. ამის სასარგებლოდ ლაპარაკობს: 1. -ე ბოლოსართის გამოვლენა, 2. მეშველი ზმნის გამოყენება და 3. ძირითადი -ან, -ეს, ლა- პრევერბის მოხმარება.

მართლაც, ყველა ეს (ნამყოს მიმღეობისაგან ნაწარმოებ) აღწერით ფორმებს ახასიათებს” (თოფურია 1967: 134-135).

სვანურ კილოებში ნამყო დროის მიმღეობის ძირითად მაწარმოებლად სწორედ ლ^ჰ- პრეფიქსი გამოიყენება, მაგ.: ლ^ჰ-გ-ე `აგებული“, ლ<sup>ჰ</sup>-ქ<sup>ე</sup>ით `მოპარული“, ლ^ჰ-მ-ე `შეჭმული“, ლ<sup>ჰ</sup>-ბ-ე `დაბმული“... (თოფურია 1979: 218-219). ნა- პრეფიქსი წარსული დროის ფორმებში შედარებით იშვიათია. ამით უნდა აიხსნას ნა-ს ნაცვლად ლ^ჰ- პრეფიქსის გამოყენება IV თურმეობითის ფორმებთან.

შესაძლოა, სვან. ლ^ჰ- მომდინარეობს ლა- პრეფიქსისგან, რომელიც საერთოქართველური ნა-/სა-ს ეკვივალენტი ჩანს (დადიანი... 2005: 42). ამდენად, სვანური კილოების IV თურმეობითი სტრუქტურული თვალსაზრისით მეგრულ-იმერულ-ლეჩხუმურ-რაჭულ ნა- პრეფიქსიან ფორმათა გვერდით დადგება.

ვ. თოფურიას აზრით, სხვა ფორმანტების, სახელდობრ, „-მა-, -უნ-ის ფუნქცია სარკვევია” (თოფურია 1967: 134-135).

შდრ. მ^ჰ (<-მა-) პრეფიქსიც მიმღეობურია, კერძოდ, სასუბიექტო მიმღეობისა (მარგიან-სუბარი 2012: 96).

ზოგადად, სვანურ კილოებში ნამყოს მიმღეობის მაწარმოებლად ლ^ჰ- პრეფიქსთან თავისუფლად მონაცვლეობს მ^ჰ- პრეფიქსი.

რაც შეეხება მ^ჰ (<-მა-) პრეფიქსს, გამოითქვა მოსაზრება, რომ ისიც მიმღეობურია, კერძოდ, სასუბიექტო მიმღეობისა (მარგიან-სუბარი 2012: 96).

ზოგადად, სვანურ კილოებში ნამყოს მიმღეობის მაწარმოებლად ლ^ჰ- პრეფიქსთან თავისუფლად მონაცვლეობს მ^ჰ- პრეფიქსი:

მ^ჰ-ჯ^{ებ} // ლ^ჰ-ჯ^{ებ} „მოხარშული”

მ^ჰ-ტ^{ებ} // ლ^ჰ-ტ^{ებ} „შემწვარი”

მ^ჰ-ჭ^ე // ლ^ჰ-ჭ^ე „გამომცხვარი” (ონიანი 1998: 269).

ქ. მარგიან-სუბარის აზრით, „ამ აფიქსთა ფუნქცია მიმღეობებში მხოლოდ დროის ასახვა არ უნდა იყოს; ისინი ერთმანეთს უბრალოდ კი არ ენაცვლებიან (თუმცა ტენდენცია მათი გაერთმნეიშვნელიანებისა მართლაც ძლიერია), არამედ აქტივ-პასივის ნიუანსს აფიქსირებენ სხვადასხვაგვარად:

ლ^ჰ-ჯ^{ებ} – „ის რაც მოხარშეს”, მ^ჰჯ^{ებ} – „მოხარშული, არა უმი”;

ლ^ჰ-კრ-ე - „გაღებული“ (ვინმესგან), მ^ჰკ^ღრ - „ღია“;

ლ^ჰ-ჟრ-ე „დასველებული“, მ^ჰ-ჟირ „სველი“;

ლ^ჰ-ნ^ღყ // ლ^ჰ-ნ^ყე - გამოცხობილი“, მ^ჰ-ჭე „გამომცხვარი“...

მ^იან მიმღებებს ის ზმნები შეესაბამება, რომელთა სუბიექტი თვითმოქმედია, თვითმოძრაია, „მაგრამ მხოლოდ სემანტიკურად – გრამატიკულად ისინი გარდაუვალი ზმნებია და ნომინატიური კონსტრუქციისაა, თუმცა ეს მ^ჰ-ს ფუნქციას ეჭვქვეშ ვერ აყენებს. ვინაიდან თურმეობითი II ნებისმიერ შემთხვევაში პროცესს გულისხმობს, მწკრივში დამკვიდრდა -მ^ჰ- (<-მა-) პრეფიქსი, რომლის ფუნქციაც დინამიკის, აქტივობის ასახვაა“ (მარგიან-სუბარი 2012: 97).

აღნიშნულია ისიც, რომ II თურმეობითს დინამიკურობასთან ერთად უნახაობაც უნდა გამოეხატა, რისთვისაც მან სუფიქსაცია გამოიყენა, კერძოდ, -უნ სუფიქსი.

-უნ- სუფიქსი მხოლოდ მატერიალურად როდი ემთხვევა სვანურში მყოფადუსრულის, პირობითისა და I თურმეობითის სუფიქსს! ჩამოთვლილ შემთხვევებში ზმნური ფორმით გადმოცემულია წარსული, მაგრამ გარკვეული პირობის შემცველი, უნახავი ან, ასევე პირობის შემცველი, მომავალში შესასრულებელი, საეჭვო, სავარაუდო და, თავისთავად, ევიდენციალური მოქმედება (შდრ. ქართ. ‘რომ’ მეკეთებინა, ‘რომ’ გამაკეთებ-ინ-ა...).

მკვლევრის ვარაუდით, „აღნიშნული სუფიქსი არქაულია და მომდინარეობს ოდენ სემანტიკური ჯგუფების არსებობის დროიდან, მისი ფუნქციის დიფერენციაცია მწკრივთა მიხედვით მოგვიანებით უნდა მომხდარიყო, თუმცა ვითარება, რომელსაც ეს სუფიქსი ანიჭებს სხვადასხვა მწკრივს, მაინც იკვეთება ერთგან – ეს არის მოქმედების აქტი, ევიდენციალობა“ (იქვე: 100).

შესაძლოა, -უნ და -ინ აფიქსები იმთავითვე სხვადასხვა კილოს კუთვნილება ყოფილიყო ერთი და იმავე სემანტიკური დატვირთვით.

„თურმეობითი I და II უპირობოდ, კონტექსტის მოშველიების გარეშე გახაზავს თურმეს გაგებას, უნახაობის აქტს და ამის პირობას, სავარაუდოდ, სწორედ სუფიქსი ქმნის“ (იქვე).

გარდაუვალ ზმნათა წარმოება. ვნებითის ფორმები სვანურ კილოებში დაირთავენ -ნლ / -ოლ სუფიქსს, რის შედეგადაც -ინ-ა // -უნ-ა იკუმშება. -ნლ / -ოლ სუფიქსთან ერთად ლაშხურში დაცულია -ენ. შდრ. ლენტეხურში გვევლინება -ენ და

ბალზემოურში **ღნ (<-ენ)** -ოლ სუფიქსის გარეშე (ბზ. **ხაკეშან[ე]ნა**, ლნტ. **ხაკეშენ-ნა // ხაკეშ-ოლ-ნა**). ბქვ. **ხაკეშ-ოლ-ნა**, ლშხ. **ხაკეშენ-ნლ-ნა**, ეცრ. **ხაკეშ-ოლ-ნა**, **ხაკეშ-ენ-ოლ-ნა/ ხაკეშ-ენ-ნა** „უტყდებოდა თურმე“). უღლების ნიმუშები:

ბზ.	ლშხ.	ლნტ.
1 ლჰმხღმ-ნლ-ენ ხეი	ლჰმბენ-ნლ-ნლ ხეი	ლჰმღბენ-ოლ ხეი
3 ლჰმხღმ-ნლ-ენ {ლი}	ლჰმბენ-ნლ-ნლ ხეი//	
	ლჰმბენ-ნლ-ინ	ლჰმღბენ-ოლ {ლი}

ბქვ. 1 ლჰმბემ-ოლ-ინ ხეი // ეცრ. ლჰმბემ-ოლ-ნე ხეი „ვიბმებოდი თურმე“

3 ლჰმბემ-ოლ-ინ {ლი} // ეცრ. ლჰმბემ-ოლ-ნე ლი „იბმებოდა თურმე“

ფუჰედრეკადი ზმნები

ბზ.	ლშხ.	ლნტ.
1 ლჰმტღხ-ენ ხეი	ლჰმტღხ-ოლ-ნლ-ხეი	ლჰმღტღხ-ენ ხეი
3 ლჰმტღხ-ენ {ლი}	ლჰმტღხ-ოლ-ნლი//ლჰმტღხ-ნლ-ინ ლჰმღტღხ-ენ {ლი}	

ბქვ. 1 ლჰმტღხ-ოლ-ინ ხეი// ეცრ. ლჰმტღხ-ოლ-ნე ხეი ვბრუნდებოდი თურმე

3 ლჰმტღხ-ოლ-ინ // ლჰმტღხ-ოლ-ნე ლი „ბრუნდებოდა თურმე“ (თოფურია 1967: 192-193).

აქვე წარმოვადგენთ აღნიშნული ზმნის **Iჰმ-ბემ-ოლ-ნე(ლ)-ხეი** „ვიბმებოდი თურმე“ უღლების ნიმუშებს (ვარიანტებს) ეცერული კილოკავის მიხედვით:

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I Iჰმ-ბემ-ოლ-ნე(ლ)-ხეი	i Iჰმ-ბემ-ოლ-ნე(ლ)-ხეიდ (1)
	e Iჰმ-ბემ-ოლ-ნე-ლიდ
II Iჰმ-ბემ-ოლ-ნე(ლ)-ხი	Iჰმ-ბემ-ოლ-ნე(ლ)-ხიდ
III Iჰმ-ბემ-ოლ-ნე-ლი	Iჰმ-ბემ-ოლ-ნე-ლიხ
Ip. Iჰმ-ბემ-ოლ-უ/ი/ჰნ-ხეი	i Iჰმ-ბემ-ოლ-უ/ი/ჰნ-ხეიდ (2)
	e Iჰმ-ბემ-ოლ-უ/ი/ჰნ-ლიდ
II Iჰმ-ბემ-ოლ-უ/ი/ჰნ-ხი	Iჰმ-ბემ-ოლ-უ/ი/ჰნ-ხიდ

III IHm -ბემ-ოლ-უ/ი/Hნ-ლი IHm-ბემ-ოლ-უ/ი/Hნ-ლიხ

I IH-ბმ-ე-ხEი i IHm-ბმ-ე-ხEიდ (3)

e IHm-ბმ-ე-ლიდ

II IHm-ბმ-ე-ხი IHm-ბმ-ე-ხიდ

III IHm -ბმ-ე-ლი IHm-ბმ-ე-ლიხ

ეცერულში გარდაუვალ ზმნებთან, გარდამავალ ზმნათა მსგავსად, წარმოდგენილია -უნ-ე სუფიქსი (ფონეტიკური ვარიანტებით): -ნე (№1 ნიმუში), -უნ/-ინ/-Hნ (№2 ნიმუში); შედარებით იშვიათად -ე სუფიქსი გვაქვს, -ოლ სუფიქსი კი არ ჩანს (№3 ნიმუში).

მდრ. ზოგ ფორმაში მეშველი ზმნა (ლი, ლიხ) III პირში ჩვეულებრივ არ ახლავს -ე მოკვეცილ ფორმებს, მრავლობითობის -ხ პირდაპირ მიერთვის ფუძეს: ეცერ. ლHმმრდ „ყოფილა“, ლHმმრდ-ხ „ყოფილან“. ასეა სხვა კილოებშიც: ლშხ. ლHმარდ, ლHმარდ-ხ; ბზ. ლHმმრდ, ლHმმრდ-ხ... ამგვარი წარმოების ზმნებია აგრეთვე: ეცერ. ბზ., ლხმ. ლHმზიგ, ლნტ. ლHმმზიგ („სახლობდა თურმე, ნაცხოვრება“).

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ სვანურ კილოებში IV თურმეობითის მაწარმოებელი მეშველი ზმნა არა მარტო აწმყოს ფორმითაა წარმოდგენილი, არამედ შეიძლება იყოს უწყვეტელსა (ნამყო უსრულსა) და I კავშირებითშიც. მაგალითად: ბზ. ლHმმრ **ხEღსE** (ვეოფილიყავ), ლHმმრ **ხასE** (ყოფილიყავ), ლHმმრ **ლღსE** (ყოფილიყო); ლHმმრ**ხვეს** (ვეოფილიყო), ლHმმრ **ხესE** (ყოფილიყო)... და სხვა. ასეა სხვა დიალექტებშიც: ლშხ. ლHმმრ**ელას** (ყოფილიყო), ლHმმრ**ლასხ** (ყოფილიყვნენ), ლნტ. ლHმმრ**დლას** (ყოფილიყო)... (სხვა ფორმებთან ხშირად გვაქვს მეშველი ზმნა უწყვეტელში, ხოლო იშვიათად - I კავშირებითში). ეცერულშიც ასეა: IHm-ბმ/ემ-იე(ლ)-ხEასE, IHm-ბმ/ემ-ხEასE... IHm-ბმ/ემ-იე(ლ)-ხEეს, IHm-ბმ/ემ-ხEეს...

ვ. თოფურიას აზრით, „-ნლ-/-ოლ- გვხვდება ნამყოუსრულსა (შემდეგ აქედან კონიუნქტივ I-სა და პირობითში), თურმეობითებსა და, რაც საინტერესოა, მყოფადსრულშიც. ამდენად, ის ნამყოუსრულის მაწარმოებლად

კი არ გამოდის, არამედ ვნებითის ერთ-ერთ ფორმანტად დროთა I ჯგუფში” (თოფურია 1967: 193).

3. თოფურია ვრცლად საუბრობს და ჩამოთვლის III თურმეობითსა და IV თურმეობითს შორის არსებულ მსგავსება-განსხვავებს. კერძოდ:

ძირითად განმასხვავებელ ნიშნად გამოყოფილია მათი შედგენილობა: III თურმეობითი (რესპ. თურმეობითი I) რელატიურია, IV თურმეობითი (თურმ. II) – აბსოლუტური. მათი მაწარმოებელი აფიქსებიც განსხვავებულია.

საერთო მახასიათებლებად დასახელებულია:

1. მსგავსი სემანტიკა: ორივეთი გადმოიცემა უნახავი, სხვისგან გაგონილი ამბავი;

2. ორივე იყენებს აწმყოს ფუძეს. უკანასკნელის -ემ, -ერ, -ლსგ-ი... და ძირცვალებად ზმნათა აწმყოში ხმარებული ფუძე აქ არის წარმოდგენილი: ბზ. ხღბმ-ინა = ლნტ. ხღბემ-ნა (უბამდა თურმე), ბეჩ. ხღქეთერ-ნა, ლშხ. ხაქეთერ-ნა (პარავდა თურმე)... ბეჩ. ლჰმბემინ ლი = ლშხ. ლჰმბემნლი = ლნტ. ლჰმბემ ლი (ნახანა)... ბზ. ხადღსგ-ინა, ლშხ. ხადღს-ნა (უდებდა თურმე)... ბზ. ლჰმდღსგ-ინ, ლშხ. ლჰმდღს-ინ (ნადება)... ბზ. ხატყც-ინა, აწმ. ხატყცი – აორ. ხაბიდ), ხაჰედ-ინა (აწმ. ხაჰედი – აორ. ლახელმ)... ბზ. ლჰმთჰრ-სნ = ლშხ. ლჰმთჰრ-ინ (ნასვამა) (აწმ. ითრე – აორ. ბზ. ლამშ), ბზ. ლუმზობ-სნ (ნაჰამა) (აწმ. იზბი – აორ. ლალღმ)...

3. ორივე მწკრივში ფუძისეული -L-/-ე- > -ღ-/-ღ- ჩვეულებრივ ბალსზემოურსა და ზოგჯერ ეცერულში: ბზ. ხადღმგ-ინა (=ლშხ. ხადღმგ-ნა „ართმევდა თურმე“), ხაბღლ-ინა (=ბქვ. ხაბელ-უნა „უბერავდა თურმე“)... ბზ. ლჰმ~ღსგ-ინ (=ლშხ. ლჰმ~ეს-ინ „მინაქონა“), ლჰმჩღს-ინ (=ეცერ. ლჰმჩღს-ენე ლი „ნაძოვა“), ლჰმბღმ-სნ (=ეცერ. ლჰმბღმ-ნე ლი)...ხოლო -ო-**ღლ** > -ო-**კლ**: ლჰმჩღბიკლ-სნ (ნაცხოვა), ლჰმჭედიკლ-სნ (შდ. ლჰმჭედიღლ „ნაკითხება“), და სხვა. ეცერულში კი -ე- > ღ-/-ა-: ხღქეთღრ-ენა „პარავდა თურმე“), ლჰმქემა; // ლჰმქემალნე ლი (=ბზ. ლჰმქემიღლ / ლჰმქემიკლ-სნ „ნამთქნარება“, მაგრამ: ეცერ. ლჰმჩღბღ / ალ ხი (=ბზ. ლჰმჩღბიღლ // ლჰმჩღბიკლ-სნ ხი), ლჰმყარღ / ალ (ნაცემა)... (თოფურია 1967: 135-136).

III თურმეობითი IV თურმეობითთან შედარებით ძალიან გავრცელებულია.

ამგვარად, ეცერული კილოკავი IV თურმეობითის წარმოების მიხედვით დანარჩენი სვანური კილოების მსგავს ვითარებას გვიჩვენებს; დაცულია ზოგადი ყალიბი: ორივე ტიპის ზმნებთან ლ**HM**- პრეფიქსი ყოველთვის სახეზეა, სუფიქსები კი მეტ-ნაკლებად განსხვავდება. ამასთან, ეცერულ მეტყველებაში საერთო ნიშნებთან ერთად ვლინდება სპეციფიკური ფაქტებიც როგორც ფონეტიკური, ისე მორფოლოგიური ხასიათისა.

4.2. IV თურმეობითის ფუნქციურ-სემანტიკური დახასიათება

თურმეობითი IV (თურმეობითი II) აბსოლუტური ზმნაა, გამოხატავს უნახაობის აქტს, გადმოსცემს სხვისგან განაგონს, გადმოიცემა დიალექტური ფორმით: ნა-პრეფიქსიანი მიმღეობა + მეშველი ზმნა.

IV თურმეობითი, როგორ წესი, **აღნიშნავს წარსულში მომხდარ უნახავ მოქმედებას.**

მაგალითები გამოქვეყნებული ტექსტებიდან (სვანური ენის ქრესტომათია, 1978)

:

ლნტ.: **ლHM@რდელიხ** ეშხუ @გის სემი ლახვზა (336) „ყოფილა ერთ ადგილას სამი ძმა“.

ლნტ.: აშხვ აგის კოჯ ი კოჯ **ლHMაკაროლოლი** (335) „ერთ ადგილას კლდე იღებოდა (იხსნებოდა) თურმე (ნაღება)“.

ლნტ.: Ⴀესო ქრისტე ლექვაშხენ **ალმ@ზლი**, ჯორჟი ხ@სკვრენა, ქვეყანას **ლHM@შენ@ვლი** (295) „იესო ქრისტე ქვევიდან მოდიოდა თურმე (მონავალა) ,ჯორზე მჯდარა, ქვეყანას აშენებდა თურმე (ნაშენება)“.

ბზ.: თამარ დეთფ@ლ ეჯკ@ლი ხოჩა თვალ@შ **ლHMპრლი** ერე, დეცლ**H**ფარ ჩუქვან ეჯგვ@რ დ**PR ლHMHRდLლი** (59) „თამარ დედოფალი ისეთი ლამაზი ყოფილა, რომ ცისქვეშეთში ისეთი არავინ ყოფილა (ნამყოფა)“.

ბზ.: ალიPრ ეჩჟMნ მალტPრ ჩუ ლHმPრხ, მამგვემ მოშ ლHმფHHცხHრვინ (59) „ესენი ისეთი მოსიყვარულენი ყოფილან, ვერაფერი ვერ აშორებდა თურმე“.

ბზ.: აშხვ ძულღP პილს B@ნ ლHმგენ, აშხვ პილხ@ნ სგვებნე ჭიშხ@რ ხოგ@ნ ი მერმე პილხ@ნ-ღვეშგმე, ეჩMზუმ ლHმPრლი ალ B@ნ (153) „ერთი ზღვის პირას ხარი მდგარა, ერთ ნაპირზე წინა ფეხები ედგა თურმე, მეორე ნაპირზე უკანა, იმხელა ყოფილა ეს ხარი“.

ბქვ.: ეშხუ დაBლს სგა ლHლმიესგვინხვ ი დ@ს ხ@ჭვდელახ ეჯჟი ჩუ ლHმHშგინხ (184) „ერთ ცხვარს შეიყვანდნენ თურმე და არავის ეკითხებოდნენ, ისე ჩამოწველიდნენ თურმე (ნაწველავან)“.

ბქვ.: სგ@ხიშ ი ქ@ხიშ მ@გ სურუ მHნჩლი ხ@რენა ი ეჯჟი ხ@სსგენა ჩი, ერე, მ@გ ეჩა ხოლა დაგრობს ლუმვ@დინ (192) „შინაური და შორებელიც ყველა მომდურებული ყოლია ისე, რომ ყველა ნატრობდა თურმე მის სიკვდილს“.

ლშხ.: ლHმKრLლიხ სემი ლახვბა. ეჯყარ ჩვერ ალHთLლიხ, ხოხრა მუხბNლამდ დLსმა ლოხNთახ (laSx. 270) „ყოფილან სამი ძმა, ისინი რომ გაყრილან თურმე, პატარა ძმისთვის არაფერი მიუციათ“.

ლშხ.: მიჩ როქ ოთყა ეჯყარ ლახვთე, ლHმHშგინ ლოქ ეყარს ლახვს, ღარალ ლოქ ოხვსყა აგითე. სგა ლოქ ხაქვშინა ლHჯეს ღარალთე ი ჩუ ლოქ მHმBედNლინ აგითე ღარალშვ (272) `მას წაუყვანია ისინი მთაში, წველიდა თურმე (ნაწველავა) იმათ, ღარები გაუკეთებია სახლამდე ასახამდა თურმე რძეს ღარებში და ჩამოდიოდა თურმე (ჩამონავალა) სახლამდე ღარებით“.

მაგალითები აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში (ამჟამად ქართველოლოგიის ცენტრში) დაცული სვანური ტექსტებიდან:

ბზ.: ლატალური: ლცჰლცჰ ლHმზიგLლი ხცლხ, ეჩქა ლHმPრ ბარობ „ლაჰლაში ნაცხოვრება ხალხი, მაშინ არ ყოფილა ბარში ცხოვრება“.

ბზ.: ლატალური: ეშხუ ზურKლ მიშლადცდ ლHმკალEინ ამჩა, კEანჭ~Kნარე ქორ Lრ ლHგ „ერთი ქალი კვირადღეს ნალეწავა კალოს აქ, კვანჭიანების სახლი რომ დგას“.

ბზ.: ლატალური: ეჩჩუ ბაპ ლHმზიგLლი გი ეშხუ ჭყინტ გეზალ ხარდLნა-- სერ მამ „იქ მღვდელი ნაცხოვრება და ერთი ბიჭი ჰყოლია“.

ბზ.: ლატალური: ეჩეჩუ **ლჩმშიქლბ**, ეჯღ& კთჟახლნა ალი „იქ ნაბრძოლება თურმე, იმიტომ დარქმევია ეს“.

ბზ.: ლატალური: ეჩეჩუ გარ ხასგრნლნახ ჩქუქუM ფაყესი eCCu გარ **ლჩმგმინხ** „მხოლოდ იქ შესხდებოდნენ ცხენებზე და ქუდსაც იქ ნახურება მხოლოდ“.

ბზ.: ლენჯერული: ეჯ~ღრ **ლჩმზანინხ** ი ალM, ნიშგე ბაბა~ **ლჩმზანინ** „ისინი ნახნავან და ე ჩვენი ბაბუაც ნახნავა“.

ბზ.: ლენჯერული: ხერხეაშღრ ხღღერას ნადენახ დაბჭმ ი ეჯის **ლჩმცილქალხ** „ხერხუაშელები ყანას გვესაზღვრებოდნენ და იმას გვედავებოდნენ (ნადავება) თურმე“.

მაგალითები ეცერული მეტყველებიდან:

ეჯღრ ნათორ **ლჩმღრლიხ** ი მაჩენამ **ლჩმთიშინხ** „ისინი ნასწავლი ყოფილან და საუკეთესოს არცევდნენ თურმე“.

ჩაჟარს **ლჩმისგვინხ** დღს ხღჟვდელახ ეჯჟი „ცხენები ისე მიჰყავდათ, არავის ეკითხებოდნენ თურმე“.

თვით ქათალს **ლჩმიესგვინხვ** ქორთე ი ეჯის **ლჩმზობინხ** „თითო ქათამს წაიყვანდნენ თურმე saxlSi da imas ჭამდნენ“.

ხომა მუხზე უშდილ ქა **ლჩმჰოდინ** ქორაშ ნაშრომს „უფროსი ძმა ჩუმად გაყიდიდა თურმე სახლის ნაშრომს“.

ლუმგღდინ ლიბოფშუნღვე ძღუთე ლიზის „ბავშვობიდან ზღვაზე წასვლას ნატრობდა თურმე“.

ეჯკღლიბ ძალღშ **ლჩმღრ** ერე, მახელვაჟღრს ქა ხღსრუნა ლაჩაჟუნალს „ისეთი ძლიერი ყოფილა თურმე, ვაჟკაცებს ასწრებდა ცხენოსნობაში“.

IV თურმეობითის ფორმასთან გვხვდება ხეკვეს „უნდა“ ნაწილაკი, გადმოიცემა **კავშირებითი კილოს შინაარსი**:

მაგალითები ეცერული მეტყველებიდან:

მახელვაჟ ხეკვეს **ლჩმგღმვინ** მურყვამს ამახუაშ ლახოლდ „ვაჟკაცი უნდა ნაშენებიყო კოშკს მტრის დასახვედრად“.

მეჩი დადა ი ბაბა ბედნიღრდ **ლჩმზიგლიხ** ცხეკიშ პილს „მოხუცი ქალი და კაცი ბედნიერად ცხოვრობდნენ თურმე ტყის პირას“.

III ლჰმ-ბამ-ნელ-(ლ)ი ლჰმ-ბამ-იელ-(ლ)იხ

ლნტ.

mx. ricxvi mr. ricxvi

I ლჰმ-ბამ-ნელ-ხეი ლჰმ-ბამ-იელ-ხეიშდ

II ლჰმ-ბამ-იელ-ხი ლჰმ-ბამ-იელ-ხიდ

III ლჰმ-ბამ-ნელ(ლ)ი ლჰმ-ბამ-იელ-(ლ)იხ

ლშხ.

I ლჰმ-ბამ-ნღლ-ხეი ლჰმ-ბამ-იღლ-ხეიდ

II ლჰმ-ბამ-ნღლ-ხი ლჰმ-ბამ-იღლ-ხიდ

III ლჰმ-ბამ-ნღლ-(ლ)ი ლჰმ-ბამ-ნღლ-(ლ)იხ

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ლჰმ-ბე/ემ-ნე(ლ)-ხეი i ლჰმ-ბე/ემ-ნე(ლ)-ხეიდ (1)

e ლჰმ-ხე/ემ-ნე(ლ)-ლიდ

II ლჰმ-ბე/ემ-ნე(ლ)-ხი ლჰმ-ბე/ემ-ნე(ლ)-ხიდ

III ლჰმ-ხე/ემ-ნე(ლ)-ლი ლჰმ-ბე/ემ-ნე(ლ)-ლიხ

I ლჰმ-ბე/ემ-ელ-იე(ლ)-ხეი i ლჰმ-ბე/ემ-ელ-ნე(ლ)-ხეიდ (2)

e ლჰმ-ბე/ემ-ელ-ნე(ლ)-ლიდ

II ლჰმ-ბე/ემ-ელ-ნე(ლ)-ხი ლჰმ-ბე/ემ-ელ-ნე(ლ)-ხიდ

III ლჰმ-ხე/ემ-ელ-ნე(ლ)-ლი ლჰმ-ბე/ემ-ელ-ნე(ლ)-ლიხ

I ლჰმ-ბე/ემ-ინ-ხეი i ლჰმ-ბე/ემ-ინ-ხეიდ (3)

e ლჰმ-ბე/ემ-ინ-ლიდ

II ლჰმ-ბე/ემ-ინ-ხი ლჰმ-ბე/ემ-ინ-ხიდ

III ლჰმ-ბე/ემ-ინ-(ლი) ლჰმ-ბე/ემ-ინ-(ლი)ხ

I ლჰმ-ბე/ემ-ი/უ/ინ-ხეი i ლჰმ-ბე/ემ-ი/უ/ინ-ხეიდ (4)

e ლჰმ-ბე/ემ-ი/უ/ინ-ლიდ

II ლჰმ-ბე/ემ-ი/უ/ინ-ხი ლჰმ-ბე/ემ-ი/უ/ინ-ხიდ

III ლჰმ-ბე/ემ-ი/უ/ინ-ლი ლჰმ-ბე/ემ-ი/უ/ინ-ლიხ

I ლჰმ-ბე/ემ-უ/ჰნ-ინ-ხეი i ლჰმ-ბე/ემ-უ/ჰნ-ინ-ხეიდ (5)

e ლჰმ-ბე/ემ-უ/ჰნ-ინ-ლიდ

II ლჰმ-ბე/ემ-უ/ჰნ-ინ-ხი ლჰმ-ბე/ემ-უ/ჰნ-ინ-ხიდ

III ლჰმ-ბემ-უ/ჰნ-ინ-ლი ლჰმ-ბემ-უ/ჰნ-ინ-ლის

I ლჰმ-ბე/ემ-ხეი i ლჰმ-ბე/ემ-ხეიდ (6)

e ლჰმ-ბე/ემ-ლიდ

II ლჰმ-ბე/ემ-ხი ლჰმ-ბე/ემ-ხიდ

III ლჰმ-ბე/ემ-ლი ლჰმ-ბე/ემ-ლის

IჰმნერგაEნელხეი „ვნარგავარ, ვრგავდი/ვნერგავდი თურმე”

ბზ.

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ლჰმ-ნერგაE-ნL (ლ)-ხეი

i ლჰმ-ნერგაE-ნL (ლ)-ხეიმდ

e ლჰმ-ნერგაE-ნL (ლ)-ლიმდ

II ლჰმ-ნერგაE-ნL (ლ)-ხი

ლჰმ-ნერგაE-ნე(ლ)-ხიდ

III ლჰმ-ნერგაE-ნL (ლ)-ლი

ლჰმ-ნერგაE-ნე(ლ)-ლის

ბქვ.

I ლჰმ-ნერგაE-ნელ-ხეი

i ლჰმ-ნერგაE-ნელ-ხეიდ

e ლჰმ-ნერგაE-ნელ-(ლ)იდ

II ლჰმ-ნერგაE-ნელ-ხი

ლჰმ-ნერგაE-ნელ-ხიდ

III ლჰმ-ნერგაE-ნელ-(ლ)ი

ლჰმ-ნერგაE-ნელ-(ლ)ის

ლნტ.

I ლჰმ-ნერგაE-ნე(ლ)-ხეი

ლჰმ-ნერგაE-ნე(ლ)-ხეიმდ

II ლჰმ-ნერგაE-ნე(ლ)-ხი

ლჰმ-ნერგაE-ნე(ლ)-ხიდ

III ლჰმ-ნერგაE-ნე(ლ)-ლი

ლჰმ-ნერგაE-ნე(ლ)-ლის

ლშხ.

I p. Iჰმ-ნერგაE-ნLლ-ხეი

Iჰმ-ნერგაE-ნL (ლ)-ლიდ

II p. Iჰმ-ნერგაE-ნLლ-ხი

Iჰმ-ნერგაE-ნLლ-ხიდ

III p. Iჰმ-ნერგაE-ნL (ლ)-ლი

Iჰმ-ნერგაE-ნL (ლ)-ლის

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

I ლჰმ-ნერგაE-ინ-ხეი i ლჰმ-ნერგაE-ინ-ხეიდ (1)

e ლჰმ-ნერგაE-ინ-ლიდ

II ლჰმ-ნერგაE-ინ-ხი ლჰმ-ნერგაE-ინ-ხიდ

III ლჰმ-ნერგაE-ინ-ლი ლჰმ-ნერგაE-ინ-ლიხ

I ჰმ-ნერგაE-ინ-ხეი i ჰმ-ნერგაE-ინ-ხეიდ (2)

e ჰმ-ნერგაE-ინ-ლიდ

II ჰმ-ნერგაE-ინ-ხი ჰმ-ნერგაE-ინ-ხიდ

III ჰმ-ნერგაE-ინ-ლი ჰმ-ნერგაE-ინ-ლიხ

I ლჰმ-ნერგაE-ნე(ლ)-ხეი i ლჰმ-ნერგაE-ნე(ლ)-ხეიდ (3)

e ლჰმ-ნერგაE-ნე(ლ)-ლიდ

II ლჰმ-ნერგაE-ნე(ლ)-ხი ლჰმ-ნერგაE-ნე(ლ)-ხიდ

III ლჰმ-ნერგაE-ნე-ლი ლჰმ-ნერგაE-ნე-ლიხ

ჰმკალელები „ვნალეწავარ, ვლეწავდი თურმე ”

ბზ.

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ლჰმ-კალE-ლ-ხეი i ლჰმ-კალE-ლ-ხეიმდ

e ლჰმ-კალE-ლ-ლიმდ

II ლჰმ-კალE-ლ-ხი ლჰმ-კალE-ლ-ხიმდ

III ლჰმ-კალE-ლ(ლ)-ლი ლჰმ-კალE-ლ(ლ)-ლიხ

ბქვ.

I ლჰმ-კალE-ელ-ხეი i ჰმკალE-ელ-ხეიდ

e ჰმკალE-ელ-ლიდ

II ლჰმ-კალE-ელ-ხი ჰმკალE-ელ-ხიდ

III ლჰმ-კალE-ელ(ლ)-ლი ჰმკალE-ელ(ლ)-ლიხ

ლნტ.

I ლჰმ-კალE-ელ-ხეი ლჰმ-კალE-ელ-ხეიმდ

II ლჰმ-კალE-ელ-ხი ლჰმ-კალE-ელ-ხიმდ

III ლჰმ-კალე(ლ)-ლი ლჰმ-კალე-ე(ლ)-ლის
ლაშხ.

I ლჰმ-კალე-ღლ-ხეი ლჰმ-კალე-ღლ-ხეიდ

II ლჰმ-კალე-ღლ-ხი ლჰმ-კალე-ღლ-ხიდ

III ლჰმ-კალე-ღ(ლ)-ლი ლჰმ-კალე-ღ(ლ)-ლის
ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

I ლჰმ-კალე-ელ-ხეი i ლჰმ-კალე-ინ-ხეიდ (1)
e ლჰმ-კალე-ინ-ლიდ

II ლჰმ-კალე-ინ-ხი ლჰმ-კალე-ინ-ხიდ

III ლჰმ-კალე-ინ-ლი ლჰმ-კალე-ინ-ლის

I ლჰმ-კალე-ინ-ხეი i ლჰმ-კალე-ინ-ხეიდ (2)
e ლჰმ-კალე-ინ-ლიდ

II ლჰმ-კალე-ინ-ხი ლჰმ-კალე-ინ-ხიდ

III ლჰმ-კალე-ინ-ლი ლჰმ-კალე-ინ-ლის

I ლჰმ-კალე-ელ-ხეი i ლჰმ-კალე-ელ-ხეიდ (3)
e ლჰმ-კალე-ელ-ლიდ

II ლჰმ-კალე-ელ-ხი ლჰმ-კალე-ელ-ხიდ

III ლჰმ-კალე-ელი ლჰმ-კალე-ელის

ღჰმღაფელხუი „ვნაღებავარ, ვღებავდი თურმე“
ბზ.

მზ. რიცხვი მრ. რიცხვი

I ლჰმ-ღაფ-ღლ-ხეი i ლჰმ-ღაფ-ღლ-ხეიმდ
e ლჰმ-ღაფ-ღლ-ლიმდ

II ლჰმ-ღაფ-ღლ-ხი ლჰმ-ღაფ-ღლ-ხიმდ

III ლჰმ-ღაფ-ღ(ლ)-ლი ლჰმ-ღაფ-ღ(ლ)-ლის

ბქვ.

I ლჰმ-ღაფელ-ხეი i ლჰმ-ღაფ-ელ-ხეიდ
e ლჰმ-ღაფ-ელ-ლიდ

II ლჰმ-დაფ-ელ-ხი ლჰმ-დაფ-ელ-ხიდ
 III ლჰმ-დაფ-ე(ლ)-ლი ლჰმ-დაფ-ე(ლ)-ლის
 ლნტ.

I ლჰმ-დაფ-ელ-ხეი ლჰმ-დაფ-ელ-ხეიშდ
 II ლჰმ-დაფ-ელ-ხი ლჰმ-დაფ-ელ-ხიშდ
 III ლჰმ-დაფ-ე(ლ)-ლი ლჰმ-დაფ-ე(ლ)-ლის
 ლაშხ.

I ლჰმ-დაფ-ლ-ხეი ლჰმ-დაფ-ლ-ხეიდ
 II ლჰმ-დაფ-ლ-ხი ლჰმ-დაფ-ლ-ხიდ
 III ლჰმ-დაფ-ლ(ლ)-ლი ლჰმ-დაფ-ლ(ლ)-ლის
 ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

I ლჰმ-დაფ-ელ-ინ-ხეი i ლჰმ-დაფ-ელ-ინ-ხეიდ (1)
 e ლჰმ-დაფ-ელ-ინ-ლიდ
 II ლჰმ-დაფ-ელ-ინ-ხი ლჰმ-დაფ-ელ-ინ-ხიდ
 III ლჰმ-დაფ-ელ-ინ-ლი ლჰმ-დაფ-ელ-ინ-ლის

I ლჰმ-დაფ-ოლ-ინ-ხეი i ლჰმ-დაფ-ოლ-ინ-ხეიდ (2)
 e ლჰმ-დაფ-ოლ-ინ-ლიდ
 II ლჰმ-დაფ-ოლ-ინ-ხი ლჰმ-დაფ-ოლ-ინ-ხიდ
 III ლჰმ-დაფ-ოლ-ინ-ლი ლჰმ-დაფ-ოლ-ინ-ლის

I ლჰმ-დაფ-ოლ-ინ-ხეი i ლჰმ-დაფ-ოლ-ინ-ხეიდ (3)
 e ლჰმ-დაფ-ოლ-ინ-ლიდ
 II ლჰმ-დაფ-ოლ-ინ-ხი ლჰმ-დაფ-ოლ-ინ-ხიდ
 III ლჰმ-დაფ-ოლ-ინ-ლი ლჰმ-დაფ-ოლ-ინ-ლის

I ლჰმ-დაფ-ე(ლ)-ხეი i ლჰმ-დაფ-ე(ლ)-ხეიდ (4)
 e ლჰმ-დაფ-ე-ლიდ
 II ლჰმ-დაფ-ე(ლ)-ხი ლჰმ-დაფ-ე(ლ)-ხიდ
 III ლჰმ-დაფ-ე-ლი ლჰმ-დაფ-ე-ლის

გარდაუვალ ზმნათა უღლების ნიმუშები:

Iმბმნიენხეი „ვიბმებოდი თურმე“

ზუ.

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ლჰმ-ბმ-ნი-ენ-ხეი i ლჰმ-ბმ-ნი-ენ-ხეიმდ
e ლჰმ-ბმ-ნი-ენ-ლიმდ

II ლჰმ-ბმ-ნი-ენ-ხი ლჰმ-ბმ-ნი-ენ-ხიმდ

III ლჰმ-ბმ-ნი-ენ-ლი ლჰმ-ბმ-ნი-ენ-ლის

ბჟვ.

I ლჰმ-ბემ-ოლ-ინ-ხეი i ლჰმ-ბემ-ოლ-ინ-ხეიდ
e ლჰმ-ბემ-ოლ-ინ-ლიდ

II ლჰმ-ბემ-ოლ-ინ-ხი ლჰმ-ბემ-ოლ-ინ-ხიდ

III ლჰმ-ბემ-ოლ-ინ-ლი ლჰმ-ბემ-ოლ-ინ-ლის

ლნტ.

I ლჰმ-ბენ-ოლ-ხეი ლჰმ-ბენ-ოლ-ხეიმდ

II ლჰმ-ბამეი-ოლ-ხი ლჰმ-ბანი-ოლ-ხიდ

III ლჰმ-ბენ-ო(ლ)-ლი ლჰმ-ბეიო(ლ)-ლის

ISx.

I ლჰმ-ხემ-ნლ-ნლ-ხეი ლჰმ-ხემ-ნლ-ნლ-ხეიმდ

II ლჰმ-ხემ-ნლ-ნლ-ხი ლჰმ-ხემ-ნლ-ნლ-ხიდ

III ლჰმ-ხემ-ნლ-ნლ(ლ)-ლი ლჰმ-ხემ-ნლ-ნლ(ლ)-ლის

bqv. (ecer. kilokavi)

I ლჰმ-ბემ-ოლ-ნე(ლ)-ხეი i ლჰმ-ბემ-ოლ-ნე(ლ)-ხეიდ (1)
e ლჰმ-ბემ-ოლ-ნე-ლიდ

II ლჰმ-ბემ-ოლ-ნე(ლ)-ხი ლჰმ-ბემ-ოლ-ნე(ლ)-ხიდ

III ლჰმ-ბემ-ოლ-ნე-ლი ლჰმ-ბემ-ოლ-ნე-ლის

I ლჰმ-ბემ-ოლ-უ/ი/ჰნ-ხეი i ლჰმ-ბემ-ოლ-უ/ი/ჰნ-ხეიდ (2)
e ლჰმ-ბემ-ოლ-უ/ი/ჰნ-ლიდ

II ლჰმ-ბემ-ოლ-უ/ი/ჰნ-ხი ლჰმ-ბემ-ოლ-უ/ი/ჰნ-ხიდ

III ლჰმ-ბემ-ოლ-უ/ი/ჰნ-ლი ლჰმ-ბემ-ოლ-უ/ი/ჰნ-ლის

I ლჰმ-ბმ-ე-ხეი i ლჰმ-ბმ-ე-ხეიდ (3)

e ლჰმ-ბმ-ე-ლიდ

II ლჰმ-ბმ-ე-ხი ლჰმ-ბმ-ე-ხიდ

III ლჰმ-ბმ-ე-ლი ლჰმ-ბმ-ე-ლის

IჰმნერგაEნლOნხეი „ვინერგებოდი თურმე“

ბზ.

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ლჰმ-ნერგაE-ნლ-Oნ-ხეი

i ლჰმ-ნერგაE-ნლ-Oნ-ხეიმდ

e ლჰმ-ნერგაE-ნლ-Oნ -ლიმდ

II ლჰმ-ნერგაE-ნლ-Oნ -ხი

ლჰმ-ნერგაE-ნლ-Oნ -ხი დ

III ლჰმ-ნერგაE-ნლ-Oნ -ლი

ლჰმ-ნერგაE-ნლ-Oნ -ლის

ბქვ.

I ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ინ-ხეი

i ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ინ-ხეიდ

e ლჰმ-ნერგაE-ნლ-Oნ -ლიდ

II ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ინ-ხი

ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ინ-ხი

III ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ინ-ლი

ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ინ-ლის

ლნტ.

I ლჰმ-@ნერგაEენ-ოლ-ხეი

ლჰმ-@ნერგაEენ-ოლ-ხეიმდ

II ლჰმ-@ნერგაEენ-ოლ-ხი

ლჰმ-@ნერგაEენ-ოლ-ხიმდ

III ლჰმ-@ნერგაEენ-ო(ლ)-ლი

ლჰმ-@ნერგაEენ-ოლ-ლის

ლშხ.

I ლჰმ-ნერგაEენ-ოლ-ნLლ-ხეი

ლჰმ-ნერგაEენ-ოლ-ნLლ-ხეიდ

II ლჰმ-ნერგაEენ-ოლ-ნLლ-ხი

ლჰმ-ნერგაEენ-ოლ-ნLლ-ხიდ

III ლჰმ-ნერგაEენ-ოლ-ნL(ლ)-ლი

ლჰმ-ნერგაEენ-ოლ-ნL(ლ)-ლის

ბქვ. (ეცერ. კილოკავი)

I ლჰმ-ნერგაE -ინ-ე(ლ)-ხეი

i ლჰმ-ნერგაE -ინ-ე(ლ)-ხეიდ

e ლჰმ-ნერგაE -ინ-ე-ლიდ

II ლჰმ-ნერგაE -ინ-ე(ლ)-ხი

ლჰმ-ნერგაE -ინ-ე(ლ)-ხიდ

III ლჰმ-ნერგაE -ინ-ე-ლი

ლჰმ-ნერგაE -ინ-ე-ლის

I ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ი/უ/ნ-ხEი   i ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ნ-ხEი
e ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ნ-ლიდ

II ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ნ-ხი   ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ნ-ხიდ

III ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ნ-ლი   ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ნ-ლის

მხ. რიცხვი

I ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ნ(ლ)-ხEი   //   ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ინ-ხEი

II ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ნ(ლ)-ხი   //   ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ინ-ხი

III ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ნ(ლ)-ლი   //   ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ინ-ლი

მრ. რიცხვი

I i ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ნ(ლ)-ხEიდ   //   ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ინ-ხEიდ

e ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ნ(ლ)-ლიდ   //   ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ინ-ლიდ

II ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ნ(ლ)-ხიდ   //   ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ინ-ხიდ

III ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ნ(ლ)-ლის   //   ლჰმ-ნერგაE-ოლ-ინ-ლის

II მკალველნიენხეი „ვილეწებოდი თურმე“

ბზ.

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

I ლჰმ-კალველნი-ენ-ხEი

i ლჰმ-კალველნი-ენ-ხEიშდ

e ლჰმ-კალველნი-ენ-ლიშდ

II ლჰმ-კალველნი-ენ-ხი

ლჰმ-კალველნი-ენ-ხიშდ

III ლჰმ-კალველნი-ენ-ლი

ლჰმ-კალველნი-ენ-ლის

ბქვ.

I ლჰმ-კალველ-ოლ-ინ-ხEი

i ლჰმ-კალველ-ოლ-ინ-ხEიდ

e ლჰმ-კალველ-ოლ-ინ-ხEიდ

II ლჰმ-კალველ-ოლ-ინ-ხი

ლჰმ-კალველ-ოლ-ინ-ხიდ

III ლჰმ-კალველ-ოლ-ინ-ლი

ლჰმ-კალველ-ოლ-ინ-ლის

ლნტ.

I ლჰმ-კალველ-ოლ-ხEი

ლჰმ-კალველ-ოლ-ხEიშდ

II ლჰმ-კალველ-ოლ-ხი

ლჰმ-კალველ-ოლ-ხიშდ

III ლჰმ-კალველ-ო(ლ)-ლი

ლჰმ-კალველ-ო(ლ)-ლის

წარმოება არქაული ქართულის ყალიბით (მიმღეობა პირის ნიშანს არ დაირთავს, მეშველი ზმნა კი უღლებადია). იდენტურია მწკრივის მაწარმოებელი -ა სუფიქსიც. განსხვავებას გვიჩვენებს მწკრივის წარმოებისას გამოვლენილი სუფიქსები (-ენ/-ელ, -ალ). ძირითადად ზოგადქართულია I თურმეობითის ფუნქციურ-სემანტიკური მახასიათებლებიც: უნახავი მოქმედება (ევიდენციალობა), წარსული დროის თხრობითი კილოს შინაარსი, შედარებით იშვიათად: განგრძობითობა, მრავალგზისობა, მომავალი დრო და ბრძანებითი კილო (დალოცვა-წყევლის სემანტიკის კონსტრუქციაში).

2. II თურმეობითი სვანურ კილოებში, სხვა ქართველური ქვესისტემების მსგავსად, მთლიანად ეყრდნობა I თურმეობითს. წარმოების წესი სვანური კილოებისთვის ერთნაირია: მწკრივის მაწარმოებლად ყველა ტიპის ზმნას დაერთვის -ან სუფიქსი (ფონეტიკური ნაირსახეობებით). სვანური კილოებიდან განსხვავებულ სურათს გვიჩვენებს ლაშხური, სადაც გარდამავალ ზმნათა მეორე თურმეობითში მეშველი ზმნა ჩნდება I და II პირში (გარდაუვალ ზმნათა ანალოგიის საფუძველზე). ზოგჯერ მეორე თურმეობითის ფორმებში თავს იჩენს I თურმეობითის -Lნ-/-ენ-ელემენტი. სვანურ კილოებში II თურმეობითი იმავე ფუნქციით რეალიზდება, როგორც სხვა ქართველურ ქვესისტემებში: აღნიშნავს ისეთ მოქმედებას, რომელიც სხვა მოქმედებას წინ უსწრებდა. ძირითადად წარსული დროის თხრობითი კილო გამოიხატება. უნახაობის სემანტიკა შედარებით იშვიათად აღინიშნება; შესაძლოა აღინიშნოს კავშირებითი კილოც (პირობით-შედეგობითობა, ნატვრითობა).

3. III თურმეობითი იწარმოება აწმყოს ფუძისაგან -უნ-ა (ბქვ.) და -ინ-ა (ბზ., ქსვ.) სუფიქსებით. პრეფიქსად აქვს ა- (ფონეტიკური ნაირსახეობებით). ქვემოსვანურ კილოებში მხ.რიცხვის I და II პირში მეშველი ზმნა დაერთვის. გარდაუვალ ზმნებს -Nლ-/-ოლ- ფორმანტი ჩაერთვის ზმნის ფუძესა და თურმეობითის ნიშანს შორის. III თურმეობითი სვანურ კილოებში, ისევე როგორც სხვა ქართველურ ქვესისტემებში, უმთავრესად უნახავ მოქმედებას გამოხატავს. გადმოიცემა წარსულში მომხდარი თხრობითი კილოს შინაარსი. შედარებით იშვიათად კავშირებითი კილოს სემანტიკასაც აღნიშნავს.

4. სვანური კილოების IV თურმეობითი სტრუქტურული თვალსაზრისით მეგრულ-იმერულ-ლეჩხუმურ-რაჭულ ნა- პრეფიქსიან ფორმათა მსგავსია: წარსული დროის მიმღეობას დაერთვის მეშველი ზმნა. ლH- პრეფიქსი, ნა-

პრეფიქსის მსგავსად. ნამყოს მიმღობის მაწარმოებელია. განსხვავებას ქმნის გარდამავალ ზმნებთან -ინ-ა/-უნ-ა სუფიქსი, ხოლო გარდაუვალ ზმნებთან Nლ // -ოლ სუფიქსი. IV თურმეობითის წარმოების მხრივ სვანური კილოები და კილოკავები სხვაობას წარმოაჩენენ როგორც ფონეტიკის დონეზე, ისე მაწარმოებელი აფიქსების მხრივაც. საინტერესო ვითარებას გვიჩვენებს ბალსქვემოური კილოს ეცერული კილოკავი. IV თურმეობითის ფუნქცია-სემანტიკა ზოგადად ქართულია: აღნიშნავს წარსულში მომხდარ უნახავ მოქმედებას. ასევე შესაძლებელია გადმოიცეს კავშირებითი კილოს შინაარსი (პირობით-შედეგობითობა).

5. სამეცნიერო კვლევებისა და დიალექტური მონაცემების შეჯერების საფუძველზე გამოიკვეთა თურმეობითის ფორმათა სტრუქტურულ-სემანტიკური მახასიათებლები: როგორც საერთოქართული კანონზომიერებები, ისე დიალექტური, საკუთრივ სვანური მეტყველებისათვის დამახასიათებელი ნიშნები: ზმნური ფორმამაწარმოებელი აფიქსები, სტრუქტურული ელემენტები (პირის ნიშნები, რიცხვის ნიშნები, ხმოვანი პრეფიქსები, მაწარმოებელი აფიქსები...) უმთავრესად საერთოქართულია; არსებული განსხვავებები, რომლებიც სვანურ კილოებში მეტ-ნაკლებად დასტურდება, მეორეულია და აღნიშნული დიალექტების შინაგანი განვითარების შედეგია (ფონეტიკური ტრანსფორმაციითაა წარმოქმნილი). გაანალიზებული მასალის საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ სვანურ კილოთა ზმნური პარადიგმები, კონკრეტულად თურმეობითის მწკრივთა ფორმამაწარმოების წესი და მაწარმოებელი აფიქსები არსებითად არ განსხვავდება ქართული სამწიგნობრო ენისა და სხვა ქართველური ქვესისტემების მონაცემებისაგან.

დამოწმებული ლიტერატურა

აიხენვალდი (2004) - Aikhenvald A. (2004). *Evidentiality*, Oxford.

არაბული 1984 - არაბული ა. (1984). *მესამე სერიის ნაკვეთელთა წარმოება და მნიშვნელობა ძველ ქართულში*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ასათიანი 1970 - ასათიანი ირ. (1970). *-ერე სუფიქსიანი თურმეობითი მეგრულში*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XVII, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ასათიანი 1987 - ასათიანი რ. (1987). *ზმნურ პრეფიქსულ ხმოვანთა ფუნქციონალური კვალიფიკაცია ქართველურ ენებში*. მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 3, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ახვლედიანი 1949 - ახვლედიანი გ. (1949). *ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები*. თბილისი: გამომცემლობა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ზარამიძე 1977 - ზარამიძე ლ. 1977). *პირველი თურმეობითის წარმოების ზოგი თავისებურება ქართული ენის მთის კილოებში*. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, XX, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ბერიძე 1988 - ბერიძე გრ. (1988). *ქართული ენის ჯავახური კილო*. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.

ბერიძე 2000 - ბერიძე მ. (2000). *თხოვნით-ბრძანებითის საკითხისათვის სამცხურ-ჯავახურში*. კრებ. „მესხეთი“, ახალციხე: სამცხე-ჯავახეთის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ბოედერი (2000) - Boeder W. (2000). *Evidentiality in Georgian, In Johanson & Utas*. Berlin.

გაგუა 1988 - გაგუა ვ. (1988). *საშუალო გვარის ზმნათა ერთი სახეობისათვის სვანურში*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XXVII, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

გიგინეიშვილი 1970 - გიგინეიშვილი ი. (1970). *ჰ- და ს- თავსართების ხმარება ზმნებში*. თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, პირველი კრებული, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

გეწაძე 1952-53 - გეწაძე დ. (1952-53). *მესამე პირის სუბიექტის ნიშანი -დ ძველ ქართულში*. ქუთაისის პედ. ინსტიტუტის შრომები, XI, ქუთაისი: ალექსანდრე წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის გამომცემლობა.

გეწაძე 1952 - გეწაძე დ. (1952). *III სერიის მწკრივთა წარმოება ძველ ქართულში*. საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი.

გეწაძე 1957 - გეწაძე დ. (1957). *სამპირიან ზმნათა III სერიის ფორმების შესახებ ძველ ქართულში*. აღ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედ. ინსტიტუტის შრომები, 17, ქუთაისი: ალექსანდრე წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედადოგიური ინსტიტუტის გამომცემლობა.

გოგოლაშვილი 1987 - გოგოლაშვილი გ. (1987). *სპირის ს, ა, ო სუფიქსთა განაწილებისათვის ახალ ქართულში*: საენათმეცნიერო საუბრები, თბილისი.

გოგოლაშვილი 1988 - გოგოლაშვილი გ. (1988). *ქართული ზმნის უღვლილების სისტემა*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

გოგოლაშვილი 2016 - გოგოლაშვილი გ. (2016). ნ. შარაშენიძე, გ. ცოცანიძე, ნ. ჭუმბურიძე, *თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია*. II, დიალექტები, თბილისი: შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის გამოცემა.

დადიანი 2005 - დადიანი ე., ფუტყარაძე ტ. (2005). *ნა-/ნო- პრეფიქსიან ზმნურ ფორმათა წარმოების ზოგიერთი საკითხი ქართველურ ქვესისტემებში*. ქართველოლოგიური კრებული, IV, თბილისი: გამომცემლობა „ქართული ენა“.

დანელია 1976 - დანელია კ. (1976). *ვნებითი გვარის წარმოებისათვის კოლხურში*. ძვ. ქართული ენის კათედრის შრომები, 19, თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსიტეტი“

დეეტერსი 1930 - Deeters G. (1930). *Das Kharthwelische Verbum*, 1930.

დიუმეზილი 1967 - G. Dumézil (1967). *Dokuments Anatoliens sur les langues et les traditions du Caucase*, IV. Récits lazès en dialecte d'Ahavi (parler de enkÖy), Paris.

დონდუა 1967ა - К. Дондуа (1967). *О двух суффиксах множественности в грузинском*: რჩეული ნაშრომები, I, თბილისი.

დონდუა 1967ბ - К. Дондуа (1967). *Категория инклюзивс-эксклюзива в сванском и ее следы в древнегрузинском*: რჩეული ნაშრომები, I, თბილისი.

დონდუა 1967გ - დონდუა კ. (1967) *სვანურისა და ძველი ქართულის პირველი პირის ობიექტურ პრეფიქსთა რაობა მრავლობითში*. რჩეული ნაშრომები, 1, თბ., 1967.

ვილეთი (1988) - Willet T. (1988). *A Gross-linguistic Survey of Grammaticalization of Evidentiality*, Studies in Language, 12 (1).

თოფურია 1954 - თოფურია ვ. (1954). *გრამატიკულ მოვლენათა ერთგვაროვანი პროცესი ქართველურ ენებში*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, VI, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

თოფურია 1955 - თოფურია ვ. (1955). *ნამყოს სახეობათა საერთო ნიშნისათვის ქართულში*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. VII, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

თოფურია 1967 - თოფურია ვ. (1967). სვანური ენა (ზმნა): შრომები, I, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

თოფურია 1979 - თოფურია ვ. (1979). შრომები, III, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

თოფურია 2000 - თოფურია ვ., ქალდანი მ. (2000). *სვანური ლექსიკონი*. თბილისი: „ქართული ენა“.

თოფურია 2002 - თოფურია ვ. (2002). შრომები, II, თბილისი: გამომცემლობა „ქართული ენა“.

თოფურია 2008 - თოფურია ვ. (2008). *სვანური ენის სახელმძღვანელო*. გამოსცეს: გ. თოფურიამ და ი. ჩანტლაძემ. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა,

იმნაიშვილი 1955 - იმნაიშვილი გრ. (1955). *I თურმეობითისა და სტატიკურ ზმნათა წარმოება ინგილოურში*: იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. VII, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

იმნაიშვილი 1966 - იმნაიშვილი გრ. (1966). *ქართული ენის ინგილოური დიალექტის თავისებურებანი*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

იმნაიშვილი 1974 - იმნაიშვილი გრ. (1974). *ქართლური დიალექტი*. I, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

იმნაიშვილი 1996 - იმნაიშვილი ი., იმნაიშვილი ვ. (1996). *ზმნა ძველ ქართულში*, I-II ნაწილი, მაინის ფრანკფურტი.

კაკაჩია... 2013 - კაკაჩია მ., მარგიანი ქ., ჯღარკავა მ. (2013). *ქართველურ ენათა მორფოსინტაქსის საკითხები*, თბილისი: გამომცემლობა „მერიდიანი“.

კაკაჩია... 2013-2014 - კაკაჩია მ., მარგიანი ქ., ჯღარკავა მ. (2013-2014). პირდაპირი სემანტიკური მარკირება *ქართველურში*. *სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები*, ტ. XI, თბილისი.

კარტოზია 1974 - კარტოზია გ. (1974). *ლაზური ტექსტები*. I, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

კარტოზია 1993 - კარტოზია გ. (1993) *ლაზური ტექსტები*. II, თბილისი: გამომცემლობა

კარტოზია 2005 - გ. კარტოზია გ. (2005). *ლაზური ენა და მისი ადგილი ქართველურ ენათა სისტემაში*. თბილისი: გამომცემლობა „ნეკერი“.

კიკვიძე 1969 - კიკვიძე ბ. (1969). *ორფუძიანი ბრუნება ხუნძურში*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XII, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

კიკნაძე 1947 - კიკნაძე ლ. (1947). *პირველი სერიის მწკრივთა წარმოებასთან დაკავშირებული საკითხები*. თბილისის უნივერსიტეტის შრომები, XXX B-XXXI B, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

კიზირია 1967 - А. Кизирия (1967). *Занский язык: Языки народов СССР, т. 4, Иберийско-кавказские языки*, Москва.

კლიმოვი 1964 - Г. Климов (1964). *Этимологический словарь картвельских языков*, Москва.

კოტინოვა 1959 - კოტინოვა ნ. (1959). *კილოს კატეგორია ქართულ ენაში*. თელავის პედ. ინსტიტუტის შრომები, ტ. 3, თბილისი: გამომცემლობა.

კუბლაშვილი 1985 - კუბლაშვილი კ. (1985). *ქართული ენის ქვემოთმდებარე დიალექტი*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ლომთათიძე 1938 - ლომთათიძე ქ. (1938). *ნაშთები მესამე პირის ობიექტური პრეფიქსისა გურულსა და აჭარულში*. თსუ შრომები, ტ. VI, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ლომთათიძე 1946 - ლომთათიძე ქ. (1946). -ქ *სუფიქსისათვის მეგრულ ზმნაში*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, I, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

მარგველაშვილი 1982 - მარგველაშვილი მ. (1982). *მწკრივთა წარმოება მეგრულში*. საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი.

მარგიანი 2011 - მარგიანი ქ. (2011). *სვანური ზმნის პირის ნიშანთა ფუნქციური ცხრილი*. ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები, ტ. III, თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“.

მარგიანი-სუბარი 2008-2009 - მარგიანი-სუბარი ქ. (2008-2009). *ზემოსვანურ დიალექტთა მორფოსინტაქსური ანალიზის ზოგი ასპექტი (ენგურისა და კოდორის ხეობათა მოსახლეობის მეტყველების მიხედვით*. არნოლდ ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტი. თბილისი: გამომცემლობა „მწიგნობარი“.

მარგიანი-სუბარი 2011 - მარგიანი-სუბარი ქ. (2011). მოქმედების აქტისა და პირობითობის სემანტიკური და მორფოლოგიური ურთიერთმიმართება *სვანურ ზმნაში*. ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები, ტ. III, თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“.

მარგიანი-სუბარი 2012 - მარგიანი-სუბარი (2012). *ევიდენციალობის კატეგორია სვანურ ენაში*. თბილისი:.

მარი 1910 - Н.Я. Мара (1910). *Грамматика чанского (лазского) языка*, С.-Пб.

მარი 1913 - Н.Я. Мара (1913). *Из поездок в Сванию. Христианский Восток*, выпуск 1.

მარი 1925 - Н.Я.Мара (1925). *Грамматика древнелитературного грузинского языка.*, Л.

მარტიროსოვი 1984 - მარტიროსოვი ა. (1984). *ქართული ენის ჯავახური დიალექტი*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

მაჭავარიანი 1953 - მაჭავარიანი გ. (1953). *ზმნის ძირითადი მორფოლოგიური კატეგორიები ქართველურ ენებში*. საკანდიდატო დისერტაცია. თბილისი.

მაჭავარიანი 1959 - მაჭავარიანი გ. (1959). *უნიშნო ვნებითი ქართველურ ენებში*. ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, I, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

მაჭავარიანი 1965 - მაჭავარიანი გ. (1965). *საერთო-ქართველური კონსონანტური სისტემა*. თბილისი: გამომცემლობა თბილისის უნივერსიტეტი.

მაჭავარიანი 1973 - მაჭავარიანი გ. (1973). *ვნებითის სუფიქსური ტიპის გენეზისის საკითხი ქართველურ ენებში*. მაცნე, I, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

მაჭავარიანი 1980 - მაჭავარიანი გ. (1980). *ნამყო უსრული სვანურში და მისი ადგილი ქართველურ ენათა უღვლილების სისტემაში*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XXI, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

მაჭავარიანი 1953 - მაჭავარიანი გ. (1953). *ზმნის ძირითადი მორფოლოგიური კატეგორიები ქართველურ ენებში*, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი.

მაჭავარიანი 2002 - მაჭავარიანი გ. (2002). *ქართველურ ენათა შედარებითი გრამატიკა*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

მელიქიშვილი 2005 - მელიქიშვილი ი. (2005). *პირდაპირი სემანტიკური მარკირება როგორც ქართველურ ენათა მორფოლოგიის განმსაზღვრელი პრინციპი და პირის ნიშანთა ინვერსიის პრობლემა. ტიპოლოგიური ძიებანი, ტ. V, თბილისი.*

მელიქიშვილი 1977 - მელიქიშვილი დ. (1977). *ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიის გამოხატვის ისტორიისათვის ქართულ ზმნაში. მაცნე, 4, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.*

მელიქიშვილი 2001 - მელიქიშვილი დ. (2001). *ქართული ზმნის უღლების სისტემა. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.*

მეტრეველი 1980 - მეტრეველი თ. (1980). *ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიისათვის ძველ ქართულში. ძვ. ქართული ენის კათედრის შრომები, 23, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.*

მიქაუტაძე 2009 - მიქაუტაძე მ. (2009). *ხანმეტობის კვალისათვის ქართველურ კილოებში. XXIX რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, ქუთაისი: გამომცემლობა „ქართული ენა“.*

ნათაძე 1956 - ნათაძე ნ. (1956). *მესამე სერიის დრო-კილოთა წარმოებისათვის ქართულში. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, VIII, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.*

ნათაძე 1961 - ნათაძე ნ. (1961). *მყოფადისათვის ქართველურ ენებში. ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, ტ. II, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.*

ნეზიერიძე 1986 - ნეზიერიძე გ. (1986). *წოდებითი ბრუნვა ქართულში. თსუ შრომები, 267, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.*

ნიჟარაძე 1911 - ნიჟარაძე ბ. („თავისუფალი სვანი“) 1911. *მოკლე განხილვა სვანური გრამატიკისა. „ძველი საქართველო“, ტ. II, ტფილისი.*

ნიჟარაძე 2007 - ნიჟარაძე ბ., (2007). *ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი. თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“.*

ონიანი 1963 - ონიანი ა. (1963). *პირველი და მეორე სუბიექტური პირის მრავლობითობის სუფიქსთა შესახებ ქართველურ ენებში. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, 3, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.*

ონიანი 1965 - ონიანი ა. (1965). *ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორიის საკითხისათვის ქართველურ ენებში*. მაცნე (ენა-ლიტერატურის სერია), I, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ონიანი 1978 - ონიანი ა. (1978). ქართველურ ენათა ისტორიული მორფოლოგიის საკითხები, თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“.

ონიანი 1998 - ონიანი ა. (1998). სვანური ენა, თბილისი: სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ოსიძე 1976 - ე. ოსიძე (1976). *ნამყო უსრულის წარმოების ისტორიისათვის სვანურში*. თსუ შრომები, 174, ენათმეცნიერება, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ლ. პალმაიტი „Upper Sva. Grammar and Texts” (Kalbotura, XXXVII, #4, Vilnius).

როგავა 1952 - როგავა გ. (1952). *ქართველურ ენათა ფონეტიკის ისტორიულ-შედარებითი შესწავლის ძირითადი საკითხები: იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*, ტ. IV, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

როგავა 1968 - როგავა გ. (1968). *მრ. რიცხვის მესამე სუბიექტური პირის -ან სუფიქსისათვის ქართულში*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XVI, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

სარჯველაძე 1971 - სარჯველაძე ზ. (1971). *ხანმეტ და ჰემეტ ტექსტებში ზმნის პირიან ფორმათა საძიებლები*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

სარჯველაძე 1984 - სარჯველაძე ზ. (1984). *ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი*. თბილისი.

სარჯველაძე 1985 - სარჯველაძე ზ. (1985). *ზოგი დიალექტური ფორმა ძველ ქართულ ხელნაწერებში*. თსუ შრომები, 262 (ენათმეცნიერების სერია, 9), თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

სარჯველაძე 1997 - სარჯველაძე ზ. (1997). ძველი ქართული ენა, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

საღლიანი 2016 - საღლიანი მ. (2016). *სვანური ენის სტრუქტურის საკითხები*. თბილისი: გამომცემლობა „არტანუჯი“.

სვანური ენა 2007 - *სვანური ენა*: გრამატიკული მიმოხილვა, ტექსტები, ლექსიკონი (2007). შემდგენლები: ჭუმბურიძე ზ., ნიჭარაძე ლ., ქურდაძე რ. თბილისი: გამომცემლობა „პეტიტი“.

სვანური ტექსტები 1978 - *სვანური ენის ქრესტომათია* (1978). ტექსტები შეკრიბეს: ა.შანიძემ, მ. ქალდანმა, ზ. ჭუმბურიძემ. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

სურმავა 1990 - სურმავა ნ. (1990). *კირნათ-მარადიდის მეტყველების ერთი თავისებურების შესახებ*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XXIX, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

სუხიშვილი 1986 - სუხიშვილი მ. (1986). *სუბიექტური პირველი პირის პრეფიქსისათვის ქართველურ ენებში*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XXV, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

უთურგაიძე 1976 - უთურგაიძე თ. (1976). *ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა*, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ფეიქრიშვილი 1974 - ფეიქრიშვილი ჟ. (1974). *თურმეობითების მნიშვნელობა და გამოყენება ახალ სალიტერატურო ქართულში*. ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, V, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ფეიქრიშვილი 1979 - ფეიქრიშვილი ჟ. (1979). *გარდამავალ ზმნათა II თურმეობითის წარმოება ახალ სალიტერატურო ქართულში*. ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, II, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ფეიქრიშვილი 2007 - ფეიქრიშვილი ჟ. (2007). *მესამე სერიის მწკრივები ახალ სალიტერატურო ქართულში*. თბილისი: გამომცემლობა „ჯანსუღ ღვინჯილია“.

ფოჩხუა 1946 - ფოჩხუა ბ. (1946). *მრავლობითობის ნარიანი მაწარმოებლები ძვ.ქართულში*, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. I, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ფოჩხუა 1961 - ფოჩხუა ბ. (1961). *მრავლობითის ნარიანი მაწარმოებლები ძველ ქართულში*. ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, ტ. II, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ფუტკარაძე 2005 - ფუტკარაძე ტ. (2005). *ქართველები*. ნაწილი I, ქუთაისი: აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ფუტკარაძე 2006 - ფუტკარაძე ტ. (2006). *სათავე და პერსპექტივა ქართული სამწიგნობრო ენისა*. კავკასიოლოგიური სერია, IV, თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“.

ფუტკარაძე 2015 - ფუტკარაძე ტ. (2015). *ზმნური ყალიბები და მათი სემანტიკური კომპონენტები*. საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის ფაკულტეტის შრომები, ტ. II, 2015, გვ. 110-116;

ფხაკაძე 1984 - ფხაკაძე დ. (1984). *I თურმეობითის ფუნქციები ქართულში*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ქავთარაძე 1954 - ქავთარაძე ი. (1954). *ზმნის ძირითადი კატეგორიების ისტორიისათვის ძველ ქართულში*. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია ენათმეცნიერების ინსტიტუტის გამომცემლობა.

ქავთარაძე 1955 - ქავთარაძე ი. (1955). *დრო-კილოთა III სერიის წარმოების ერთი თავისებურება ახალ ქართულში*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. VII, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ქავთარაძე 1956 - ქავთარაძე ი. (1956). *უნახაობის კატეგორიის ისტორიისათვის ქართულში*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. VIII, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ქავთარაძე 1985 - ქავთარაძე ი. (1985). *ქართული ენის მოხეური დიალექტი* თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ქალდანი 1956 - ქალდანი მ. (1956.). *სვანური ენის ლაზამულური კილოკავის გრამატიკული თავისებურებანი*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. VIII, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ქალდანი 1958 - ქალდანი მ. (1958). *ბალსქვემოური კილოს ეცერული კილოკავის თავისებურებანი*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. IX-X, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ქალდანი 1959 - ქალდანი მ. (1959). *სვანური ენის ჩუბეხური მეტყველების თავისებურებანი*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XI, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ქალდანი 1972 - ქალდანი მ. (1972). *სუბიექტური მესამე პირის ნიშნის საკითხისათვის სვანურში*. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XXVIII სამეცნიერო სესია, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, თბილისი.

ქალდანი 1978 - ქალდანი მ. (1978). *აორისტის წარმოება სვანურში*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XX, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ქალდანი 1978 - ქალდანი მ. (1978.). *მესამე სუბიექტური პირის ნიშნის საკითხისათვის სვანურში*. საენათმეცნიერო კრებული, მიძღვნილი გ. მაჭავარიანის დაბადების 50 წლისთავისადმი, თბილისი.

ქობალავა 2001 - ქობალავა ი. (2001). *კავშირებითი კილო მეგრულში*. ენათმეცნიერების საკითხები, №4, თბილისი: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ქურციკიძე 1963 - ქურციკიძე ც. (1963). *ორპირიანი ვნებითი გვარის ზმნების III სერიის მწკრივთა წარმოებისათვის ძველ ქართულში*: საქ. მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. 30, #2, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ყიფშიძე 1994 - ი. Кипшидзе (1994). *Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем*, С.Пб., 1914: ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბილისი.

შაბაშვილი 2003/9 - შაბაშვილი გ. (2003/9). *პერფექტის კატეგორიისათვის ქართულ ენაში*. საენათმეცნიერო მიეხანი, XXIII, თბილისი: გამომცემლობა „ქართული ენა“.

შაბაშვილი 2010 - შაბაშვილი გ. (2010). *აწმყოს პერფექტის ფუნქციურ-სემანტიკური მახასიათებლები ქართული დიალექტების მიხედვით (მთის დიალექტების მონაცემებზე დაყრდნობით)*; თსუ ჰუმანიტარულ მეცნ. ფაკულტეტის ქართული ენის ინსტიტუტის შრომები, I, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

შანიძე 1923 - შანიძე ა. (1923). *ჰაემეტი ტექსტები და მათი მნიშვნელობა ქართული ენის ისტორიისათვის*. უნივერსიტეტის მოამბე, 3, თბილისი.

შანიძე 1923-4 - შანიძე ა. (1923-4). *ორგვარი ფორმა მრავლობითი რიცხვის პირველი პირისა სვანურ ზმნებში*. წლიწდეული, 1-2, თბილისი.

შანიძე 1924 - შანიძე ა. (1924). *უმლაუტი სვანურში*. „არილი“ (ი. ჯავახიშვილისადმი მიძღვნილი კრებული. თბილისი.

შანიძე 1930 - შანიძე ა. (1930). *ქართული გრამატიკა, I, მორფოლოგია*, თბილისი: გამომცემლობა.

შანიძე 1943 - შანიძე ა. (1943). *ზმნის უძველესი სუფიქსაციისათვის ქართულში*. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, III, 5, თბილისი.

შანიძე 1945 - შანიძე ა. (1945). *სამი მწვრივის წარმოების თავისებურებანი ძველს ქართულში*. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. VI, #10, თბილისი.

შანიძე 1957 - შანიძე ა. (1957). *სუბიექტური მეორე პირი და ობიექტური მესამე პირი ქართულ ზმნებში*. ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

შანიძე 1973 - შანიძე ა. (1973). *ქართული გრამატიკის საფუძვლები*. I, თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსიტეტი“

შანიძე 1976 - შანიძე ა. (1976). *ძველი ქართული ენის გრამატიკა*. თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსიტეტი“.

შარაძენიძე 1958 - შარაძენიძე თ. (1958). *სვანური ენის ცხუმარული კილოკავის ძირითადი თავისებურებანი*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. IX-X, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

შეროზია 1981 - შეროზია რ. (1981). *პოტენციალისის კატეგორიისათვის ზანური ენის მეგრულ დიალექტში*. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. 101, #1, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ჩანტლაძე 1998 - ჩანტლაძე ი. (1998). *ქართველოლოგიური ძიებანი*, I, თბილისი: გამომცემლობა „ქართული ენა“.

ჩანტლაძე 2017 - ჩანტლაძე ი. (1998). *სვანური ენის შესწავლის ისტორია*. თბილისი.

ჩიქობავა 1929 - ჩიქობავა არნ. (1929). *რით არის წარმოდგენილი მრავლობითის სახელობითში დასმული მორფოლოგიური ობიექტი ძვ. ქართულში*. თსუ შრომები, ტ. 9, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ჩიქობავა 1936 - ჩიქობავა არნ. (1936). *ჭანურის გრამატიკული ანალიზი*, ტფ., თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ჩიქობავა 1940 - ჩიქობავა არნ. (1940). *მესამე პირის სუბიექტის უძველესი ნიშანი ქართველურ ენებში*. ენიმკის მოამბე, V-VI, თბილისი.

ჩიქობავა 1941 - ჩიქობავა არნ. (1941). *სვანურის მოთხრობითის ერთი ვარიანტი და სახელთა ბრუნების ორფუძიანობა ზოგ კავკასიურ ენაში*. თსუ შრომები, XVIII, თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ჩიქობავა 1946 - ჩიქობავა არნ. (1946). *მრავლობითობის აღნიშვნის ძირითადი პრინციპებისათვის ქართული ზმნის უღვლილების სისტემაში*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, I, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ჩიქობავა 1948 - ჩიქობავა არნ. (1948). *მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში*, I, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ჩიქობავა 1950 - ჩიქობავა არნ. (1950). *ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი*, ტ. I, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ჩიქობავა 1953 - ჩიქობავა არნ. (1953). *გრამატიკული კლას-კატეგორიისა და ზმნის უღვლილების ზოგი საკითხი ძვ. ქართულში*: იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, V, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ჩიქობავა 1954 - ჩიქობავა არნ. (1954). *მრავლობითობის სუფიქსთა გენეზისისათვის*: იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. VI, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ჩუხუა 1954 - ჩუხუა მ. (1954). *იბერიულ-იჩქერიულ ენათა შედარებითი გრამატიკა*. თბილისი.

ცინცაძე 1954 - ცინცაძე მ. (1954). *კირნათ-მარადიდის მეტყველების თავისებურებანი*. ბათუმის პედ. ინსტიტუტის სტუდენტთა შრომები, I, ბათუმი.

ცოცანიძე 1978 - ცოცანიძე გ. (1978). *თიანურის ძირითადი ფონოლოგიური და მორფოლოგიური თავისებურებანი*. ახალგაზრდა მეცნიერ მუშაკთა შრომების კრებული, თბილისი.

ცოცანიძე 1978 - ცოცანიძე გ. (1978). *ფშური დიალექტი*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ძიძიგური 1940 - ძიძიგური შ. (1940). *კონიუნქტივის კატეგორია რაჭულში უძველესი ქართულის მესამე პირის სუბიექტის პრობლემასთან დაკავშირებით*.

ენიმკის მოამბე, V-VI, თბილისი: სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა.

ძიძიგური 1970 - ძიძიგური შ. (1970). *ქართული დიალექტოლოგიური ძიებანი*. თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“.

ძოწენიძე 1973 - ძოწენიძე ქ. (1973). *ზემოიმერული კილოკავი*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ჭინჭარაული 1960 - ჭინჭარაული ა. (1960). *ხევსურულის თავისებურებანი*. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ჭკადუა 1999 - ჭკადუა რ. (1999). *სტატიკურ ზმნათა სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი ზემსვანურში. ავტორეფერატი*. თბილისი.

ჭუმბურიძე 1986 - ჭუმბურიძე ზ. (1986). *მყოფადი ქართველურ ენებში*. თბილისი.

ჭუმბურიძე 2013 - ჭუმბურიძე ზ. (2013). *წინასიტყვაობა ბ. ნიჟარაძის ნაშრომისა „მოკლე განხილვა სვანური გრამატიკისა“*, თბილისი.

ჯავახიშვილი 1937 - ჯავახიშვილი ივ. (1937). *ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა*, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. X 1992 ტფილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“

ჯანაშია 1959 - ჯანაშია ს. (1959). *სვანურ-ადიღური (ჩერქეზული) ენობრივი მებვედრები*. შრომები, III, თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ჯორბენაძე 1989 - ჯორბენაძე ბ. (1989). *ქართული დიალექტოლოგია*. I, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ჯორბენაძე 1998 - ჯორბენაძე ბ. (1998). *ქართული დიალექტოლოგია*, II, თბილისი: გამომცემლობა „ბესარიონ ჯორბენაძის საზოგადოება“.

ჰანი (1999) - De Haan J. (1999). *Evidentiality and Epistemic Modality: setting Boundaries*. *Southwest Journal of Linguistics*, 18, New York: Garland.